

Laura Ylikulppi

NOSTETTA URAAN JA ELÄMYSTÄ ARKEEN –
DISKURSSIANALYYTTINEN TULKINTA
ULKOMAANTYÖN MERKITYKSISTÄ KORKEASTI
KOULUTETTUIJEN PUHEESSA

Pro gradu -tutkielma

Sosiologia

Kevät 2014

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Nostetta uraan ja elämystä arkeen – Diskurssianalyttinen tulkinta ulkomaantyön merkityksistä korkeasti koulutettujen puheessa

Tekijä: Laura Ylikulppi

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiologia

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 165 + 7

Vuosi: Kevät 2014

Tiivistelmä:

Työn ja työvoiman liikkuvuus kansallisten rajojen yli on ilmiö, joka puhuttaa globaalissa ajassa. Tässä tutkimuksessa ilmiötä lähestytään kysymällä, miten korkeasti koulutetut, yrityksen lähettämät ekspatriaatit sekä itsenäisesti ulkomaille työllistyneet henkilöt merkityksellistävät ensimmäistä opiskelun jälkeistä ulkomaantyökokemustaan. Tutkimuksessa ulkomaantyön merkityksiä tarkastellaan diskurssianalyysin keinoin, mikä tarkoittaa keskittymistä puheessa ilmeneviin merkityksellistämisentapoihin. Huomio kiinnitetään muun muassa toistuviin käsitteellisiin valintoihin, legitimoimisiin keinoihin sekä rooleihin, joita itselle tuotetaan puheessa.

Tutkimuksessa sovelletaan laadullista analyysimenetelmää sekä ajatusta sosiaalisesti rakentuneesta todellisuudesta. Puhe nähdään ei niinkään todellisuuden kuvana vaan sitä osaltaan rakentavana. Tutkimusaineisto koostuu kahdeksasta sähköpostitse tehdystä haastattelusta, joista neljä on tehty yrityksen lähettämille ja neljä itsenäisesti ulkomaille työllistyneille henkilöille. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt työskentelivät sekä Euroopassa että Aasiassa.

Analyysissä tunnistettiin yhteensä viisi sisäisesti loogista, mutta keskenään ristiriitaista repertuaaria, joilla kokemusta tehtiin ymmärrettäväksi. Nämä repertuaarit ovat: päämäärärationaalinen uran repertuaari, transformatiivinen selviytymisen repertuaari, elämyksellinen seikkailun repertuaari, funktionaalinen elämänlaadun repertuaari sekä perhearvoja vaaliva familistinen repertuaari. Aineistossa puhujat tuottivat itsensä yhtäältä uraorientoituneina itsen kehittäjinä, riitistä selviytyjinä, arkea pakenevina seikkailijoina, elämänlaatua etsivinä hedonisteina sekä perheestä ja parisuhteesta huolehtijoina. Tutkimuksessa arvioitiin puhetapojen seurauksia ja todettiin, että tunnistetut repertuaarit sekä ylläpitävät että synnyttävät mielikuvia ulkomaantyön mahdollisuuksista ja rajoitteista. Erilaisia asiantiloja tuottaessaan ne luovat pohjaa tietynlaisille käytännöille ja toimintatavoille. Samalla repertuaarit muokkaavat käsityksiä siitä, missä suhteessa ja kenelle ulkomaantyo on relevantti tai ylipäättään mahdollinen ratkaisu.

Päätös työllistyä ulkomaille ei tapahdu irrallaan ajasta tai tilasta, vaan tietyissä kontekstissa. Tämä tutkimus kertoo siitä, miten ulkomaille työskentelyä on mahdollista oikeuttaa ja tehdä ymmärrettäväksi 2000-luvun Suomessa sekä länsimaisessa kontekstissa yleisemmin. Se osoittaa myös sen, millaisia kulttuurisia konstruktioita ja normeja ulkomaantyön jäsentämiseen liittyy. Tehdessään näkyväksi diskursiivista ulottuvuutta, tutkimus ylittää yksilöllisen perspektiivin. Samalla se ehdottaa yliyksilöllistä näkökulmaa toiminnassa kohdattujen ristiriitojen tarkasteluun.

Asiasanat: *korkeasti koulutettujen muuttoliike, työ ulkomaille, diskurssi, sosiaalinen konstruktionismi*

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

University of Lapland, Faculty of Social Sciences

Title: Nostetta uraan ja elämystä arkeen – Diskurssianalyttinen tulkinta ulkomaantyön merkityksistä korkeasti koulutettujen puheessa

Author: Laura Ylikulppi

Degree programme/Field of study: Sociology

The type of the work: Pro gradu thesis

Number of pages: 165 + 7

Year: Spring 2014

Abstract:

Working abroad has become a common feature of the current era. The purpose of this study is to explore, how highly educated individuals construct the experience of working abroad in their talk. Special attention is paid to the meaning making process, legitimation, ways of representing the experience and the social roles developed to oneself in talk. The approach takes a social constructivistic perspective of mobility, resulting in the development of a range of repertoires applied to representing different aspects of the experience. By choosing constructivistic approach the study suggests, that language is used both intentionally and unconsciously to construct versions of the social world. Talk is viewed as action, which shapes the reality.

The study employs qualitative methodology. It focuses on eight cases, which are four traditional expatriates and four self-initiated movers living and working in Europe and Asia. All the participants in the study were interviewed through e-mail.

It was discovered, that although career aspects were presented as one of the main reasons to working abroad, a much more holistic view of the subject was present. Both individualistic and familistic orientations were distinguished as the experience was seen as a way of developing internal and external career, as a rite of passage to challenge oneself, as a source of excitement and change, as a way of improving one's quality of life and as a way to unite the family and spouses. The participants in this research represented themselves as career-oriented self-developers, survivors of the rite, adventurers, quality of life seeking hedonists and also as family-oriented care takers. It was noted in the study, that talk always has its consequences since it can maintain, alter or inspire modes of operation. In this case, the identified repertoires uphold conflicting ideas and norms about the experience, for example, what it gives to a person and who could actually benefit from the experience.

The results suggest, that in order to understand the individual choice and reason to work abroad, one must consider not only motives, but also the multi-dimensional and cultural perspectives related to the subject. That means taking into consideration the discursive field in which the choices are made. The study utilises a novel methodology to identify the relative importance of cultural conceptions and shows that there is a different mixture of repertoires applied to legitimation of an international work experience. The implications of these findings are later discussed.

Keywords: *highly skilled migration, labour mobility, discourse, social constructionism*

I give permission for the pro gradu thesis to be read in the Library X

SISÄLLYSLUETTELO

1. Töihin ulkomaille.....	5
1.1 Ulkomaantyö ilmiönä ja tutkimuskohteena.....	7
1.2 Ulkomaantyön yksilölliset ja kulttuuriset merkitykset.....	10
2. Diskurssianalyttiset lähtökohdat.....	11
2.1 Diskurssianalyysin taustaa.....	12
2.2 Diskurssi, kieli ja sosiaalinen todellisuus.....	15
2.3 Diskurssianalyysin teoreettisia lähtökohtia.....	19
2.3.1 Sosiaalisen todellisuuden rakentuneisuus ja kilpailevat merkityssysteemit.....	20
2.3.2 Kontekstuaalisuus toiminnan merkitysten ja toimijoiden itsemäärittelyjen tulkinnassa.....	25
2.3.3 Kielen käytön seurauksia tuottava luonne.....	29
3. Tutkimusasetelma.....	30
3.1 Tutkimuskysymykset.....	31
3.2 Tutkimusaineisto.....	34
3.3 Sähköposti haastattelun välineenä.....	40
3.4 Diskurssianalyttiset lähtökohdat aineiston analyysissä.....	46
4. Ulkomaantyön merkitykset ja kilpailevat tulkintarepertuaarit.....	58
4.1 Uran repertuaari.....	58
4.2 Selviytymisen repertuaari.....	69
4.3 Seikkailun repertuaari.....	80
4.4 Elämänlaadun repertuaari.....	90
4.5 Familistinen repertuaari.....	103
5. Millaista toimijuutta puheessa rakennetaan?.....	116
5.1 Uraorientoituneista menestyjistä kosmopoliitteihin itsen kehittäjiin.....	116
5.2 Riitin läpikäyneet selviytyjät.....	117
5.3 Arjesta irtautuvat seikkailijat.....	120
5.4 Arjen mielekkyyttä etsivät hedonistit.....	122
5.5 Perheen ja parisuhteen edusta huolehtijat.....	124
6. Ulkomaantyön merkitykset diskursiivisen kiistelyn kohteena – tulkintoja puheta- puhetapojen seurauksista.....	127
7. Johtopäätökset.....	133
Lähteet.....	139
Liitteet.....	166

1. TÖIHIN ULKOMAILLE

Globaalissa ajassa ihmiset, tavarat ja palvelut liikkuvat yli kansallisten rajojen. Tätä aineellisen ja aineettoman pääoman virtaa on merkityksellistetty vuoroin mahdollisuudeksi, vuoroin haasteeksi. Lisääntyvä vuorovaikutus alueiden välillä näkyy myös kasvaneissa muuttovirroissa. Karkean arvioin mukaan vuonna 2013 maastamuutto kosketti 3.2 prosenttia maailman väestöstä, mikä tarkoittaa lukuna noin 231.5 miljoonaa ihmistä. Luku on kasvanut vuodesta 1990, jolloin maailmassa arvioitiin olevan noin 154.2 miljoonaa kotimaansa ulkopuolella asuvaa henkilöä. (UN Population Division 2013.) Uusien mahdollisuuksien avautuessa ihmiset suuntaavat ulkomaille erilaisten odotusten ohjaamina, osa lyhyemmäksi, osa pidemmäksi aikaa. Muuttoliike synnyttää uudenlaisia suhteiden verkostoja, käytäntöjä ja toiminnantapoja. Siihen sisältyviin irtaantumisiin, asettumisiin sekä paikantumisiin liittyy monenlaista tarinaa inhimillisine merkityksineen.

Kiinnostus kotimaan rajojen ylittämiseen näkyy myös Suomessa. Vuonna 1990 Suomesta muutti ulkomaille yhteensä 6477 yksilöä, joista Suomen kansalaisia oli 5539. Vuonna 2013 muuttajia oli yhteensä 13 893, joista Suomen kansalaisia oli 9658. (Tilastokeskus 2014a; 2014b.) Suomalaisten suosituimmat kohdemaat vuonna 2013 olivat Ruotsi, Englanti ja Yhdysvallat (Tilastokeskus 2014b). Muuttojen suunnat sekä volyymit ovat muuttuneet historian kulussa laajempien poliittisten, taloudellisten ja yhteiskunnallisten muutosten myötä. Esimerkiksi Suomen historiaan sisältyy kaksi voimakasta siirtolaisuusaaltoa, joista ensimmäinen kohdistui Pohjois-Amerikkaan ja toinen Ruotsiin. Pohjois-Amerikan muuttovirran huippu ajoittui 1880-luvun ja ensimmäisen maailman sodan väliselle ajalle, ja sille edellytyksiä loivat teollistuminen sekä liikenneyhteyksien kehittyminen. Muuttoon liittyivät lisäksi monet vaurastumisen ja vapauden ihanteet, jotka yhdistyivät mielikuvissa mahdollisuuksien Amerikkaan. (Korkiasaari & Söderling 2007, 255-257; Pitkänen 2007, 67.) Siirtolaisuus Ruotsiin oli runsasta erityisesti 1950-1980-lukujen välillä. Tuon ajan maastamuuttajat olivat Amerikan siirtolaisten tapaan usein matalasti koulutettuja, työtä ja taloudellista turvaa etsiviä henkilöitä, joille muutto naapurimaahan näyttäytyi taloudellisesti kannattavana. (Korkiasaari & Söderling 2007, 257-258.)

1980-luvun jälkeen suomalaisten muuttoliike on hitaasti kasvanut ja moninaistunut etenkin Euroopan suuntaan. Suomen liittyttyä EU:hun vuonna 1995 muutos oli entistä selkeämpi: yhä useampi suomalainen valitsi kohdemaakseen jonkin Keski-Euroopan maan Ruotsin sijaan

(Koikkalainen 2013, 23-24). Siirryttäessä 2000-luvulle muuttoliike on muuttunut myös muuttajien koulutusrakenteen osalta – monet muuttajista ovat nykyisin korkeasti koulutettuja (Korkiasaari 1989, 73-74 & 150; Korkiasaari & Söderling 2007, 259-260). Vuonna 1991 Suomesta muutti ulkomaille yhteensä 1115 korkeasti koulutettua Suomen kansalaista. Vuonna 2011 vastaava luku oli jo yli 3000. Korkeasti koulutettujen osuus kaikista ulkomaille muuttaneista suomalaisista on vaihdellut viimeisen 20 vuoden aikana 21 ja 36 prosentin välillä. (Koikkalainen 2013, 26.) Tarkasteltaessa muuttoliikettä sekä muuttajien koulutustasoa maailmanlaajuisesti voidaan havaita sama kehityssuunta – vuonna 1990 korkeasti koulutettujen osuus kaikista aikuisista maahanmuuttajista oli 30 prosenttia ja vuonna 2000 arviolta 35 prosenttia (Lowell 2007, 14).

Syyksi muuttoliikkeelle on esitetty erilaisia motiiveja, kuten työ, opiskelu, avioituminen tai terveydelliset tekijät. Myös rakenteelliset tekijät, kuten parantuneet liikenneyhteydet, madaltuneet matkustuskustannukset sekä kulttuurinen murros on nähty kehitykseen vaikuttavina. (Korkiasaari 2008, 14-24.) Samoin työmarkkinoiden avautumisella on nähty yhteys lisääntyvään liikkuvuuteen (Koikkalainen 2013). Ihmiset liikkuvat osana erilaisia verkostoja, historiallisia prosesseja ja käytäntöjä, mutta myös yksilöinä, joiden motiivit ja intressit vaihtelevat. Osalla resurssit liikkumiseen ovat paremmat, osalla muuttopäätöstä kuvaa enemmän pakko kuin valinta. Näkemykset alueiden tarjoamista mahdollisuuksista ja rajoitteista elävät ajassa, mikä sekin heijastuu muuttoliikkeiden suuntiin. (Castles et al. 2014, 25-54.) Tarkkoja lukuja vaikkapa työperäisestä muutosta on vaikea esittää, sillä muuton syyt eivät näy tilastoissa. Usein syyt ovat moninaiset, ja joissakin tilanteissa työn merkitys voi olla selkeämpi. Recchi (2008, 217-218) tunnistaa EU:n sisäisestä, korkeasti koulutettujen muuttoliikkeestä kolme pääsuuntausta, jotka ovat työperustainen liikkuvuus, liikkuvuus henkilökohtaisten tunnesyiden ja ihmissuhteiden takia sekä elämänlaatuperustainen liikkuvuus. Niiden lisäksi puhutaan opiskeluun liittyvästä muuttoliikkeestä (Koikkalainen 2013, 96).

Muuttoliike ei ole uusi ilmiö. Kuten Favell (2008, 271) toteaa, fyysinen liike paikkojen välillä on ollut osa ihmiskunnan historiaa kautta aikojen. Toisaalta ympäristö ja siihen liitetyt merkitykset muuttuvat, samoin kuten muuttajien joukko. Katsaus muuttoliikkeen viimeaikaisiin kehityssuuntiin herättääkin kysymään, mikä merkitys kansallisilla rajoilla sekä niiden ylittämällä on jälkimodernin ajan nousevalle liikkujien joukolle, eli korkeasti koulutetuille. Miten kansainvälisyys nivoutuu osaksi koulutetun väestön yksilöllisiä ura- ja

elämänpolkuja? Edellä Recchi (2008) kuvaa EU:n sisäistä muuttoliikettä, mutta onko vastaavat muuttopäätöksen perusteet tunnistettavissa myös EU:n ulkopuolelle suuntautuvasta muuttoliikkeestä? Mitä muita merkityksiä muuttoon kenties liittyy?

Tilastojen valossa näyttää siltä että kansainvälisyys kiinnostaa, sillä yhä useampi valitsee ulkomaankokemuksen osaksi arkeaan ja urallista jatkumoaan. Globaalien muuttovirtojen on ennustettu lisääntyvän ja moninaistuvan myös tulevaisuudessa, sillä edellytykset kasvulle ovat monessa mielessä otolliset (Castles et al. 2014, 7 & 16-17). Tässä tutkimuksessa lähestyn monisäikeistä muuttoliikettä kysymällä, miten ulkomaille muuttoa merkityksellistävät he, jotka työllistyvät ulkomaille joko määräajaksi tai toistaiseksi. Tartun huomioon korkeasti koulutettujen muuttoliikkeen kasvusta, ja tarkastelen kansainvälistä muuttoliikettä erityisesti koulutettujen, työelämään osallistuvien yksilöiden näkökulmasta.

Lisääntynyttä muuttoliikettä on kartoitettu monissa aiemmissa tutkimuksissa, jotka valottavat ilmiön erityispiirteitä. Jo olemassa olevan tutkimuskirjallisuuden laajuus kertoo sekä ilmiön ajankohtaisuudesta että kiinnostavuudesta ajassa – liike kansallisten rajojen välillä nähdään merkittävänä kysymyksenä. Koska aiempi tutkimus on määrällisesti huomattavaa (Favell 2008, 259), sen läpikäynti on tässä yhteydessä väistämättä rajallista. Seuraavassa lyhyessä yleiskatsauksessa muuttoliiketutkimukseen pyrin kattavuuden sijaan kuvaamaan joitakin yleisiä näkökulmia, joita tähänastisista tutkimuksista voidaan tunnistaa. Tavoitteena on paitsi johdattaa aihetta koskevaan keskusteluun, myös suunnata huomio siihen, mitä uutta tämä tutkimus tuo aikaisempien muuttoliike- ja ulkomaantyötutkimusten rinnalle.

1.1 ULKOMAANTYÖ ILMIÖNÄ JA TUTKIMUSKOHTENA

Muuttoliikettä erilaisine seuraamuksineen ja lieveilmiöineen on tutkittu runsaasti. Väestötieteessä ja maantieteessä, joissa muuttoliikettä on perinteisesti tutkittu, se on nähty alueellisena, populaatioon liittyvänä kysymyksenä, kun taas yhteiskunnallisessa katsauksessa kiinnostuksen kohteeksi ovat valikoituneet liikkeen muodostamat sosiaaliset ja historialliset prosessit. Taloustieteessä muuttoliikettä on selitetty kysynnän ja tarjonnan välisellä suhteella, sekä siihen kytkeytyvällä hyödyn maksimoinnin oletuksella. Näkökulma on ohjannut kysymään, mitkä tekijät kannustavat kansallisten rajojen ylittämiseen sekä millaisia etuja/kustannuksia muuttoliikkeestä koituu eri osapuolille. Edellisten näkökulmien lisäksi muuttoliike on nähty prosessina, jolla on moninaiset vaikutukset alueiden ekologiseen ja

kulttuuriseen diversiteettiin. Teoreettisissa katsauksissa muuttoliikettä on selitetty niin rakennetta, prosesseja kuin myös toimintaa korostavilla teorioilla, esimerkiksi työntö- ja vetotekijöillä, rationaalisella valinnalla, systeemiteorioilla, verkostoilla ja motivaatiolla. (O'Reilly 2012, 39-65.)

Kun puhutaan työikäisen väestön kansainvälisestä liikkuvuudesta, keskusteluun nousee usein kysymys työstä. Näkemykset muuttoliikkeen vaikutuksista tässä suhteessa ovat vaihdelleet. Niissä visioissa, joissa työntekijöiden vapaa liikkuvuus on tulkittu mahdollisuudeksi korostuvat ajatukset aivokierrosta (Tung 2008), urallisen pääoman kasvusta (Jokinen et al. 2008), yritysten verkostoitumismahdollisuuksista (Cerdin & Brewster 2014) sekä inhimillisen potentiaalinen tehokkaasta hyödyntämisestä (Farndale et al. 2014). Negatiivisissa visioissa ulkomaisen työvoiman on muun muassa pelätty vaarantavan kansallisen hyvinvoinnin (Penninx & Roosblad 2000, 186-187) sekä johtavan työntekijöiden eriarvoistumiskehitykseen (Oltra et al. 2013). On myös sanottu, ettei vapaan liikkumisen ihanne kosketa kaikkia väestönosia samalla tavoin (Kofman & Raghuram 2005). Toivottuja maahanmuuttajia ovat lähinnä korkeasti koulutetut, rahoituksen ja johtamisen ammattilaiset sekä IT-sektorilla työskentelevät henkilöt (usein miehet), jotka tuovat vastaanottavalle maalle lisäarvoa uusien innovaatioiden muodossa. Työn kontekstissa korkeasti koulutetut on mielletty etuoikeutetuksi eliitiksi (Beaverstock 2002), jopa ainoaksi toivotuksi maahanmuuttajien ryhmäksi. Toisaalta muuttoliike on nähty ratkaisuna myös muussa mielessä, esimerkiksi naisvaltaisia, matalapalkkaisia aloja (Ball 2004) ja suorittavan tason tehtäviä koskevaan työvoimapulaan ikääntyvissä yhteiskunnissa (Forsander ym. 2004, 21-22).

Edelliset esimerkit valottavat muutamia odotuksia ja huolenaiheita, joita työvoiman liikkuvuuteen on liitetty yhteiskunnan tasolla. Toisen perspektiivin muuttoliikekeskusteluun tuovat kansainvälisellä arenalla toimivat yritykset ja instituutiot, joille työvoiman liikkuvuus näyttäytyy henkilöstöpoliittisena kysymyksenä. Peltonen (1998) erottaa perinteisistä ekspatriaattitutkimuksista kaksi päälinjaa, joista ensimmäisessä työntekijöiden siirtoa arvioidaan sopeutumisen ja toisessa johtamistaitojen kehittymisen näkökulmasta. Siinä missä sopeutumisdiskurssi korostaa ristiriitojen mahdollisuutta urallisen katkoksen ja kulttuurisen poikkeaman takia sekä työntekijöiden tukemista muutostilanteessa, johtamisdiskurssi puolestaan kysyy, millaisia tietoja, taitoja sekä kompetensseja ulkomaantyö kehittää, ja miten ne saataisiin valjastettua yrityksen käyttöön. (Mts. 4-13.) Näissä HR-painotteisissa tulkinnoissa (ks. esim. Adler & Bartholomew 1992; Dickmann & Harris 2005; Mäkelä &

Suutari 2009) (lähetettävät) työntekijät on nähty yrityksen resurssina. Niinpä kiinnostus on kohdistunut työntekijöiden rooliin osana yritystä sekä siihen, miten komennuksia voitaisiin hyödyntää yritysten verkostojen rakentamisessa (Gregersen et al. 1998). Työnantajan näkökulma on ohjannut rationalisoimaan sitä, kuinka panostaa työntekijöiden ammattitaidon kehittämiseen sekä kitkattomiin siirtymiin, jotta yritys itsekin hyötyisi tekemästään investoinnista.

Oman lukunsa edellisten näkökulmien rinnalle muodostavat erilaiset mikrotason tutkimukset, joissa ulkomaille muuttoa sekä ulkomailta työskentelyä on tarkasteltu yksittäisten toimijoiden, kuten ulkomaille työllistyvien henkilöiden näkökulmasta. Näissä tutkimuksissa huomio on kohdennettu muun muassa lähtöpäätökseen liittyviin motiiveihin ja intresseihin (Dickmann et al. 2008; Recchi 2008) sekä eri elämäntilanteessa tehtyihin ratkaisuihin ja niihin liittyviin tavoitteisiin. Usein akateeminen katse on kohdistunut tiettyyn maahan tai alueeseen suuntautuvaan muuttoliikkeeseen sekä sen erityispiirteisiin (ks. esim. Kiriakos 2011; Dickmann 2012; Koikkalainen 2013). Uudenlaista ymmärrystä muuttoliikkeestä ovat tuottaneet myös vaihtoehtoiset näkökulmat, joissa ulkomaille työllistymistä on arvioitu esimerkiksi naistutkimuksen ja sukupuolen näkökulmasta (Kofman & Raghuram 2005; Tharenou 2010).

Viime aikaiset tutkimukset ovat osoittaneet kasvavaa kiinnostusta muuttoliikkeen monimuotoisuuteen. Tutkimuskohde ei ole muuttoliike sinänsä, vaan ilmiöön sisältyvät alakulttuurit ja käytännöt, kuten erilaiset muuttajatyypit tai muuton muodot. Tutkimuksissa tunnistettuja ja näkyväksi tehtyjä muuttajia ovat esimerkiksi edellä mainitut korkeasti – matalasti koulutetut työntekijät, puolisopestiläiset (Oksanen 2007) sekä niin sanotut elämäntapamuuttajat (*lifestyle migration*) (Benson & O'Reilly 2009). Ulkomaille siirrytään eri elämäntilanteista erimittaisiksi ajanjaksoiksi, osa itsenäisesti osa yrityksen lähettämänä (Suutari & Brewster 2000). Myös työnantajien järjestämät työkomennukset poikkeavat toisistaan sekä luonteen että keston osalta, sillä perinteisten komennusten lisäksi puhutaan lyhyistä, muutaman kuukauden siirroista, joustavasti projektien mukana matkustavista ”flexpatriaateista” (*flexpatriates*) sekä kansainvälisistä businessmatkoista. Näihin kaikkiin ulkomaantyön muotoihin liittyy omat erityispiirteensä, haasteensa ja mahdollisuutensa. (ks. yhteenveto aiheesta: Shaffer et al. 2012.)

1.2 ULKOMAANTYÖN YKSILÖLLISET JA KULTTUURISET MERKITYKSET

Vaikka kansainvälistä muuttoliikettä sekä siihen kytkeytyvää työllistymistä on tutkittu paljon, usein näkökulma on ollut positivistinen. On esimerkiksi kysytty, mikä työntää tai vetää yksilöitä ulkomaille, millaisia motiiveja muuttoon liittyy tai miten kokemus vaikuttaa yksilöiden urakehitykseen. Näin tulkittuna koko prosessi muuttopäätöksineen ja paluuaikeineen näyttäytyy kausaalisenä tapahtumien ketjuna, jossa tietyt sisäiset ja/tai ulkoiset syyt johtavat tiettyihin seurauksiin, kuten kohdemaan valintaan tai muuttoalttiuteen. Vaikka kausaalinen näkökulma on perusteltu ja kiinnostava, se tavoittaa ilmiöstä vain yhden puolen. Se ei kerro esimerkiksi sitä, millaisia tulkintaresursseja kulttuuri itsessään tarjoaa aiheen käsitteellistämiseen. Myös se, millaisiin sosiaalisiin normeihin ulkomaille muutettaessa voidaan tukeutua, tai mistä normeista ja uskomuksista sen myötä halutaan ehkä irtisanoutua, jää näissä tulkinnoissa avoimeksi.

Tässä tutkimuksessa lähtöasetelma poikkeaa muuttoliike- ja ulkomaantyötutkimusten valtavirrasta, sillä tarkoituksena on lähestyä ilmiötä konstruktiivisesta näkökulmasta. En siis kysy, miksi ihmiset muuttavat ulkomaille enkä myöskään pyri selittämään muuttopäätöstä yksilön sisäisillä ominaisuuksilla tai ulkoisilla olosuhteilla. Sen sijaan kysyn, miten ulkomaille työllistymisestä puhutaan ja mitä merkityksiä sille annetaan. Tavoitteena on selittämisen sijaan ymmärtää muuttoliikettä sekä siihen kytkeytyviä prosesseja. Lähtökohtana tutkimukselle on sosiaalinen konstruktionismi sekä siihen liittyvät ontologiset lähtökohtaoletukset. Koska keskityn tutkimuksessa muuttopäätöstä koskevaan puheeseen sekä siinä tuotettuihin asiantiloihin, tutkimus ottaa samalla askeleen kohti laadullista, postmodernia tutkimusperinnettä. Puheessa tuotettuja merkityksiä tarkastelen jaettuina, kulttuurisina konstruktiona.

Lähestyn ulkomaantyön merkityksiä laadullisen haastatteluaineiston keinoin. Tarkastelemani aineisto koostuu eri puolelle maailmaa työllistyneiden henkilöiden kertomuksista, joissa he valottavat oman lähtöpäätöksensä perusteita, toisaalla asumiseen liittyviä tuntemuksia sekä ajatuksiaan paluusta kotimaahan. Aineiston kirjavuudesta johtuen tutkimuksen fokus ei ole tietyssä kohdemaassa, tai tiettyyn alueeseen kohdistuvassa muuttoliikkeessä (vrt. esim. Dickmann 2012; Koikkalainen 2013). Kiinnostus on sen sijaan siinä, mitä yhteistä eri alueille suuntautuvista muutoista ja niiden oikeuttamisen keinoista voidaan tunnistaa. Ajattelen, että ulkomaantyö on paitsi inhimillisesti merkityksellinen valinta tietyssä elämäntilanteessa, mutta

myös kulttuurinen konstruktio. Se tarkoittaa, että näen lähtöpäätöksen valintana, joka tehdään tietynlaisten olosuhteiden ja realiteettien vallitessa, mutta myös toimintana, jota voidaan konstruoida puheessa ja toiminnassa eri tavoin. Tässä tutkimuksessa kiinnostus on erityisesti jälkimmäisessä, eli toimintaa perustelevissa, oikeuttavissa ja konstruoivissa selonteoissa.

Kulttuurista on olemassa monenlaisia määritelmiä. Puhuessani kulttuurista, tarkoitan sillä väljimmillään länsimaista kontekstia, johon tutkimukseni kiinnittyy, ja tiukemmin määriteltynä tiettyjä puitteita, jotka tuottavat oman merkitysulottuvuutensa. Tällaisia puitteita voivat olla esimerkiksi kansalaisuus kulttuurisena resurssina tai haastattelutilanne yhtenä puheentuottamiskontekstina. Vaikka kulttuuri on useimmiten sisäistettyä ja siten vaikeasti eroteltavissa yksilöstä ja yksilön tulkinnoista, teoreettisesti voidaan ajatella, että siinä missä kulttuuri ehdottaa tiettyjä käsitteitä, diskursseja ja merkityspotentiaaleja ilmiöiden määrittelemiseen, yksilötasolla näitä vaihtoehtoisia merkityksiä voidaan uusintaa, kiistää tai soveltaa yhdistelemällä niitä eri tavoin. Näin ajateltuna voidaan olettaa, että puhe ulkomaantyöstä paljastaa, millaisia ristiriitoja, uskomuksia tai itsestäänselvyyksiä ulkomaille muuttoon liitty kuvatussa kontekstissa.

Tutkimuksen rakenne on seuraava. Luvussa kaksi esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen sekä siihen liittyvät lähtökohtaoletukset. Luvussa kolme kerron tutkimusasetelmasta, eli mitkä ovat tutkimusta ohjanneet tutkimuskysymykset, valittu tutkimusaineisto sekä käyttämäni aineistonkeruu- ja analyysimenetelmät. Luvut neljä, viisi ja kuusi ovat toisiinsa liittyviä analyysilukuja, joissa käyn läpi tutkimuksessa saadut tulokset. Kyseiset luvut voi lukea joko esitysjärjestyksessä peräkkäin, tai vaihtoehtoisesti tiettyyn teemaan kerrallaan keskittyen. Luvussa seitsemän arvioin tutkimuksessa saatuja tuloksia sekä pohdin jatkotutkimusten tarvetta.

2. DISKURSSIANALYYTTISET LÄHTÖKOHDAT

Tässä tutkimuksessa tarkastelen ulkomaille työllistymistä diskurssianalyttisestä (DA) näkökulmasta. Aikomuksena on soveltaa ajatusta sosiaalisesti konstruoituneesta todellisuudesta (ks. esim. Burr 1995) ja kytkeä se ulkomaille työllistyneiden henkilöiden puheen tarkasteluun. Näkökulma poikkeaa jokseenkin aiemmista ekspatriaattitutkimuksista, joskin 2000-luvulle siirryttäessä myös Suomessa on tehty muutamia vastaavia, postmoderniin tieteeseen paikantuvia tutkimuksia ulkomaantyöstä (ks. esim. Peltonen 1998; Kohonen 2006;

Oksanen 2007). Tässä luvussa selvennän tutkimuksen teoreettista viitekehystä, eli diskurssianalyttisiä lähtökohtia. Tulen siis määrittelemään tarkemmin, mistä diskurssianalyysissä on kysymys ja mitä sillä tässä yhteydessä tarkoitan. Luvussa 2.1 avaen lyhyesti diskurssianalyysin historiaa ja kuvailen samalla, millä tavoin diskurssi-käsitettä on käytetty eri yhteyksissä. Luvussa 2.2 pohdin sitä, miten diskurssi, kieli ja sosiaalinen todellisuus liittyvät toisiinsa. Luku 2.3 koostuu useammasta alaluvusta. Niissä esittelen diskurssianalyysin viisi teoreettista lähtökohtaoletusta, jotka Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993) ovat määritelleet, ja joiden varaan katson analyysini rakentuvan. Muut analyysissä sovelletut käsitteet ja teoriat tarkentuvat myöhemmissä analyysiluvuissa (luvut neljä, viisi ja kuusi).

2.1 DISKURSSIANALYYSIN TAUSTAA

Diskurssianalyysin kehitys juontaa juurensa sosiologiseen tieteellisen tiedon tutkimukseen (Wooffitt 2005, 14). Kiinnostus siihen, kuinka tieteellinen tieto tuotetaan ja validoidaan sosiaalisten prosessien myötä tieteellisessä yhteisössä, sai Nigel Gilbertin ja Michael Mulkayn (1984) tutkimaan erästä biokemiallista ilmiötä koskevaa kiistaa. Heidän pyrkimyksenä oli tuottaa selkeä sosiologinen kuvaus niistä sosiaalisista prosesseista, joiden myötä tiedeyhteisö ratkaisisi erimielisyyden. Kerättyään runsaasti laadullista aineistoa, kuten haastatteluja, tieteellisiä artikkeleita ja kirjeitä sekä analysoituaan niiden sisältöä, he saivat kuitenkin huomata erään metodologisen ongelman: aineistosta olisi mahdotonta tuottaa yhtä yhtenäistä kuvausta prosessin kulusta. Näin siksi, että aineisto sisälsi kilpailevia ja ristiriitaisia toiminnan kuvauksia, ja erilaiset puhettavat sekä kielelliset valinnat muuttuivat sitä mukaa, kun asiayhteydestä siirryttiin toiseen. (Gilbert & Mulkay 1984; Wooffitt 2005, 15-16 & 35.)

Gilbert ja Mulkay (1984) päätyivät tutkimuksissaan siihen tulokseen, että vaihtelevuus on leimallinen piirre ei vain heidän keräämälleen aineistolle, vaan kaikille niille tutkimuksille, joissa aineistona käytetään toiminnan diskursiivisia kuvauksia, kuten tekstejä tai haastatteluja. Näin siksi, että kielelliset kuvaukset ovat konstruktioita, jotka ovat riippuvaisia tuottamiskontekstista, mutta myös niistä funktioista, joita kuvauksella voidaan ajatella kyseisessä tilanteessa olevan. Ne eivät ole neutraaleja representaatioita objektiivisesta sosiaalisesta todellisuudesta. Gilbert ja Mulkay ehdottivat, että sosiologisen tutkimuksen tulisi ottaa puheen vaihtelevuus ja sosiaalisen kontekstin arvioiminen analyysin lähtökohdaksi, eikä sivuuttaa niitä epäolennaisina. Aineiston sisältämien ristiriitaisuuksien ja puheen

tuottamiskontekstin ohittaminen siinä pelossa, että yhtenäisen tulkinnan tekeminen vaikeutuu ja asioiden ”todellinen” olemus kadotetaan, on erheellistä. Näin toimittaessa tutkimus voi pahimmillaan tuottaa yksinkertaistettua ja valheellista tietoa. (Wooffitt 2005, 17-18.)

Vaihtoehdoksi perinteiselle sosiologiselle lähestymistavalle Gilbert ja Mulkay (1984, 13-16) ehdottivat diskurssianalyysia, analyysimenetelmää joka keskittyisi heidän tutkimuksensa tavoin kieleen. Lähestymistapa ei kuitenkaan herättänyt välitöntä suosiota sosiologiassa laajemmin, koska radikaaliudessaan uusi näkökulma asetti aikaisemmat tutkimukset ja niistä saadut tulokset kyseenalaisiksi: Jos kielenkäyttö ei olekaan objektiivista ja todellisuutta heijastavaa (kuten oli ajateltu), vaan erilaisiin positioihin kytkeytyvää ja tavoitteellista, merkitseekö se aikaisempien tutkimustulosten julistamista virheellisiksi? Diskurssianalyysia kritisoitiin myös epäolennaisiin seikkoihin keskittymisestä ja se arvioitiin hyödyttömäksi menetelmäksi merkittävän tieteellisen tiedon tuottamisessa. Brittiläisessä ja eurooppalaisessa sosiaalipsykologiassa diskurssianalyysin vaikutukset näkyivät sen sijaan voimakkaammin, muun muassa sosiaalisen aspektin uutena tiedostamisena sekä kasvavana kritiikkinä kokeellisia tutkimuksia kohtaan. (Wooffitt 2005, 17-18 & 47- 48.)

Gilbert ja Mulkay nimesivät oman analyyttisen lähestymistapansa diskurssianalyysiksi. Samaa nimeä on kuitenkin käytetty myös muista analyysimuodoista. Wooffittin (2005, 39-40) mukaan esimerkiksi lingvistikista ja sociolingvistikista suuntauksista lähtöisin oleva puhutun kielen rakenteiden tutkimus¹ (ks. Coulthard 1977; Coulthard & Montgomery 1981; Brown & Yule 1983), sekä kielen käytön poliittisia ja ideologisia funktioita tarkasteleva tutkimus (ks. Foucault 1970) ovat tulleet tunnetuksi diskurssianalyysinä. Edellä mainituista ensimmäinen liittyy puheaktien säännönmukaisuuksien tarkasteluun, kun taas jälkimmäisessä kiinnostus kohdistuu puhetaipojen sosiokulttuurisiin piirteisiin, kuten kielenkäytön, ajattelun ja toiminnan välisiin suhteisiin, sekä niihin kytkeytyvään valtakysymykseen. Gilbertin ja Mulkayn tutkimus sijoittuu edellisten välimaastoon. Myöhemmin diskurssianalyysin piirissä on kehittynyt myös uusia suuntauksia, kuten Faircloughin (1995) edustama kriittinen diskurssianalyysi (Wooffitt 2005, 40).

Nykyisin diskurssianalyysia (DA) ei voi kutsua yhtenäiseksi tutkimusmenetelmäksi, koska

¹ Kielenkäytön rakenteellisia seikkoja kartoittava tutkimus tunnetaan nykyisin paremmin nimellä keskusteluanalyysi (CA, conversation analysis). Toisin kuin puhtaassa kielen tutkimuksessa, diskurssianalyysissa ei kuitenkaan olla kiinnostuneita kielestä abstraktina systeeminä, vaan pikemminkin sosiaalisesti jaettuina merkityssysteemeinä. (Jokinen ym. 1993, 9-10.)

sen piiriin lukeutuu useita suuntauksia, jotka eroavat toisistaan tutkimuksen tavoitteiden ja painopisteiden suhteen. Esimerkiksi kriittisessä diskurssianalyysissä (CDA) kiinnostus kohdistuu diskurssien tuottamiin valtasuhteisiin, kuten siihen, miten diskurssit osaltaan rakentavat ja uudelleentuottavat sosiaalista ja poliittista epätasa-arvoa. Esimerkkejä kriittisestä diskurssianalyytisistä tutkimuksista ovat esimerkiksi Jokisen ja Juhilan (1991a) tutkimus pohjimmaisten asuntomarkkinoiden rakentumisesta viranomaiskäytännöissä sekä Pason (2007) väitöstutkimus työkyvyn moninaisista merkitysulottuvuuksista lehtiteksteissä. Kriittiseen diskurssianalyysiin liittyy usein emansipatorisia tavoitteita. Foucault-vaikutteinen diskurssianalyysi (FDA) keskittyy diskurssien historialliseen, materiaaliseen ja ideologiseen puoleen – diskurssit nähdään merkityssysteeminä, jotka heijastavat yhteiskunnan materiaalisesta ja taloudellisesta infrastruktuurista johtuvia valtasuhteita. Tässä näkökulmassa diskurssit esitetään hallinnan välineinä, sillä ne paitsi tuottavat objekteja tietyn käsitteistön ja puhetapojen myötä, mutta myös rajoittavat maailman näkemisen ja maailmassa toimimisen tapoja. (Wooffitt 2005, 137-139 & 146-148.)

Riippuen tutkimuksen lähtökohdista, kysymyksenasettelusta ja tavoitteista, diskurssianalyysissä voidaan keskittyä eri asioihin, esimerkiksi kielen käytön funktioihin, merkitysten rakentumiseen tai kilpailevien puhetapojen jäsentämiseen. Diskurssianalyysin kehitykseen vaikuttaneet tutkimussuuntauksat, kuten keskusteluanalyysi, puheaktiteoria, etnometodologia ja semiotiikka, näkyvät erilaisina painotuksina ja kiinnostusalueiden rajauksina suuntausten sisällä. (Burr 1995, 47; Jokinen 1999a, 38; Wooffitt 2005, 66.) Yhteistä kaikille DA:n suuntauksille on kiinnostus siihen, kuinka sosiaalista todellisuutta tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen & Juhila 1999).

Tässä tutkimuksessa sovellan Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993) tulkintaa diskurssianalyysistä. Näen siis diskurssit sosiaalista todellisuutta rakentavina merkityssysteemeinä, ja kielenkäytön prosessina, joka ei yksiselitteisesti heijasta todellisuutta, vaan jatkuvasti muokkaa, uusintaa ja jäsentää sitä. Tästä seuraa, etten tarkastele puhetta ulkomaantyyöstä vain ulkomaantyyön realiteetteja heijastavana, vaan pikemminkin toimintana, jossa osallistutaan ilmiötä koskevien näkemysten rakentamiseen. Ajattelen, että puheessa paitsi jäsennetään omaa kokemusta, myös tuotetaan ymmärrystä siitä, millaista ulkomailla työskentely on, mitä sen avulla voi saavuttaa ja kenelle kokemuksesta on hyötyä. Kysymykset vallasta, hallinnasta ja vuorovaikutuksesta, jotka nekin sisältyvät DA:n kiinnostuksenkohteisiin, rajautuvat tämän tutkimuksen tarkastelualueen ulkopuolelle. Luvussa

2.3 rajaan valitsemaani teoreettista näkökulmaa vielä tarkemmin. Sitä ennen kuitenkin katsaus diskurssien, kielenkäytön ja sosiaalisen todellisuuden välisiin suhteisiin.

2.2 DISKURSSI, KIELI JA SOSIAALINEN TODELLISUUS

Mikä diskurssi sitten on? Yleensä sillä tarkoitetaan puhetta tai puhetapaa. Diskurssi voi viitata myös laajempiin lingvistisiin käytäntöihin, jotka ovat kehittyneet historian kulussa ja jotka jäsentävät eri tavoin tietoa sekä sosiaalisia käytäntöjä. (Potter & Wetherell 1989, 6-7.) Määriteltiinpä diskurssi yksittäisessä tutkimuksessa kuinka tahansa, yhteistä diskurssianalyttisille tutkimuksille on huomion kohdistaminen puheen rakentuneisuuteen. Kiinnostus on siinä, millä tavoin puheessa tuotetaan / tullaan tuottaneeksi erilaisia asiantiloja.

Diskurssianalyttisesti orientoituneissa tutkimuksissa lähestymistapa on konstruktiivinen. Sen sijaan että puhe otettaisiin annettuna, se nähdään sosiaalisesti tuotettuina ja jaettuina merkityssysteeminä, jotka osallistuvat sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen/rakentamiseen. Sanavalinnat ja kuvaukset pitävät sisällään erilaisia piileviä merkityksiä ja oletuksia, jotka tuottavat kohteen eri valossa. Kun huomio kohdistetaan kielenkäytön sosiaalisiin aspekteihin sekä puhetapojen todellisuutta rakentavaan puoleen, puhe menettää merkityksensä todellisuuden neutraalina kuvaajana. Se nähdään silloin erilaisina versioina, jotka merkityksellistävät maailmaa monin tavoin. (Eskola & Suoranta 2003, 193-202.)

Tutkittaessa diskurssien ilmenemistä puheessa ollaankin usein kiinnostuneita siitä, millaisia merkityssysteemejä puheesta voidaan tunnistaa, ja miten ne rakentavat määrittelyn kohdetta. Toisinaan voidaan eritellä myös sitä, esiintyykö puheessa vain yksi hallitseva, vai useita kilpailevia diskursseja. Tutkimusaineistoksi käyvät esimerkiksi haastattelut, erilaiset asiakirjat, sanomalehtikirjoitukset sekä muut mediavälitteiset tuotokset. Tutkijan intressit yhdessä tutkimuskysymysten kanssa määrittävät sen, millaisesta aineistosta diskursseja etsitään ja mihin niiden esittämisellä pyritään. DA:ssa ajatellaan, että puhetavat liittyvät sekä käsitteellistämisen tapoihin että kielellisiin konventioihin, sillä se mitä puheessa voidaan tuottaa, on kielellisten konventioiden ja olemassa olevien käsitteiden rajoittamaa (Jokinen ym. 1993).

Diskurssianalyysiin on vaikuttanut konstruktiivinen näkemys, jonka mukaan tieto ja todellisuus ovat sosiaalisesti rakentuneita (Berger & Luckmann 1980). Ollessamme tiettyjen

yhteisöjen jäseniä sekä niiden vallitsevat käsitykset ja normit sisäistäneitä, tulemme usein katsoneeksi todellisuutta tietynlaisten ”silmälasiensa läpi.” Ymmärrämme asiat vain sillä tavoin, kun ne ovat kulttuurisesti mahdollisia. (Jokinen ym. 1993.) Erilaisia merkityksellistämisen tapoja rajoittavat yhtä lailla olemassa olevat käsitteet kuin myös kulttuurissa vallitsevat arvot ja normit, kuten esimerkiksi käsitys oikeasta ja väärästä. Usein vasta erilaisuuden kohtaaminen herättää huomaamaan, kuinka monet ehdottomina pidetyt totuudet ovatkin konventionaalisia, (tiedostamattomaan) sopimukseen perustuvia tapoja jäsentää todellisuutta.

Kieli itsessään on sekä joustava että vakiintunut systeemi. Kommunikoitessa ihmiset käyttävät kieltä pääosin sopimuksenvaraisesti, koska tullakseen ymmärretyksi käsitteet on ymmärrettävä yhtenevin tavoin. Koska kieli on koko yhteisön omaisuutta, se ei kuitenkaan ole kenenkään yksittäisen henkilön tai tahon hallittavissa. (Saussure 1983, 71.) Jokaisella kielenkäyttöön osallistuvalla on periaatteessa yhtäläinen mahdollisuus osallistua kielen tuottamiseen, soveltamiseen ja käsitteiden uudelleenmäärittelyyn. Systeemin avoimuudesta huolimatta puheen tutkija ei joudu ylitsepääsemättömiin vaikeuksiin kielenkäyttöä analysoidessaan: vaikka yksittäiset käsitteet ja ilmaukset voivat saada uusia merkityksiä erilaisissa alakulttuureissa, niiden jo vakiintuneita kulttuurisia merkityksiä ei ole mahdollista häivyttää pois. (Saussure 1983, 71; Jokinen ym. 1993, 21.) Tästä johtuen tutkijan, ollessaan osa kielellistä yhteisöä ja kulttuuria, on mahdollista arvioida kielenkäyttöä sekä puheen merkityksiä erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä.

Diskurssit ovat aina läsnä puheessa, olipa puheenaihe mikä tahansa. Näin siksi, että emme voi puheessa tuottaa ”versiotonta” todellisuutta, vaan tulemme aina merkityksellistäneeksi sen jollain tavalla. (Jokinen ym. 1993, 21.) Näin ollen myös ehdottomalta vaikuttava puhe on tulkittavissa diskursiiviseksi, sillä kyse on edelleen merkityksenantoon liittyvästä valinnasta – yksi diskurssi on muodostunut niin hallitsevaksi, ettei sille nähdä todellista haastajaa. Diskurssit esitetään usein keskenään kamppailevina, koska kyse on myös määrittelyvallasta: kenen etuja palvelevat puhettavat muodostuvat julkisesti hallitseviksi, ja saavat vaikutusvaltaa käytännön toiminnassa ja toiminnan suunnittelussa. DA:n mukaan todellisuutta ei vain kuvata, vaan myös rakennetaan kaikissa niissä sosiaalisissa käytännöissä, joissa tapahtuu kielellistä kommunikaatioita tai muuta merkitysvälitteistä toimintaa. Näitä tilanteita tarkastelemalla tutkijan on mahdollista lähestyä merkitysten rakentumista, sekä niiden ehtoja ja rajoitteita. (Jokinen ym. 1993, 9-10.)

Käytännössä diskurssien tutkiminen voi tarkoittaa esimerkiksi sen analysoimista, miten merkitykset rakentuvat puheessa, millaisista kulttuurisista resursseista puhetaivat ammentavat voimansa tai millaisia todellisuuskuvia eri puhetaivat (tietoisesti tai tiedostamattaan) tuottavat. Diskurssianalyysissä tutkijan on väistämättä rajattava näkökulmaansa, koska puhetta ja sen rakentumista on mahdollista lähestyä monin tavoin. Erityisen kiinnostavaa diskurssianalyttinen tarkastelu on yleensä silloin, kun tutkimuskohteena on yhteiskunnallisesti merkittävä ja ajankohtainen aihe, ja tutkimus voi osaltaan auttaa ymmärtämään, millaisia ristiriitoja sekä jännitteitä tietyn asian määrittelyyn kulttuurissa liittyy. (Suoninen 1992, 129.)

Jokinen ym. (1993, 28) huomauttavat, että vaikka puheesta voidaan aina löytää diskursseja, ne eivät ole aineiston raakamateriaalia, vaan tutkijan tulkinnan tuloksia. Tutkijalla ei ole mahdollisuutta asettua tutkimansa kielen ylä- tai ulkopuolelle ja selittää kausaalisesti, mistä olemassa olevasta diskurssista kulloinenkin puhe rakentuu. Sen sijaan tutkija voi tietonsa ja ymmärryksensä varassa tarkastella aineistoa ja pyrkiä näkemään siinä erilaisia jatkuvuuksia, johdonmukaisuutta sekä erontekoja. Diskurssit ja tulkintarepertuaarit ovat tässä prosessissa tutkijan konstruoimia jaotteluja, jotka osoittavat, miten hän jäsentää puhetta ja tekee siitä tulkinnallisesti mielekkään. Joku toinen tutkija saattaisi löytää samasta aineistosta erilaisia diskursseja tai nimetä löytämänsä diskurssit eri tavoin. Koska puhe on aina avoin uusille tulkinnoille, tulkinnassa ei ole kyse tyhjentävästä selittämisestä, vaan ymmärryksen laajentamisesta sekä puheen heuristisesta tulkinnasta kulloisenkin tiedon ja ymmärryksen mahdollistamissa rajoissa. (Ehrnrooth 1992, 36-37.)

Tuomi ja Sarajärvi (2009, 57-60) sijoittavatkin diskurssianalyysin, ainakin sellaisena kuin Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993; 1999) sen esittävät, postmoderniin tutkimusperinteeseen. Postmoderni tiede eroaa muusta ihmistieteellisestä tutkimusperinteestä siten, että siinä kyseenalaistetaan modernin tieteen perusolettamuksia, kuten pyrkimys tuottaa objektiivista tietoa (Burr 1995, 12-14; Tuomi & Sarajärvi 2009, 54). Lähtökohtana on sen sijaan relatiivisuus, tieteellisten oppialojen välisten raja-aitojen murtaminen sekä pyrkimys tuottaa uusia tulkintoja moninaisiin näkökulmiin ja teoreettisiin katsantoihin tukeutuen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 54-55). Tämä voi tarkoittaa tieteenfilosofisten traditioiden hylkäämistä, tai ainakin uudelleenarviointia siltä osin, miten tutkimuksessa suhtaudutaan esimerkiksi tuotetun tiedon luonteeseen ja yleistettävyyteen (mts. 58).

Toisinaan tutkimusaineisto koostuu puheesta, joka käsittelee ihmisten kokemuksia. Tällöin on huomattava, ettei DA:ssa arvioida yksilöitä tai pyritä ymmärtämään heidän kokemusmaailmaa sellaisenaan. Pelkästään puheen perusteella tämä ei olisi edes mahdollista, sillä tutkija ei voi varmuudella tietää, mitä kaikkea puhujan mielessä liikkuu. (Jokinen ym. 1993, 37.) Kokemukset ovat luonteeltaan ainutkertaisia ja kokonaisvaltaisia, eikä niiden sisältö välity tyhjentävästi sellaisissa tutkimuksissa, joissa kiinnostus kohdistuu ennen kaikkea merkitysten kulttuuriseen rakentumistapaan. DA:ssa oletuksena on, että kertoessaan kokemuksistaan ihmiset tuottavat erilaisia todellisuuden versioita ja merkityksenantoja, jotka paljastavat, millaiset määrittelytavat ovat tietystä aiheesta puhuttaessa ja tiettyinä aikana kulttuurisesti mahdollisia. Tutkimalla aineistossa esiintyviä puhetapoja, tutkija pyrkii jäsentämään puhetta omien tutkimuskysymystensä valossa, mikä merkitsee usein siirtymistä tarkastelussa yksilön kokemusta abstraktimmalle tasolle. (Ks. myös Burr 1995, 48-51.)

Tutkiessaan ihmisten puhetta tietyssä kontekstissa, sekä puheessa ilmeneviä luokitteluja, jäsennyksiä ja arvotuksia, tutkija itse asiassa tulkitsee sitä, kuinka sosiaalinen todellisuus rakentuu sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 1993, 9-10; Nikander 2008). Tarkasteltaessa esimerkiksi työtä koskevaa keskustelua, voidaan havaita, että ajan myötä puhutavat ovat muuttuneet. Siinä missä työhön liitettiin aikaisemmin sellaisia määreitä, kuten turvallisuus, jatkuvuus ja varmuus, nykyisin työtä koskevissa keskusteluissa puhutaan entistä useammin epävarmuudesta, katkoksellisuudesta, tehokkuusvaatimuksista sekä kilpailusta. (Sennett 2002; Siltala 2004; Berardi 2006; Julkunen 2008.) Diskurssianalyttisesti asiaa pohdittaessa voitaisiin kysyä, miksi näin on. Työelämä on toki muuttunut, mutta mikä on vaihtoehtoisten diskurssien asema tässä asetelmassa? Kenen etuja nykyinen puhe kilpailuyhteiskunnasta, taloudellisten voittojen ensisijaisuudesta ja tehostamisen tarpeesta ajaa?

Arkisen kokemuksen perusteella puhutavat voivat vaikuttaa staattisilta ja muuttumattomilta, mutta sitä ne eivät ole. Puhutavat elävät ajassa ja paikassa, ja niiden olemassaolon ehto on jatkuva uusintetuksi tuleminen. (Jokinen & Juhila 1991b, 15.) Ihmisten kommunikoidessa keskenään, sosiaaliset vuorovaikutustilanteet toimivat diskurssien säilymisen, muuntumisen sekä keskinäisen vuorovaikutuksen paikkana. Tiettyjen puhetapojen yleistyessä ja levitessä sosiaalisissa verkostoissa, toiset voivat hävitä tai jäädä elämään pienten ja marginaalisten ryhmien keskuuteen. Puhutavat ovat yhteiskunnallisiin käytäntöihin sidottuja, koska tukeutuessaan erilaisiin arvoihin, ne voivat muodostua keskenään kilpaileviksi ideologioiksi, joiden ilmenemisellä on omat seurauksensa. Hallitessaan diskurssit organisoivat moraalisia ja

sosiaalisia käytäntöjä.

Puheen ja yhteiskunnallisen muutoksen välistä suhdetta voidaan tutkia eri näkökulmista. Diskurssianalyysissä painotus on useimmiten siinä, millä tavoin puhe itsessään rakentaa maailmaa ja tuottaa sen tietynlaisena. Tällöin puhe nähdään aktiivisena toimintana, jolla on erilaisia käytännön seurauksia. Koska puhetaipojen taakse voi kytkeytyä erilaisia intressejä, niiden ilmeneminen on kytköksissä yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin – hallitsevat puhetaivat kertovat hallitsevista aatteista. Kriittisellä puhetaipojen tutkimisella voi olla emansipatorista potentiaalia, koska paljastaessaan itsestään selvältä vaikuttavien oletusten konstruktivisuuden, se tekee tilaa vaihtoehtoisille todellisuuden määritelmille. (Jokinen & Juhila 1991b, 32-40.)

2.3 DISKURSSIANALYYSIN TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA

Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 17-18) toteavat, ettei diskurssianalyysi tarjoa selkeitä menetelmällisiä ohjeita siihen, kuinka analyysi tulisi suorittaa. Sen sijaan he kuvaavat sitä väljäksi teoreettiseksi viitekehyykseksi, joka rakentuu muutamien teoreettisten lähtökohtaoletusten varaan. Tutkimuskysymyksistä ja asetelmasta riippuen erilaiset painotukset ja sovellukset ovat mahdollisia. Koska sovellan tutkimuksessa Jokisen ym. (1993) ehdottamaa lähestymistapaa, käyn seuraavaksi läpi heidän määrittelemänsä viisi DA:n teoreettista lähtökohtaoletusta. Ne auttavat tarkentamaan kuvaa siitä, mistä diskurssianalyysissä on kyse, ja mitä mahdollisuuksia DA tarjoaa aineiston analyysiin.

Diskurssianalyysin teoreettiset lähtökohtaoletukset Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993, 17-45) mukaan ovat:

1. Kielen käyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta.
2. On olemassa useita rinnakkaisia ja keskenään kilpailevia merkityssysteemejä.
3. Toiminnan merkitykset ovat kontekstisidonnaisia.
4. Toimijat ovat kiinnittyneinä erilaisiin merkityssysteemeihin.
5. Kielen käyttö tuottaa seurauksia.

2.3.1 SOSIAALISEN TODELLISUUDEN RAKENTUNEISUUS JA KILPAILEVAT MERKITYSSYSTEEMIT

Kieli mielletään tavanomaisesti keinoksi kuvata maailmaa. Tällöin ajatellaan, että kieli on väline, jolla voidaan heijastaa todellisuutta, kertoa, miten asiat ovat. Diskurssianalyysissä kielenkäyttöä tarkastellaan kuitenkin toisessa merkityksessä, sillä kieli nähdään todellisuutta rakentavana. Tässä konstruktivisessa näkökulmassa kielenkäytön ei oleteta heijastavan yksiselitteisesti objektiivista todellisuutta, vaan sen ajatellaan osaltaan luovan sitä. (Potter & Wetherell 1989; Jokinen ym. 1993, 20.)

Diskurssianalyysiin liittyy semioottinen käsitys kielestä sosiaalisesti jaettuina merkityssysteemeinä – ymmärrämme toisiamme, koska käytämme kommunikoidessa kulttuurisesti jaettua, erotuksiin perustuvaa kielijärjestelmää. (Saussure 1983.) Kielessä yksittäiset merkit tulevat ymmärrettäviksi vain suhteessa ja kontrastina muihin olemassa oleviin merkkeihin, jotka yhdessä tuottavat rakenteellisen systeemin. Samalla tavoin kuin lingvististen merkkien ymmärtäminen edellyttää kielisysteemin tuntemusta, myös puheen sisältämien merkitysten tulkitseminen edellyttää jonkin asteista kulttuurin tuntemusta, eli kykyä analysoida kielenkäytön funktioita ja käsitteiden välisiä suhteita. Kieli on sosiaalisen vuorovaikutuksen tuote, joka sekä tarjoaa käsitteelliset kehykset todellisuuden analysoimiselle, että välineet sen kuvaamiseen. (Saussure 1983; Jokinen ym. 1993, 19-20.)

Eräs tyypillinen piirre inhimilliselle käsitteellistämislle on taipumus hyödyntää vastakkaisuutta, hierarkioita ja erotteluja asioiden kuvaamiseen. Yksi keino lähestyä puhetta konstruktivisesta näkökulmasta onkin tarkastella siinä ilmeneviä dikotomioita, jäsennyksiä ja vastakkainasetteluja, joiden avulla kohteet tulevat merkityksellistetyiksi. (Jokinen ym. 1993, 19-20.) Tutkimuksessa voidaan esimerkiksi kysyä, millaisia vertauksia puheessa käytetään, mitkä asiat rinnastetaan toisiinsa tai mitkä asiat esitetään toisilleen vastakkaisina / toisensa poissulkevinä. Sulkunen (1997, 37-38) huomauttaa, etteivät vastakohtat välttämättä tyhjennä toistensa merkityssisältöä. Esimerkiksi nainen on muutakin kuin ei-mies, muun muassa aikuinen ja ihminen. Vaikka huomio on relevantti, on kuitenkin perusteltua väittää, että puheessa merkitykset rakentuvat pitkälti asiayhteyden kannalta keskeisten, puheessa tuotettujen vastakkaisuuksien varaan. Merkitysten rakentumisen tarkasteluun liittyy usein senkin pohtiminen, mitä ei sanota tai miten muuten samasta asiasta olisi mahdollista puhua.

Monet keskinäisiin merkityseroihin perustuvat jaottelut ovat implisiittisesti arvottavia, koska ne sisältävät oletuksia paremmuudesta tai eriarvoisuudesta (esimerkiksi: johtaja – alainen, ylemmän asteen koulutus – alemman asteen koulutus). Puheessa käsitteet voidaan ottaa annettuna, jolloin tullaan helposti uusintaneeksi olemassa olevia kategorioita ja tuottaneeksi itsestään selväksi muodostuneita hierarkioita uudelleen. Totunnaisia jäsenyystapoja voidaan kuitenkin myös rikkoa esimerkiksi kyseenalaistamalla, tai määrittelemällä käsitteitä vaihtoehtoisin tavoin. Kielen todellisuutta rakentavaan puoleen keskittyvässä tutkimuksessa tavoitteena onkin usein sen paljastaminen, miten puheessa tullaan uusintaneeksi, muuntaneeksi tai kyseenalaistaneeksi totunnaisia käsitteellistämistapoja ja rakentaneeksi olemassa olevia valtasuhteita. (Jokinen ym. 1993, 20 & 23.)

Kun puhetta tarkastellaan todellisuutta rakentavana, on keskeistä huomata, että puhuessamme tulemme aina merkityksellistäneeksi asiat jollain tavalla.² Merkitysten rakentumista voidaan tutkia riippumatta siitä, kuinka tietoista tai tarkoituksenmukaista merkityksellistäminen on puhujalle itselleen. Näin siksi, koska diskurssianalyysissä merkitysten tutkiminen ei tarkoita puhujan toiminnalleen tietoisesti antaman mielen tavoittamisesta, vaan sellaisten merkityspotentiaalien esiintuomisesta, jotka ovat kussakin puhetilanteessa läsnä. Kyse on siten sen tulkinnasta, miten asioiden ja ilmiöiden väliset suhteet aktualisoituvat eri merkityssystemeissä, eli millaisia tulkintoja kussakin puhetilanteessa on mahdollista tehdä. (Jokinen ym. 1993, 37.)

Merkityssystemit rakentuvat sosiaalisen prosessin myötä erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Tässä prosessissa merkityksellistämisen tavat vakiintuvat, muodostuvat diskursiivisten käytäntöjen vahvistamiksi konventioiksi sekä saavat myös institutionaalisia muotoja sosiaalisissa rakenteissa. (Fairclough 1992, 65-66; Jokinen ym. 1993, 21-22.) Esimerkiksi työnteko määritellään usein vapaa-ajan ulkopuolella tapahtuvaksi toiminnaksi. Tunnistamme työn siitä, että toiminta on jossain määrin rutiininomaista, ulkoapäin säädeltyä, tiettyyn aikaan sekä paikkaan sidottua ja siitä maksetaan palkkaa. Työntekoa säädelään yhteiskunnissa myös erilaisilla laeilla, jotka osaltaan määrittävät sitä, mitä työ on tai ei ole.

2 Käsitteet ovat merkityksin ladattuja. Ne ”kutsuvat esiin” vaihtoehtoisia tulkintoja, koska käyttöyhteydestä sekä -historiasta johtuen niihin liittyy monenlaisia arvotuksia. (Potter & Wetherell 1989, 5-6.) Esimerkiksi terveydenhuollon palveluja käyttävää henkilöä voidaan kutsua asiakkaaksi tai potilaaksi. Ensimmäinen termi korostaa vuorovaikutuksen palveluluonnetta, jolloin suhde hoitajan ja hoidettavan välillä näyttäytyy molempia hyödyttävänä sekä tasa-arvoisena. Jälkimmäinen termi puolestaan korostaa henkilön hoivantarvetta ja riippuvuutta avusta, ei niinkään hänen valinnan mahdollisuuttaan tai oma-aloitteisuuttaan hoidon suunnittelussa. Koska käsitteet tuottavat toisistaan poikkeavia assosiaatioita, ne myös merkityksellistävät kohteen sekä tilanteen eri tavoin.

Täten etuuksia nauttivalla, veroja maksavalla kansalaisella ei ole mahdollisuutta määritellä omatoimisesti, millainen toiminta on luokiteltavissa työksi tai millaisiin tukiin henkilö on toimintansa perusteella oikeutettu. Ne määrittyvät sen mukaan, mikä yhteisössä luetaan sopimuksenvaraisesti työksi.

Se, mitä työn käsite pitää sisällään on kuitenkin avoin muutokselle. Maailman muuttuessa sekä työnteontavat että työtehtävät ovat moninaistuneet. Informaatioteknologisen kehityksen myötä paikan ja ajan merkitys työssä on vähentynyt, ja samalla työn kenttä on moninaistunut. Puhutaan esimerkiksi epätyypillisistä töistä, osa-aikatoista, etätöistä, vuokratöistä ja freelance-töistä. On mahdollista, että tulevaisuudessa työksi mielletään myös sellaisia toiminnan muotoja, jotka tällä hetkellä kuuluvat esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan piiriin (Beck 2000). Tarkasteltaessa puhetta ja siinä rakentuvia merkityksiä, onkin huomioitava sekä tulkinnan ajallinen ulottuvuus että puheen tuottamiskonteksti.

Puheen todellisuutta rakentava luonne tulee näkyväksi sen kyvyssä määrittää maailmaa, sekä siinä vallitsevia prosesseja, entiteettejä ja suhteita (Fairclough 1992, 64). Tuottaessaan erilaisia tulkintoja asioiden ja ilmiöiden välisistä suhteista, puhetavat voivat (erityisesti kilpailevien repertuaarien puuttuessa) mahdollistaa sekä rajoittaa asioita, esimerkiksi lisäämällä tai vähentämällä tietynlaisen toiminnan todennäköisyyttä. Näin ollen kielen ja siinä ilmenevien jäsenysten tutkimisessa ei ole kyse millään tapaa todellisuudesta irrallaan olevan, käsitteellisen sfäärin tutkimisesta. Kieli ja diskurssit ovat osa todellisuutta, ja ne rakentuvat samassa tilassa ja ajassa, jossa erilaiset instituutiot, käytännöt ja valtasuhteet saavat muotonsa. (Jokinen ym. 1993, 21.)

Oletukseen kielen sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta liittyy lisäksi huomio, että samalla tavoin kuin tutkimuksessa tarkasteltu puhe, myös tutkijan puhe rakentaa todellisuutta. Analysoidessaan aineistoa tutkija tulee osallistuneeksi tarkasteltujen diskurssien rakentumiseen. (Jokinen & Juhila 1991b, 46.) Koska asiaa ei ole mahdollista kiertää, konstruktiivisuus on hyväksyttävä sekä aineiston että analyysin lähtökohdaksi. Tutkijan on kuitenkin hyvä reflektoida omien kuvausten konstruointumista, eli sitä, kuinka tutkimus onnistuu irrottautumaan kulttuurisesti jaetuista merkityssysteemeistä, ja tulkitsemaan puhetta uudella tavalla. Reflektiivisyyteen voi pyrkiä myös omia taustaoletuksia kyseenalaistamalla, sekä arvioimalla kriittisesti omassa aineistossa ja tekstissä ilmeneviä oletuksia sekä uskomuksia. (Jokinen ym. 1993, 23-24.)

DA:ssa puheesta etsitään vaihtoehtoisia merkityssystemejä, jotka määrittävät sosiaalista todellisuutta sekä siinä vallitsevia suhteita ja prosesseja (Jokinen ym. 1993, 24). Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 27) määrittelevät merkityssystemit: ”*verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta.*” Kuten Jokinen ym. (1993, 26) huomauttavat, merkityssystemeistä on käytetty myös muita nimityksiä, esimerkiksi diskurssi (Foucault 1986, 107) sekä tulkintarepertuaari (Gilbert & Mulkay 1984; Potter & Wetherell 1989, 146-157; Potter 1996). Jokinen ym. (1993, 26-28) määrittelevät diskurssin ja tulkintarepertuaarin sisällöllisesti samankaltaisiksi käsitteiksi, joskin diskurssi-käsitteen he katsovat soveltuvan parhaiten sellaisten ilmiöiden tarkasteluun, joissa kohteena on historialliset prosessit, valtasuhteet tai institutionaaliset käytännöt (ks. esim. Jokinen & Juhila 1991a). Tulkintarepertuaari-käsitteen he puolestaan liittävät arkisen kielenkäytön analysointiin (Jokinen ym. 1993, 27-28). Samoilla linjoilla on Edley (2001, 202), joka yhdistää diskurssin valtaan ja subjektien tuottamiseen, repertuaarit puolestaan yksilöiden joustavaan kielenkäyttöön sekä kielenkäytön retoristen mahdollisuuksien tutkimiseen.

Käsitteellisten sekaannusten välttämiseksi lienee aiheellista määritellä, mitä käytetyt käsitteet tässä tutkimuksessa tarkoittavat. Puhuessani *kuvauksista* tai *kertomuksista*, viitataan niihin teksteihin, joita haastattelemanani henkilöt ovat tuottaneet kertoessaan omasta ulkomaantyökokemuksestaan. Konstruktiiivisen näkökulman mukaan näen tutkittavien tekstit kuvauksina, joissa tapahtumat saavat erilaisia esitysasuja. Koska puheelle on tyypillistä, että kerronnan tavat vaihtelevat tilanteittain (mitä sanotaan ja miten), ei ole mielekästä olettaa, että kertomuksista välittyisi yksiselitteinen ja kaikenkattava kuva koetusta. Sen sijaan kertomuksiin on suhtauduttava versioina, jotka valottavat haastateltavien kokemuksia ja merkityksellistävät niitä eri tavoin, mutta eivät koskaan tyhjentävästi. (Rimmon-Kenan 1999; Sulkunen & Törrönen 1997.)

Haastateltavien ulkomaantyötä koskevista kuvauksista etsin erilaisia puhetapoja, joilla kokemusta merkityksellistetään. Tunnistamiani puhetapoja kutsun jatkossa *tulkintarepertuaareiksi* / *repertuaareiksi*. Repertuaareja voisi kutsua myös vaihtoehtoisiksi näkökulmiksi, koska niiden kautta tarkasteltuna sama aihe, eli tässä tapauksessa ulkomaantyökokemus merkityksineen, näyttäytyy erilaisena (Suoninen 1992, 15-17). Tulkintarepertuaarit ovat aineiston analyysissä luotuja käsitteellisiä konstruktioita, joiden tavoitteena on jäsentää puhetta. Erittelemällä millaisiin merkityssystemeihin puheessa

kulloinkin nojataan, eli millaisista näkökulmista ulkomaantyötä tarkastellaan, pyrin hahmottamaan sekä ulkomailla työskentelyn merkityksiä että niiden rakentumisen prosessia. Repertuaarit perustuvat tutkijan tulkintoihin kerrotusta, sekä kertomusten sisältämien lausumien keskinäisistä suhteista.

Diskurssiksi kutsun sitä laajempaa keskustelua, jota käydään globaalista muuttoliikkeestä ja kansainvälisestä työstä, sekä niiden yksilöllisistä ja yhteiskunnallisista merkityksistä. Tutkimuksessa on siten kyse sellaisten tulkintarepertuaarien hahmottamisesta, jotka osaltaan rakentavat ulkomaantyötä koskevaa diskurssia. Tutkimuksen fokus on erityisesti korkeasti koulutettujen, ulkomailla työskentelevien henkilöiden puheessa, sekä siihen sisältyvissä merkityksenannoissa. Koska on mahdollista ja oletettavaa, että ulkomaantyöhön liitetyt merkitykset vaihtelevat riippuen siitä, kuka asiasta puhuu, edellä esitetty rajausta auttaneen tarkentamaan valittua tulokulmaa aiheeseen. Kokonaan toisen tutkimuksen aihe on kuitenkin se, miten merkityksenannot vaihtelevat esimerkiksi ammattiryhmittäin tai eri koulutustasojen välillä tai millä tavoin tässä esitetyt repertuaarit soveltuvat muissa yhteyksissä tuotetun puheen tarkasteluun.

Aineistosta ja tutkimuskysymyksistä riippuen tutkimuksessa voidaan painottaa joko puhetapojen moninaisuutta ja keskinäistä kilpailua, tai keskittyä hallitsevien repertuaarien analysoimiseen. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993) toteavat, että analyysin syventämiseksi on kuitenkin aiheellista eritellä tulkinnan avulla löydettyjä puhetapoja ja sitä, miten erilaiset repertuaarit aktualisoituvat sosiaalisissa käytännöissä. Näin vältetään luomasta sellaista mielikuvaa, että diskurssit olisivat jollain tapaa todellisuudesta irrallisia tai sitä ulkoapäin määrittäviä. Merkityssystemit rakentuvat yhdessä diskurssien tuottamisen kanssa, osana sosiaalisia käytäntöjä ja toimintaa.³ (Mts. 28.)

Koska puhetapojen rakentumisella, vakiintumisella ja hallitsevuudella on erilaisia seurauksia, diskurssianalyyssissä ollaan usein kiinnostuneita vaihtoehtoisten tulkintarepertuaarien

3 Esimerkkinä merkityssystemien kirjosta sekä moninaisista puhetavoista voidaan esittää globalisaatio ja sen määrittelemisen. Yhden näkökulman mukaan globalisaatioissa on kyse suunnittelemattomasta ilmiöstä, joka on syntyneiden taloudellisten, kulttuuristen ja poliittisten kytkösten takia peruuttamaton. Toisen tulkinnan mukaan globalisaatioissa taas on kyse ideologisesta projektista, jota on ohjannut ja edistänyt muun muassa liberalistiset arvot sekä tavoitteet. Siinä missä ensimmäinen tulkinta saa ilmiön näyttämään väistämättömältä ja sopeutumista vaativalta, jälkimmäisessä se näyttyykin harkitulta ja suunnitelmalliselta. Koska erilaiset puhetavat tuottavat toisistaan poikkeavia mielikuvia muun muassa ilmiön syistä, seurauksista ja hallittavuudesta, puhetapojen ilmenemisellä/ei-ilmenemisellä voidaan katsoa olevan erilaisia käytännön seurauksia. (Steger 2002.)

rakentumisesta, ei niinkään kertomusten ”totuusarvosta” sosiaalisen todellisuuden kuvauksina (Jokinen ym. 1993, 29). Tutkijalla voi toisinaan olla myös emansipatorisia intressejä tutkimustulosten suhteen, esimerkiksi jos tavoitteena on antaa ääni sorretuille vähemmistöille tai pyrkimys tuoda esiin vaihtoehtoisia merkityspotentiaaleja. Liittyipä repertuaarien moninaisuuden osoittamiseen erityisiä intressejä tai ei, vaihtoehtoisten tulkintojen olemassaolo osoittaa kuitenkin sen, etteivät sosiaalisen todellisuuden kuvaukset yksiselitteisesti heijasta todellisuutta, vaan merkityksellistävät sitä eri tavoin. (Jokinen ym. 1993, 25 & 29.)

2.3.2 KONTEKSTUAALISUUS TOIMINNAN MERKITYSTEN JA TOIMIJOIDEN ITSEMÄÄRITTELYJEN TULKINNASSA

Puhetavat rakentuvat, uusiutuvat sekä muuntuvat sosiaalisissa käytännöissä. Koska konteksti luo osaltaan puitteet diskurssien ja tulkintarepertuaarien rakentumiselle, tutkimuksessa voitaisiin puhua myös kontekstisidonnaisista merkityspotentiaaleista sekä niiden näkyväksi tekemisestä. (Jokinen ym. 1993, 29.) Kontekstin ottaminen aineiston analyysin lähtökohdaksi ei ole itsestäänselvyys, sillä tutkimuksessa joudutaan väistämättä rajaamaan sitä, mitä kontekstilla kulloinkin tarkoitetaan. Kaikkea ei ole mahdollista ottaa huomioon. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 29-36) jakavat diskurssianalyttiseen tarkasteluun liittyvät kontekstit neljään kategoriaan, jotka ovat:

1. Lause- ja episodikonteksti
2. Vuorovaikutuskonteksti
3. Kulttuurinen konteksti
4. Reunaehtokonteksti

Lause- ja episodikonteksti sekä vuorovaikutuskonteksti ovat aineistouskollisia siinä mielessä, että niissä konteksti rakentuu joko toiminnassa tai puheen tuottamiseen liittyvässä vuorovaikutuksessa. Lause- ja episodikontekstissa tarkastellaan, mikä yhteys yksittäisillä sanoilla on lauseeseen ja miten yksittäiset teot rakentuvat suhteessa toimintaepisodiin. Tutkimuksessa siis kysytään, mikä merkitys aineistossa esiintyvillä käsitteillä ja toiminnoilla on, kun niitä tarkastellaan suhteessa asiayhteyteen, tässä tapauksessa lauseeseen tai toimintaepisodiin. Lause- ja episodikontekstin avulla voidaan päätellä, mikä merkityspotentiaali puheessa kulloinkin realisoituu. (Jokinen ym. 1993, 30-32.)

Tutkittaessa puhetta ja diskurssien rakentumista vuorovaikutuskontekstissa, lausumia ei tulkita irrallisina kokonaisuuksina, vaan osana vuorovaikutusta. Jokinen ym. (1993, 31-32) kehottavat vuorovaikutuskontekstiin keskittyvää tutkijaa huomioimaan analyysissä paitsi puhetilanteen, myös sen mahdolliset vaikutukset lopputulemaan. Esimerkiksi haastattelutilanteessa puheenvuorot rakentuvat osana keskustelua ja tutkijan sekä tutkittavan välistä vuorovaikutusta. Tällöin tutkijan ei tule analysoida vain saamiaan vastauksia, vaan myös sitä, miten vuorovaikutus, esitetyt kysymykset ja edellä sanottu mahdollisesti vaikuttavat puheen muotoutumiseen.

Tutkittaessa puhetta kulttuurisesta kontekstista, kielenkäyttöä ei tarkastella vain aineistossa ilmenevänä, vaan se suhteutetaan konkreettisen tapahtumatilanteen ulkopuolelle. Tällöin tutkija voi esimerkiksi analysoida, millaisia kulttuurisesti konventionaalisia esittämistapoja puheesta voidaan tunnistaa ja miten ne palvelevat käsiteltävän aiheen merkityksellistämistä. Puheessa voi muun muassa ilmetä niin sanottuja ”haamupuolustuksia” ja itsetodistelua, joissa puhuja kiistää sellaisia väitteitä, joita ei ole ääneen sanottu. Kyseessä on usein kulttuurisesti vahva ajattelutapa, joka halutaan kieltää. (Suoninen 1992, 60-72; Jokinen ym. 1993, 32-33.) Kulttuurisen kontekstin valinta puheen tarkastelukulmaksi edellyttää että tutkija tuntee sen kulttuurin, jota on tutkimassa, ja näin ollen kykenee tunnistamaan mahdolliset stereotypiat sekä argumentoitavat ja tulkitsemaan niitä osana laajempaa yhteiskunnallista keskustelua. (Jokinen ym. 1993, 33.)

Reunaehtokonteksti liittyy puheen tuottamisehtoihin. Puhetta voidaan arvioida myös siitä näkökulmasta, millaiset asiat rajoittavat tai määrittävät sen tuottamista (Pietilä 2010a, 236). Esimerkiksi tieteellisessä argumentoinnissa, haastattelupuheessa ja poliittisessa puheessa on omat käytäntönsä ja norminsa, jotka osaltaan määrittävät sekä puheen sisältöä että kulkua. Kyse on siten sen pohtimisesta, mitä puhetilanteessa voidaan sanoa ja toisaalta, millainen puhe on kulloinkin soveliaista/toivottavaa. Esimerkiksi haastattelussa puhujaa voi rajoittaa niin sanottu onnellisuuden muuri, halu säilyttää kasvot vieraan edessä, kun taas politiikassa keskeistä on vakuuttavuus ja tieteessä nojaaminen järkeen sekä loogisuuteen. Jokisen ym. (1993, 34-35) mukaan reunaehtokontekstien huomioiminen voi auttaa tutkijaa selittämään ja tulkitsemaan toimijoiden eri tilanteissa esittämiä lausahduksia ja niiden perusteluja.

Eräs keskeinen piirre diskurssianalyttisissä tutkimuksissa on se, että tutkimuskohteena ovat aina sosiaaliset käytännöt. Kiinnostus on siis yksilöiden kielenkäytössä, sen tilannekohtaisissa

vaihteluissa sekä niissä merkityssystemeissä, jotka aktualisoituvat eri puhetilanteissa, ei yksilössä itsessään tai hänen kognitiivisissa prosesseissaan. Käytännössä rajausta tarkoittaa sitä, ettei tutkimuksessa pyritä hahmottamaan yksilöiden toiminnalle tietoisesti antamaa mieltä, kuten fenomenologisessa lähestymistavassa (ks. esim. Rauhala 1990), eikä tarkoitus ole myöskään psykologisoida toimintaa selittämällä sitä erilaisilla persoonallisuuden piirteillä (ks. esim. John et al. 2008; Gati et al. 2011). Myös kysymys siitä, voiko toimintaa selittää ulkoisilla tekijöillä (esimerkiksi johtuuko ihmisten ulkomaantyydyntömyönteisyys yritysten kansainvälistymisestä) on diskurssianalyysissä epärelevantti. (Jokinen ym. 1993, 37.)

Diskurssianalyysissä konstruktiiivinen näkökulma ulottuu jopa toimijoiden itsemäärittelyjen tarkasteluun. Samalla tavoin kuin muut puheessa tuotetut merkitykset, myös minuus nähdään puheen konteksteissa rakentuvana. (Jokinen ym. 1993, 38.) Puheessa yksilön on mahdollista tukeutua erilaisiin merkityssystemeihin ja rakentaa itselle monta vaihtoehtoista, jopa keskenään ristiriitaista minää. Analyysin kannalta keskeistä ei ole se, mikä kuvauksista edustaa puhujan syvintä olemusta parhaiten vaan se, millaisiin luokituksiin ja jäsennostapoihin minän rakentamisen/rakentumisen prosesseissa tukeudutaan, ja mitä käytännön seurauksia erilaisilla itsemäärittelyillä voi olla. (Jokinen ym. 1993, 37-39 & 41-44.)

Silloin kun tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita toimijoiden itsemäärittelyistä, analyysissä voidaan esimerkiksi kysyä, miten identiteetit rakentuvat erilaisten merkityssystemien puitteissa. Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 37-39) määrittelevät identiteetin eräänlaiseksi yläkäsitteeksi, joka viittaa toimijan oletettuihin oikeuksiin, velvollisuuksiin ja ominaisuuksiin suhteessa muihin. Toisin kuin psykologisessa käsitteistössä, diskurssianalyysissä identiteettiä ei mielletä yksilöä määrittäväksi staattiseksi ominaisuudeksi, vaan konstruktiksi, joka rakentuu omanlaisekseen kussakin diskurssissa ja tulkintarepertuaarissa. Identiteetit muodostavat eräänlaisia sosiaalisesti tunnustettuja positioita, joihin liittyy erilaisia rajoituksia, mutta myös mahdollisuuksia minän rakentamiseen, esimerkiksi erottautumisen tai samastumisen keinoin (Woodward, 2004, 6-7).

Diskurssianalyysissä toimijuutta kuvataan identiteetin lisäksi subjektiposition ja diskurssin käyttäjän käsitteillä. Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993) mukaan subjektipositio käsite soveltuu erityisesti sellaisiin tutkimuksiin, joissa on tarkoitus analysoida toiminnan rajoituksia, valtasuhteita sekä arjen käytännöissä lukkiutuvia asemia. Toimijoilla ei ole

rajattomia mahdollisuuksia itsensä rakentamiselle, vaan kulttuuri asettaa sille rajat: esimerkiksi terveydenhuollossa on itsestään selvää, että lääkäri positioituu asiantuntijan ja potilas hoidettavan rooliin. (Mts. 39.) Perheissä puolestaan vanhemmat positioituvat huoltajiksi, kun taas lapset nähdään huollettavina. Nurinkurinen asetelma edellisissä tapauksissa herättäisi närkästystä ja paheksuntaa (ainakin länsimaissa), koska kyse olisi kulttuurisen normin rikkomisesta, joka vaatii selitystä. (Jokinen ym. 1993, 41.)

Kun tutkimuksessa halutaan painottaa toimintaa ja olemista rajoittavien tekijöiden sijasta itsemäärittelyn moninaisuutta, tarkasteluun soveltuu paremmin diskurssin käyttäjän käsite. Huomio kiinnittyy tällöin niihin vaihtoehtoisiin repertuaareihin, joiden kautta itseä määritellään ja joiden myötä itsensä on mahdollista esittää moninaisena, ei vain yhden position vankina. Tukeutumalla erilaisiin merkityssysteemeihin, puhuja voi osoittaa kulttuuristen puhetapojen hallintaa ja samalla hyödyntää niitä joustavasti minuuden rakentamisessa. Näin ollen tulee ymmärrettäväksi myös se, kuinka yksi puhuja voi tuottaa itsensä samassa kertomuksessa ristiriitaisin tavoin, vaikkapa työlle omistautuneena ja vapaa-aikaorientoituneena henkilönä. Kysymys on kielen retoristen mahdollisuuksien ja merkityspotentiaalien joustavasta hyväksikäytöstä. (Jokinen ym. 1993, 39-40.)

Suoninen (1992) analysoi omassa tutkimuksessaan, kuinka eräs perheenäiti tuottaa itsensä samassa kertomuksessa erilaisiin repertuaareihin tukeutuen muun muassa familistisena ja individualistisena henkilönä, mutta myös kohtalonorjana. Perheenäidin puheessa tulee esiin monia ristiriitoja ja paineita, joita hän kokee tilanteessaan ja joista puhumalla hän tekee elämäntilannettaan ymmärrettäväksi. Suonisen analyysi ei kuitenkaan pyri äidin syvimmän olemuksen paljastamiseen, vaikka tarkastelu paikantuu itsemäärittelyyn liittyviin ristiriitoihin. Sen sijaan analyysissä noustaan yksilötasolta abstraktimmalle repertuaarien tasolle, eli niiden kulttuuristen jäsennystapojen erittelyyn, joiden myötä erilaiset subjektipositiot ja asemat tulevat puheessa mahdolliseksi. Tutkimus herättääkin kysymään, missä määrin itsemäärittelyyn liittyvät ristiriidat on tulkittava yksilön sisäisiksi ongelmiksi, ja missä määrin ne kertovat laajemmista kulttuurisista puhetavoista sekä niiden välisistä jännitteistä ja ristiriidoista. (Mts. 129.)

2.3.3 KIELEN KÄYTÖN SEURAUKSIA TUOTTAVA LUONNE

Viimeinen diskurssianalyttisen lähestymistavan teoreettisista lähtökohtaletuksista liittyy kielenkäytön seurauksia tuottavaan luonteeseen. Kuten jo edellä kävi ilmi, kieltä voidaan tarkastella paitsi maailmaa kuvaavana, myös sitä rakentavana. Kun tutkimuksen näkökulmaksi valitaan jälkimmäinen vaihtoehto, voidaan esittää lisäkysymys, miten tai millä tavoin kieli rakentaa todellisuutta. Diskurssianalyysissä kysymykseen vastataan paitsi arvioimalla puhetaojen moninaisuutta ja vaihtelua, mutta myös tarkastelemalla puheen tilannekohtaisia funktioita sekä sen laajempia ideologisia seurauksia. (Jokinen ym. 1993, 41-45.)

Tilannekohtaisilla funktioilla Jokinen ym. (1993) tarkoittavat niitä vaikutuksia, joita kielellisillä teoilla voi vuorovaikutustilanteessa olla. Huomio tulee siis kohdentaa siihen, mitä puhuja tekee tai tulee tehneeksi kullakin ilmaisulla. Kyse ei ole välttämättä puhujan tarkoittamista vaikutuksista siinä mielessä, että hän tietoisesti ja strategisesti pyrki siihen tulkintaan, mitä puheesta on mahdollista tehdä. Tilannekohtaisten funktioiden tarkastelussa olennaisia eivät ole puhujan pyrkimykset, vaan se, miten puhe voidaan tulkita; millaiset funktiot aktualisoituvat vuorovaikutuksessa tai ovat potentiaalisina läsnä. (Mts. 42.)

Puhuja voi esimerkiksi perustella tai antaa selityksen jollekin asialle, ja vuorovaikutustilanteessa teko voi näyttäytyä eri tavoin funktionaalisenä: tunnelman keventämisenä, pahoitteluna, tietyn asian oikeuttamisena tai puhujan itsemäärittelyä koskevana paikkauksena. Sen tutkiminen, mitä puheessa kulloinkin tehdään, voi auttaa tutkijaa paikantamaan repertuaareja sekä niiden vaihtelua. On kuitenkin huomattava, että tilannekohtaisia funktioita tarkastellessaan tutkija on aina ehtymättömän ja monimerkityksellisen avaruuden edessä. Analyysin tavoite ei täten voi olla kaikkien tilannekohtaisten funktioiden huomioon ottaminen (mikä ei olisi edes mahdollista), vaan valittujen ja perusteltujen tulkintojen esittäminen analyysin syventämiseksi. (Potter & Wetherell, 1989, 46-47; Jokinen ym. 1993, 42-43.)

Puheen ideologiset seuraukset liittyvät kielen käytön laajamittaisempiin vaikutuksiin. Tietty puhetapa voi esimerkiksi osaltaan ylläpitää ja legitimoida yhteiskunnassa ilmeneviä alistussuhteita, tai tuottaa kohteensa kielteisessä valossa. (Suoninen 1992, 20; Jokinen ym. 1993, 43.) Kun tutkimuksessa tarkastellaan puhetta ideologisten seurausten näkökulmasta,

voidaan pohtia muun muassa sitä, millaisia näkyviä/piileviä vaikutuksia puhetavoilla on laajemmassa kontekstissa, ja mitä seurauksia tietyn puhetavan yleistymisellä saattaisi olla. Kyse on siten myös diskurssianalyysin yhteiskunnallisen relevanssin osoittamisesta: kielen käyttö on osa sosiaalista todellisuutta, ja sillä on vaikutuksensa erilaisten käytäntöjen vakiintumiseen. Koska myös tutkija tulkintoineen rakentaa todellisuutta, tutkimuksessa tulisi reflektoida lisäksi sitä, millaisia tulkintoja tutkimus itsessään tulee mahdollistaneeksi. (Jokinen ym. 1993, 44-45.)

Edellä kuvatut DA:n teoreettiset lähtökohtaoletukset muodostavat tutkimuksen väljän teoreettisen viitekehyksen. Teoriasta, eikä esimerkiksi menetelmästä, on tässä yhteydessä aiheellista puhua siitä syystä, että DA tarjoaa tutkimuksen keskeiset käsitteet, kuten diskurssi, repertuaari, toimija ja subjektipositio sekä ”*tavan hahmottaa tutkittavaa todellisuutta,*” kuten Alasuutari (2001, 37-38) asian ilmaisee. Diskurssianalyysi rakentuu tiettyjen ontologisten ja epistemologisten sitoumusten varaan, jotka määrittävät, millaisena tarkasteltava ilmiö nähdään ja miten sitä voidaan tieteellisesti lähestyä (Hirsjärvi ym. 2009, 130). Rajauksella on ollut vaikutuksensa muun muassa siihen, millä tavoin ongelmanasettelu, aineiston analyysi ja tulosten tulkinta on tässä toteutettu. Samalla DA tarjosi lähtökohdan tutkimuskysymysten muotoiluun.

Seuraavassa luvussa käyn läpi tutkimusasetelman. Luvun tavoitteena on tehdä näkyväksi niitä menetelmällisiä valintoja, joita tutkimusprosessin aikana on tehty, ja jotka osaltaan vaikuttavat tutkimustuloksiin sekä niiden muotoutumiseen. Kuten Jokinen (1999a, 41 & 45) toteaa, sosiaaliseen konstruktionismiin ankkuroituvassa diskurssianalyysissä ei ole kyse yksisuuntaisesta todellisuuden raportoinnista, vaan erilaisten tilanteiden ja ilmiöiden perustelluista tulkinnoista sosiaalisen todellisuuden kuvaamiseksi. Tässä prosessissa sekä tutkija kysymyksineen että haastateltava vastauksineen vaikuttavat siihen, millaisena kulloinkin tarkasteltavat tutkimuskohteet näyttäytyvät ja mitä niistä voidaan kertoa.

3. TUTKIMUSASETELMA

Tutkija on aina valintojen edessä. On tehtävä rajoituksia koskien tutkimuskohdetta, kysymyksenasettelua, teoreettista viitekehystä sekä tutkimusmetodeja. Lopulta on myös rajattava sitä, mihin aineistossa keskitytään, ja mikä esitetään tutkimuksen tulokseksi. Eskolan (2004, 154-155) mukaan laadullisessa tutkimuksessa valinnat on perusteltava ja tehtävä

läpinäkyviksi, koska niillä on vaikutuksensa muun muassa tutkimuksen uskottavuuteen. Koska tässäkin tutkimuksessa on kyse valinnoista, kerron seuraavassa tarkemmin, millaisia valintoja tutkimusprosessin aikana on tehty tulosten saattamiseksi lopussa esitettyyn muotoon. Lisäksi arvioin, mitä rajoituksia ja mahdollisuuksia tutkimuksessa tuotettuun tietoon liittyy.

Aloitan luvun käymällä läpi tutkimuskysymykset (luku 3.1), jonka jälkeen kuvailen keräämäni aineistoa sekä haastateltavien valikoitumisprosessia (luku 3.2). Samassa yhteydessä pohdin sitä, kenestä tutkimus oikeastaan kertoo ja mitä tutkimustulosten perusteella voidaan väittää. Miten tutkimuksessa tarkasteltu puhe on tulkittavissa ympäröivään yhteiskuntaa ja kulttuuriin liittyvänä sekä niistä kertovana? Luvussa 3.3 arvioin haastattelua tiedonkeruumenetelmänä sekä kysyn, millä tavoin tässä hyödynnetyt, sähköiset viestintävälineet (internet ja sähköposti) soveltuvat laadullisen tutkimuksen sekä haastattelujen tekemiseen. Tutkimuksessa DA toimii sekä väljänä teoreettisena viitekehyksenä että analyysimenetelmänä. Tarkastelen siis puhetta merkitysten tuottamisen näkökulmasta. Koska luvussa 2 esittelin jo DA:n teoreettisia lähtökohtaoletuksia perusteellisemmin, keskityn tässä kuvailemaan sitä, miten olen soveltanut diskurssianalyysiä aineiston analyysiin (luku 3.4). Samalla pyrin paikantamaan, mikä on teorian ja teoreettisten käsitteiden asema aineiston analyysissä. Lopuksi kuvailen vielä aineiston koodausta ja kerron, miten tutkimuksenteoreettiset periaatteet on huomioitu tulosten raportoinnissa.

3.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, millaiseksi ulkomaantyökokemus ja lähtijöiden identiteetit rakentuvat puheessa, kun korkeasti koulutetut henkilöt kertovat ulkomaantyökokemuksestaan sekä siihen liittyvistä haasteista, tavoitteista ja toiveista. Tutkimuksessa kysyn, miten ulkomaantyöstä puhutaan ja mitä merkityksiä sille annetaan. Millaisista näkökulmista tai ”millaisten silmälasien läpi” kokemusta katsotaan? Merkityksiä etsiessäni kiinnitän huomiota erityisesti siihen, kuinka puhujat perustelevat lähtöpäätöstä, ulkomailla asumista ja paluuaikeita. Mitä etua tai haittaa ulkomaille työllistymisestä katsotaan olevan? DA:n periaatteita noudattaen pyrin erittelemään puheesta sisäisesti loogisia ja johdonmukaisia, mutta keskenään ristiriitaisia puhetapoja, eli repertuaareja, joilla kokemusta merkityksellistetään. (Potter & Wetherell 1989, 149; Suoninen 1992, 9.)

Tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat sekä yrityksen lähettämiä ekspatriaatteja että

itsenäisesti ulkomaille työllistyneitä ”omatoimisia.” Nämä kaksi erilaista lähtökohtaa on huomioitu analyysissä siten että tuon esiin, mistä positiosta kulloinkin tarkasteltu puhe on tuotettu. Vaikka olisi mielenkiintoista tutkia perusteellisemmin, merkityksellistävääkö ekspatriaatit ja omatoimiset kokemusta eri tavoin, aineiston koosta johtuen vertaileva tutkimusote ei liene perusteltua. Tuloksia olisi joka tapauksessa mahdotonta yleistää. Myös muutama muu raja-alue on huomionarvoinen. Tutkimuksessa tarkastellaan ainoastaan ulkomailta työskennelleiden henkilöiden puhetta sekä siihen sisältyvien merkityksenantoja. Näin ollen tutkimuksen ulkopuolelle jäävät muun muassa sellaiset näkökulmat, kuten miten puolisopestiläiset (Oksanen 2007), ei-korkeasti koulutetut, kotimaassa työskentelevät henkilöt tai työntekijöitä lähettävät organisaatiot merkityksellistävät ulkomaantyötä. Voi olla, että näistä positiosta tarkasteluna kokemus näyttäisi erilaiselta.

Vaihtoehtoisten repertuaarien lisäksi olen kiinnostunut siitä, millaista toimijuutta aineistossa ilmenee. Kysymys toimijuudesta näkyy tutkimuksessa siten, että kysyn, millaisia positioita puheessa tuotetaan itselle. Kertoessaan ulkomaantyökokemuksestaan puhujat tulevat esittäneeksi itsensä tietynlaisina toimijoina, jotka liikkuvat paikkojen välillä sekä kansainvälisillä työmarkkinoilla. Millaisia subjektipositioita puheesta voidaan löytää? Tutkimuksessa pohdin lisäksi puhetapojen laajempia ideologisia seurauksia, eli sitä, millaisia mielikuvia tunnistetut repertuaarit luovat / ylläpitävät ulkomaantyöstä. Mitä seurauksia kyseisten puhetapojen yleistymisellä sekä niiden mukaisen toiminnan lisääntymisellä voisi olla?

Tutkimuskysymyksiä on yhteensä kolme ja ne ovat:

1. Mitä merkityksiä yrityksen lähettämät ekspatriaatit ja itsenäisesti ulkomaille työllistyneet henkilöt liittävät ulkomaantyöhön ja millaisia vaihtoehtoisia tulkintarepertuaareja heidän ulkomaantyötä koskevista kuvauksistaan voidaan tunnistaa?
2. Minkälaista toimijuutta puheessa tuotetaan itselle, eli millaisia subjektipositioita lähtijöille rakentuu ulkomaantyönkuvauksissa?
3. Mitä seurauksia tutkimuksessa ilmenneillä puhetavoilla voi olla?

Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä fokus on sosiaalisen todellisuuden rakentumisen tavoissa sekä ulkomaantyön merkityksissä. Kysyn, millaisiin näkökulmiin puhujat tukeutuvat

kertoessaan lähtöpäätöksestään ja pyrkiessään tekemään siitä ymmärrettävän. Aikaisemmissa tutkimuksissa ulkomailla työskentely on mielletty muun muassa mahdollisuudeksi kehittää urallista kompetenssia (ks. esim. Tung 1998; Dickmann & Harris 2005; Jokinen et al. 2008). Thorn (2009) puolestaan havaitsi ulkomailla asuvia uusiseelantilaisia tutkiessaan, että liikkuvuutta perusteltiin työperäisten syiden lisäksi monilla kulttuurisilla, taloudellisilla ja sosiaalisilla intresseillä, kuten rakkaudella sekä halulla matkustaa ja nähdä maailmaa. Bensonille ja O'Reillylle (2009) muuttopäätös näyttäytyy elämäntyyliä ja elämänlaatua koskevana valintana.

Yksilön toimijuutta ja motiiveja korostavien selitysmallien ohella läsnä muuttoliikettä koskevassa keskustelussa ovat rakenteelliset tulkinnat. Niissä yksilöiden katsotaan liikkuvan erilaisten yhteiskunnallisten piirteiden työntämänä ja/tai vetämänä (Mahroum 2000). Globaalissa mittakaavassa muuttoliikkeet muodostavat trendejä, jotka näkyvät muuttoaaltojen suunnissa ja kehitystendensseissä, esimerkiksi muuttovirtana etelästä vauraampaan pohjoiseen ja idästä kehittyneeseen länteen. Tästä näkökulmasta arvioituna ihmiset eivät muuta sattumanvaraisesti, vaan osana erilaisia verkostoja ja historiallisia prosesseja (Castles et al. 2014, 30-31). Yliyksilöllisissä näkökulmissa muuttovirtoja on selitetty erilaisilla makro- ja meso-tason vaikuttimilla, kuten työmarkkinoiden epätasa-arvolla, yhteiskunnallisilla oloilla, valtioiden välisillä suhteilla sekä alueittain rakentuvilla maahanmuutto käytännöillä (mts. 25-54). O'Reilly (2012) yhdistää toiminnan ja rakenteen tarkastellessaan muuttoliikettä käytäntönä, joka on seurausta näiden kahden tason vuorovaikutuksesta. Muuttopäätös on yksilön valinta, joka tapahtuu erilaisten mahdollisuuksien, rajoitusten, odotusten ja intressien leikkauspisteessä (ks. myös Koikkalainen 2013, 171-173).

Analysoidessani aineistoa konstruktiivisesta näkökulmasta, sivuutan jo edellä mainitut kysymykset motiiveista. En myöskään etsi yllä kuvatun kaltaisia, kausaalisia selityksiä tai ulkoisia syitä sille, miksi ihmiset muuttavat. Sen sijaan kiinnitän huomioita tapoihin, joilla haastatellut perustelevat lähtöpäätöstään, sekä siihen, millä tavoin kokemus esitetään itselle hyödylliseksi, tarpeelliseksi tai muutoin merkitykselliseksi. Millainen on se repertuaarien kirjo, jonka avulla ulkomaantyön merkityksellistäminen onnistuu 2000-luvun jälkimodernissa Suomessa ja mahdollisesti länsimaisessa kontekstissa yleisemminkin?

Toisen tutkimuskysymyksen myötä paneudun syvällisemmin kysymykseen toimijuudesta. Kysyn, minkälaista toimijuutta puhuvat tuottavat, eli millaisia subjektipositioita lähtijöille

rakentuu toiminnan kuvauksissa. Toimijuuksien erittelyssä ei ole kyse tutkittavia määrittävien, staattisten identiteettien tunnistamisesta (Benwell & Stokoe 2006, 3-4), vaan Suonisen (1999) tapaan katson, että subjektipositiot ovat diskursseihin kiinnittyviä. Kysymys on yhtäältä siitä, millaisiin asemiin puhujat asettavat itsensä, kun he perustelevat lähtöpäätöstään ja kuvailevat ulkomailla työskentelyn arkea, mutta myös siitä, millainen toimijuus näyttäytyy lähtijöille mahdollisena. Voidaan esimerkiksi kysyä, näkevätkö puhujat itsensä globaalien työmarkkinoiden armoilla olevina ”uhreina”, vai aktiivisina toimijoina, jotka etsivät itseään kiinnostavia mahdollisuuksia kansallisista rajoista välittämättä. Entä näyttäytyykö ulkomaantyö puheessa pakkona vai mahdollisuutena, ja mistä muusta kokemuksesta voi olla lähtijän näkökulmasta kyse?

Samoin kuten tulkintarepertuaarien kohdalla, myös toimijuuksien erittelyssä lähdän liikkeelle moninaisuusnäkökulmasta. Millaista variaatiota tunnistetut puhutavat tarjoavat itsen esittämiselle? Tutkimuksessa kysyn, millaisiin vaihtoehtoisiin toimijasuhteisiin tulkintarepertuaarit tulevat kehystäneeksi subjekteja. Willmanin (2001) tapaan katson, että repertuaarit (kuten myös niihin kiinnittyvät toimijuudet) ovat tutkijan teoreettisia tulkintoja, joiden avulla moniääninen puhe otetaan haltuun. Ne ovat siis abstraktioita, jotka jäsentävät puhetta, eivät tutkittavien tietoisesti tai tiedostamattaan valitsemia, objektiivisia tai selvärajaisia näkökulmia ulkomaantyöhön (Burr 1995, 175).

Kun puhe ymmärretään ulkokohtaisen kuvauksen sijaan/lisäksi tekona, tällöin on mielekästä olettaa, että puheella on sosiaalisen todellisuuden rakentumisen kannalta merkittäviä seurauksia. Kolmannen tutkimuskysymyksen myötä tarkoitukseni onkin pohtia sitä, mitä merkityksiä ja käytännön seurauksia tässä tutkimuksessa ilmenneillä, ulkomaantyötä määrittävillä puhutavoilla voi olla yleisemmin. Kielelliset kuvaukset tuottavat maailman tietynlaisena ja toistuessaan ne vakiinnuttavat joitakin näkökulmia osaksi arkista ymmärrystä (Salner 1989, 48-49). Millaisiksi kansainvälisten työmarkkinoiden tarjoamat mahdollisuudet rakentuvat haastateltavien puheessa sekä tässä tutkimuksessa, ja mitä seurauksia kyseisten puhutapojen yleistymisellä voisi olla?

3.2 TUTKIMUSAINEISTO

Tutkimusaineisto koostuu yhteensä kahdeksasta kirjallisesta teemahaastattelusta, jotka on kerätty sähköpostin välityksellä vuoden 2008 aikana. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt

tavoitettiin lähestymällä erästä yritystä, joka lähettää työntekijöitä ulkomaille, sekä jättämällä expatrium.fi -sivustolle haastattelupyynnön. Myös niin sanottua lumipallomenetelmää (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009, 49) kokeiltiin, mutta se tuotti vain yhden lisähaastattelun. Ennen varsinaista aineistonkeruuta haastattelurunkoa testattiin kolmen koehaastattelun avulla, jonka jälkeen muutamaa kysymystä muokattiin ja osa kysymyksistä jätettiin pois. Yksi koehaastatteluista otettiin mukaan tutkimukseen, sillä se osoittautui tutkimuksen kannalta hyödylliseksi ja kiinnostavaksi tiedon lähteeksi. Kaksi muuta koehaastattelua hylättiin, koska niissä haastatellut kertoivat pääasiassa ulkomailta opiskelusta. Myös lumipallomenetelmällä saatu lisähaastattelu hylättiin, koska se osoittautui vaikeaselkoiseksi kieli- ja kulttuurierojen takia. Kyseinen haastattelu tehtiin englanniksi.

Tutkimusta varten haastatelluista henkilöistä puolet (4) on omatoimisesti ulkomaille lähteneitä ja puolet (4) yrityksen lähettämiä työntekijöitä. Erottaakseni nämä ryhmät toisistaan, käytän yrityksen lähettämistä työntekijöistä jatkossa termiä ekspatriaatit. Yksi omatoiminen eroaa muista omatoimisista siinä suhteessa, että hänen lisäkseen ulkomaille työllistyi myös puoliso. Kohdemaahan, johon he päätyivät perheineen valikoitui sen mukaan, mihin työ oli viemässä puolisoa. Myös ekspatriaattien joukossa oli samanaikaisesti komennukselle lähtevä pariskunta. Samaan aikaan ulkomaankomennukselle lähteviä pariskuntia kutsutaan kahden uran pariskunniksi (*dual career couples*) (ks. esim. Suutari & Brewster 2000, 433).

Omatoimisten joukossa on yksi mies ja kolme naista, yrityksen lähettämistä henkilöistä kaksi on naisia ja kaksi miehiä. Yhteensä haastateltiin siis kolmea miestä ja viittä naista. Haastatelluista henkilöistä kaikki ekspatriaatit on tavoitettu yrityksen avulla, kolme omatoimista expatrium.fi-sivustolle jätetyn haastattelupyynnön avulla, ja yksi omatoiminen muutoin sähköpostitse. Kaikki tutkimukseen osallistuneet ekspatriaatit olivat haastatteluhetkellä ensimmäistä kertaa ulkomaankomennuksella, lukuun ottamatta yhtä ekspatriaattia, joka siirtyi hieman ennen haastatteluajankohtaa toiselle komennukselle. Omatoimiset puolestaan olivat ensimmäistä kertaa valmistumisensa jälkeen ulkomailta töissä, joskin yksi oli palannut ennen haastattelua kotimaahan.⁴ Muut työskentelivät edelleen valitsemassaan kohdemaassa. Haastatellut henkilöt työskentelivät sekä Aasiassa että Euroopassa.

4 Osa ekspatriaateista ja omatoimisista oli työskennellyt ulkomailta aiemmin joko opiskelun ohella tai siten, että he olivat suorittaneet opiskeluun liittyviä, alle vuoden mittaisia vapaaehtoisia työharjoitteluja toisessa maassa. Kokonaan uusi kokemus ulkomailta työskentely oli yhdelle ekspatriaatille ja kolmelle omatoimiselle.

Tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat korkeasti koulutettuja ja yhtä poikkeusta lukuun ottamatta suomalaisia.⁵ Korkeasti koulutetuksi määrittelen henkilön, joka on suorittanut joko yliopisto- tai ammattikorkeakoulutasoisen tutkinnon. Koulutustaustaltaan haastatellut ovat pääasiassa eri koulutusohjelmista valmistuneita insinöörejä, joskin mukana on myös yksi kauppatieteiden maisteri. Ikäjakaumaltaan he ovat 27-41 -vuotiaita, keski-ikänsä ollessa 34 vuotta. Kaikki ekspatriaatit ovat perheellisiä, ja heillä on kouluikäisiä tai sitä nuorempia lapsia. Kolme neljästä on avo- tai avioliitossa. Omatoimisista kaksi on avo- tai avioliitossa ja kaksi naimatonta. Heistä yhdellä on kouluikäisiä lapsia, loput kolme olivat haastatteluhetkellä lapsettomia.

Kuten ehkä odottaa saattaa, itsenäisesti ulkomaille työllistyneiden joukossa on enemmän perheettömiä sinkkuja. Vastaavaan jakaumaan päätyivät myös Suutari ja Brewster (2000), jotka vertailivat itsenäisesti ulkomaille työllistyneitä ja yrityksen lähettämiä suomalaisia työntekijöitä. Heidän tutkimuksessa valtaosa ekspatriaateista ja omatoimisista koostui miehistä. Naisten joukossa omatoimisten osuus oli verraten suurempi. Tharenoun (2010, 77) mukaan naiset työllistyvät ulkomaille itsenäisesti suunnilleen yhtä usein kuin miehet, mutta yrityksen lähettämistä työntekijöistä vain viidennes on naisia. Syyksi naisten itsenäiseen ulkomaille työllistymiseen hän esittää naisiin kohdistuvan syrjinnän ekspatriaattien valintatilanteessa. Kohdatessaan esteitä omassa yrityksessään naiset etsivät uramahdollisuuksia ulkomailta. Toisaalta muuttopäätöksessä voi olla kysymys muustakin kuin työstä, esimerkiksi rakkaudesta, perhesuhteista tai elinympäristöä koskevasta valinnasta (Koikkalainen 2011b).

Vaikka muuttoliikettä on tutkittu runsaasti, vertailukelpoisia, kansainvälisiä tilastoja korkeasti koulutettujen liikkeestä on vain vähän tarjolla. Tilanne johtuu osin siitä, että eri maiden maahanmuuttopolitiikat sekä niihin sisältyvät käytännöt, kuten maahanmuuttajien määritelmät ja laskutavat vaihtelevat (OECD 2008, 68-69). Myös korkea koulutus on määritelty eri yhteyksissä eri tavoin (OECD 2001; Chaloff & Lemaître 2009). Koska muuttopäätöksen syyt eivät näy tilastoissa, erilaiset arvioit muuttoliikkeen syistä perustuvat lähinnä yksittäisiin tutkimuksiin, joissa on selvitetty muuttajien motiiveja (esim. Recchi 2008).

5 Aineisto koostuu kahdeksasta haastattelusta, joista seitsemän on tehty suomalaisille ja yksi ei-suomalaiselle henkilölle. Päätin ottaa ulkomaalaisen haastattelun mukaan analyysiin, koska se osoittautui sisällöllisesti ymmärrettäväksi sekä muiden kaltaiseksi, vaikka haastattelu tehtiinkin englanniksi (Rastas 2005, 79-80). Poikkeava kansalaisuus ei siis tullut puheessa esiin tutkijalle vieraina ilmauksina, metaforina tai jäsennyksinä, jotka olisivat hankaloittaneet tulkintaa. Poikkeava kansalaisuus ei myöskään tullut selvästi esiin tekstin sisällöstä.

Eskola ja Suoranta (2003, 18) puhuvat laadullisen tutkimuksen yhteydessä harkinnanvaraisesta näytteestä. Tutkittavien joukko on valittava siten, että se voidaan perustellusti sijoittaa tiettyyn yhteiskunnalliseen yhteyteen. Vaikka ensisijainen kiinnostukseni kohdistui uran alkupuolella oleviin ekspatriaatteihin, en rajannut etukäteen kovin tarkasti, minkälaisia haastateltavia tutkimukseen otetaan mukaan. Tarkoituksena oli ensin katsoa, minkälaista aineistoa yritysten ja expatrium.fi-sivuston kautta kertyy, ja päättää vasta sen jälkeen tarkemmista rajauksista. Haastattelukutsuun vastasi lopulta yhdeksän henkilöä, joista kahdeksan otettiin mukaan tutkimukseen. Kaikki tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat työikäisiä, uransa alku- tai keskivaiheilla olevia ja kyseessä on heidän ensimmäinen, pidempi ulkomaantyökokemuksensa valmistumisen jälkeen. Myös koulutusaste (alempi tai ylempi korkeakoulututkinto) sekä kulttuuri, ymmärrettynä länsimaiseksi kontekstiksi, yhdistää tässä tapauksessa haastatteluun osallistuneita.

Erojakin kuitenkin löytyy. Lähtijöiden taustat (ikä, sukupuoli, koulutusala, siviilisääty) ulkomaille työllistymistapa (yrityksen kautta/itsenäisesti) sekä kohdemaat vaihtelevat. Yksi haastateltavista poikkeaa myös kansalaisuudessa muista haastatelluista. Tutkimuksessa en ollut kuitenkaan kiinnostunut tiettyyn maahan kohdistuvasta työperäisestä muutosta, joten kohdemaalla ei ollut tässä tapauksessa merkitystä. Koska tavoitteena ei ollut tarkastella ulkomaantyötä etnisenä, sukupuoli- tai ammattikysymyksenä, erot tutkittavien kansalaisuudessa, sukupuolella tai koulutuksessa eivät myöskään haitanneet. Siltä osin kun eroja ilmeni, katsoin niiden tekevän puhetapojen vaihtelevuuden tarkastelusta entistä mielekkäämpää. Kun tutkimuksessa on mukana erilaisissa elämäntilanteissa olevia, eri tavoin ulkomaille työllistyneitä henkilöitä, mahdollisuus vaihtelevien ulkomaantyön merkityksellistämistapojen paikantamiseen paranee. Samalla tulee mahdolliseksi arvioida ulkomaantyötä koskevien puhetapojen kulttuurista yleisyyttä laajemmin: tarkastelevatko puhujat lähtökohdistaan riippumatta kokemustaan samalla tavoin? (Fairclough 2003, 124.)

Kaikki tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat eurooppalaisia. Se, että aineistossa on mukana yksi ei-suomalaisen henkilön haastattelu, on eräänlainen kuriositeetti, jonka tarkoitus on herättää keskustelua siitä, missä määrin esitettyjä ulkomaantyötä koskevia repertuaareja on aiheellista tarkastella vain ”suomalaisina” tai suomalaisista kertovina. On hyvin mahdollista, että toimijat merkityksellistävät ulkomaantyötä yhtenevin tavoin myös muualla Euroopassa tai länsimaisessa kontekstissa laajemmin. Onhan esimerkiksi liikkuvuutta pyritty helpottamaan ja edistämään EU:n alueella poliittisin keinoin jo pidempään (Euroopan komissio 2010), mikä

tarkoittaa ettei kansainvälisyysdiskurssi (ymmärrettynä kansainvälisyyttä suosivaksi puheeksi, toiminnaksi ja käytännöiksi) ole erityisesti suomalainen ilmiö, vaan osin myös eurooppalainen projekti. Erilaiset mielikuvat ulkomaantyön merkityksistä syntyvät paikallisesti ja alueellisesti, mutta ne saavat aineksensa globaaleista ilmiöistä, jotka koskettavat yhä laajempia toimijoiden verkostoja.

Ei-suomalaisen henkilön haastattelu toteutettiin englanniksi. Se ei ole tässä tapauksessa kummankaan, tutkijan tai tutkittavan, äidinkieli. Pietilä (2010b, 413) huomauttaa, että vieraskielisen aineiston analyysissä on omat kielelliset ja tulkinnalliset haasteensa. Ensinnäkin, tutkittavat voivat käyttää tutkijalle outoja käsitteitä tai ilmauksia, jolloin puheen sisältö jää epäselväksi. Toiseksi, puheessa ilmenevät kielikuvat ja vertaukset ovat yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin sidottuja. Niiden tulkinnassa tarvitaan refleksiivisyyttä, mutta on vältettävä sellaista ylitulkintaa, jossa kaikki eroavaisuudet selitetään kulttuuritaustasta johtuvina. Kyse voi olla myös yksilöiden välisistä eroista. (Mts. 420.)

Tässä tapauksessa yhden vieraskielisen haastattelun mukaan ottoa puolsi tutkittavan länsimaisen kulttuuritaustan lisäksi se, että pidin haastattelua ymmärrettävänä ja muiden kaltaisena. Puhe ei sisältänyt sellaisia ilmauksia, metaforia tai kerronnantapaa, joita olisi ollut hankala tulkinta. Vertailukohtana ymmärrettävyydelle pidän myös toista englanniksi tekemääni haastattelua, joka osoittautui huomattavan vaikeaselkoiseksi erilaisten lauserakenteiden, lyhenteiden ja sisällön takia. Voi olla, että vaikeaselkoisuus johtui kielimuurista, mahdollisesti myös kulttuurieroista, sillä kyseinen henkilö oli aasialainen.

Englanniksi tehtyä haastattelua lukuun ottamatta kaikille tutkimukseen osallistumisesta kiinnostuneille on lähetetty sähköpostitse sama strukturoitu haastattelurunko saateviestineen. Muutamaa omatoimista ohjeistin pohtimaan komennusta koskevia kysymyksiä oman tilanteen mukaisesti.⁶ Vastausten pituutta ei erikseen määritelty koska tavoitteena oli, että haastateltavat kertoisivat vapaasti aiheeseen liittyvistä kokemuksistaan. Tutkittaville annettiin lisäksi mahdollisuus kommentoida, kysyä ja kertoa vapaasti, mikäli he kokivat, että jokin asia jäi

6 Muutamissa haastattelukysymyksissä käytin sanaa komennus, jolla viittasin yrityksen organisoimaan määräaikaiseen työsuhteeseen. Esim. kohta 4. Paluu Suomeen: ”Millä mielin suhtaudut komennuksen päättymiseen ja Suomeen palaamiseen?” Itsenäisesti ulkomaille työllistyneet eivät olleet ulkomailta yrityksen lähettäminä vaan omatoimisesti. Myös työsuhte kohdemaassa saattoi olla vakituinen. Tutkittavien epäröidessä, miten kysymykseen tulee vastata, kehotin pohtimaan, mitä ajatuksia mahdollinen työsuhteen päättäminen ja kotimaahan paluu heissä herättää.

epäselväksi tai jokin tärkeäksi koettu työkokemukseen liittyvä asia ei tullut esiin varsinaisen haastattelun myötä. (Ks. haastattelurunko, liite nro. 2 ja 3.)

Valmiiksi tekstimuodossa olevaa tutkimusaineistoa kertyi kahdeksan sähköpostihaastattelun myötä yhteensä 35 sivua. Yksittäisten vastausten laajuus vaihteli hieman kysymyksestä riippuen, lyhyimpien vastausten ollessa yhden sanan mittaisia ja pisimpien vastausten ollessa lähes sivun mittaisia. Keskimäärin vastaukset olivat muutaman virkkeen pituisia, mikä lienee tyypillistä kommunikoitaessa internetin välityksellä (Davis & Brewer 1997). Aihealueellisesti perusteellisimmat vastaukset annettiin kysymyksiin, jotka koskivat ulkomaantyön haasteita sekä kotimaahan paluuta. Näissä kohdissa näkyi selvästi refleksiivinen ja omaa tilannetta arvioiva pohdinta. Sen sijaan valmistautumista ja odotuksia koskevat kysymykset saivat osakseen vaihtelevan vastaanoton: osa kuvasi tarkasti konkreettisia, lähtöä edeltäviä valmistautumistoimenpiteitä, kuten päätöksentekoa ja tiedon etsintää, osa puolestaan kuittasi tapahtumat lyhyesti esimerkiksi todeten, että päätös ulkomaille lähdöstä eteni nopeasti. Kokonaisuudessaan vastauksia voisi luonnehtia tiiviiksi, mutta kuitenkin kuvaileviksi ja perusteellisiksi, analyysin kannalta riittäviksi.

Tutkimusaineiston sopivan koon määrittäminen on yksi keskeinen kysymys tutkimusprosessin kulussa. Laadullisissa tutkimuksissa se on usein tarkoituksellisesti rajattu, koska lähtökohtana on tarkasteltavan ilmiön syvälinen ymmärtäminen, ei tilastollisesti merkittävien havaintojen kokoaminen (Kvale 1996, 102-103). Myös Eskola ja Suoranta (2003, 67) korostavat, että tärkeämpää kuin aineiston suuri koko ja siitä mitattavat tunnusluvut, on tutkijan tulkintojen kestävyys ja syvyys. Parhaimmillaan analyysi tarjoaa tulkintoja, jotka ovat *siirrettäviä*, eli myös aineiston ulkopuolisissa yhteyksissä tunnistettavia jäsennyksiä. Tulkintojen siirrettävyys edellyttää kuitenkin tiheää ja yksityiskohtaista kuvausta tutkimuskohteesta (mts. 68), mikä ei useinkaan ole mahdollista suuresta aineistosta. Hirsjärvi ym. (2009, 226) huomauttavat, että erityisesti diskurssianalyysi on menetelmänä työläs ja aikaa vievä, joten pienen aineiston käyttäminen on perusteltua.

Edellisiin näkökulmiin viitaten katson, että kahdeksan haastattelua oli tässä tapauksessa riittävä määrä analyysiä varten. Ottaen huomioon, kuinka laaja repertuaarien skaala oli tunnistettavissa pelkästään yhdestä haastattelusta, voi olla, että pienemmälläkin aineistolla olisi päästy samoihin tuloksiin. Mitä tulee tutkimustulosten yleistämiseen, tai *suhteuttamiseen*, kuten Alasuutari (1999, 249-251) asian ilmaisee, ajattelen, että tässä

tarkasteltu puhe on ennen kaikkea kahdeksan ihmisen tuottama osa sosiaalisesta todellisuudesta. Analyysissä pyrinkin siihen, että tulkintani kuvaisi mahdollisimman hyvin niitä näkemyksiä, joita tutkimukseen osallistuneet ovat esittäneet ulkomaantyöstä ja sen merkityksistä. Lisäksi katson, että tuloksilla on relevanssia myös aineiston ulkopuolella, sillä tarkasteltu puhe paljastaa, millaisten merkitysulottuvuuksien ja argumentaatiostruktuurien kautta ulkomaantyötä on mahdollista merkityksellistää annetussa kontekstissa (Alasuutari 1999, 222).

Tutkimus tarjoaa siis yhden näkökulman ulkomaantyön merkitysten tarkasteluun. Vaikka ajatuksena on, että tulokset kertovat jotain ulkomaantyöilmioistä yleensä, on esitettävä ainakin kaksi rajausta tulosten tulkinnan suhteen. Ensinnäkin, ulkomaantyön merkitykset eivät tyhjene tässä esitettyihin tulkintoihin. Toiseksi, tämän tutkimuksen perusteella ei voida päätellä sitä, mitä merkityksiä muut, itsenäisesti tai yrityksen kautta ulkomaille työllistyneet henkilöt antavat kokemukselleen. Tämä tutkimus on yksi tulkinta ulkomaantyön merkityspotentialista ja se on tulosta tutkijan, tutkittavien sekä valittujen teorioiden välisestä vuoropuhelusta. Tulkintaa rajaavat paitsi koottu aineisto kysymyksenasetteluineen, myös tutkijan tulkinnan väistämätön rajoittuneisuus; tutkijana näen itseni tulkitsejana, joka hyödyntää työssään käytössä olevia tulkintaresursseja (Juhila 1999b, 212-214). Olen siis lähestynyt aineistoa tietyn esiyymmärryksen varassa ja tulkinnut puhetta ymmärrykseni sekä valitsemieni lähestymistapojen puitteissa. Muutkin lähestymistavat ja teoreettiset kehykset olisivat olleet mahdollisia. Tämä tutkimus kertoo ennen kaikkea ulkomaantyön kulttuurisesti mahdollisista merkityksellistämisentavoista ja sellaisenaan se tarjoaa aineksia aiheen reflektointiin kenelle tahansa aiheesta kiinnostuneelle. Vertailu ja suhteuttaminen muihin tutkimuksiin selkeyttänevät kuvaa kokonaisilmiöistä.

3.3 SÄHKOPOSTI HAASTATTELUN VÄLINEENÄ

Haastattelu lienee yksi käytetyimmistä aineistonkeruumenetelmistä yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa. Joustavuutensa ansioista se soveltuu monenlaisiin tarkoituksiin. Se, että haastatteluja käytetään nykyisin runsaasti tiedonkeruussa ei ole kuitenkaan itsestäänselvyys. Esimerkiksi 1800-luvulla oli tavanomaista, että tutkijat suhtautuivat varauksella kyseenalaisina pitämiinsä tiedonlähteisiin ja tiedonkeruussa turvauduttiin niin sanottuihin informantteihin. (Alastalo 2005, 57-58.) Nykyisin yhä harvempi tutkija rinnastaa inhimillisen toiminnan luontoon olettaen, että molempia voidaan tutkia objektiivisesti ja ulkoapäin

tarkastellen. Erityisesti positivismiin ja uuspositivismiin kriittisesti suhtautuvissa traditioissa on katsottu, että inhimillisen toiminnan tarkastelu edellyttää huomion kohdentamista ulkoisten tekijöiden sijaan toiminnan merkitysulottuvuuksiin, eli subjektin aikomuksiin, päämääriin ja tarkoitusperiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 28-33.) Selittämisen sijaan inhimillistä toimintaa halutaan ymmärtää (mts. 28-29).

Gubrium ja Holstein (2003) toteavat, että haastattelusta on tullut osa kulttuuria ja yhteiskuntaa, koska suuri osa sosiaalista todellisuutta koskevasta tiedosta saavutetaan nykyisin haastattelujen avulla. Tieteellisiä haastatteluja voidaan tehdä monista lähtökohdista, mutta olivatpa ne mitä tahansa, Gubrium ja Holstein kehottavat pohtimaan sen laajempia sosiaalisia, institutionaalisia ja representoivia piirteitä. Haastatteluja tekevä tutkija ei vain neutraalisti kerää tietoa kohteestaan, vaan tulee samalla olettaneeksi, minkälainen tuo kohde on, ja miten siitä voidaan saada tietoa. Esimerkiksi syvähaastattelun taustalla lienee ajatus autenttisesta yksilöstä, jonka todellinen minuus on paljastettavissa vain syvällisen haastattelun tarjoaman vapaan kerronnan keinoin. (Mts. 21-29.) Tässä tutkimuksessa oletin tutkittavat erilaisiin diskursseihin osallistuviksi ja niitä osaltaan rakentaviksi/kyseenalaistaviksi toimijoiksi, joita lähestymällä saan tietoa ulkomaantyötä koskevista tilannekohtaisista ja kulttuurista puhetavoista sekä niiden vaihtelevuudesta.

On olemassa monenlaisia haastatteluja. Hirsjärvi ym. (2009, 207-210) jakavat tutkimushaastattelut niiden muodollisuuden ja rakenteen perusteella kolmeen kategoriaan. Nämä ovat strukturoitu lomakehaastattelu, puolistrukturoitu teemahaastattelu sekä avoin haastattelu. Strukturoitu haastattelu on luonteeltaan kaikkein muodollisin, koska siinä kysymykset esitetään tutkittaville ennalta päätettyä järjestystä ja muotoa noudattaen. Puolistrukturoidussa haastattelussa, eli teemahaastattelussa tutkijalla on tiedossa käsiteltävät aihealueet, mutta kysymysten esittämisjärjestys sekä muoto voivat vaihdella. Avoimen haastattelun juuret ovat terapeuttisessa keskustelussa (Siekinen 2001, 43). Tieteellisessä tutkimuksessa sitä on käytetty pyrkimyksenä saavuttaa syvällisempää tietoa tutkittavien ajatuksista. Avoimessa haastattelussa tutkijalta puuttuu kiinteä runko, joten keskustelu etenee vapaamuotoisesti ja esitettävät kysymykset sekä käsiteltävät aihealueet voivat vaihdella.

Tässä tutkimuksessa sovellettiin puolistrukturoitua teemahaastattelua, koska tavoitteena oli kerätä aineisto, jossa tutkittavat kertovat vapaamuotoisesti ennalta valituista aiheista. Teemoittelun myötä tutkittaville esitetyt kysymykset noudattivat tiettyä kaavaa ja järjestystä,

mikä piti haastattelun johdonmukaisena sekä tavoitteellisena. Kysymysten avoimuus mahdollisti kuitenkin myös odottamattomien asioiden esiintulon. Koska haastattelut on suoritettu sähköpostia hyödyntäen, ja jokainen tutkimukseen osallistunut henkilö on vastaanottanut samaa muotoa noudattavan kyselylomakkeen, haastattelua voisi kuvailla myös strukturoiduksi kyselyksi (Hirsjärvi ym. 2009, 198-201). Erona tavanomaisiin survey-tutkimuksiin on kuitenkin se, että kaikki kysymykset ovat taustakysymyksiä lukuun ottamatta avoimia, vastausten pituutta ei oltu ennalta määriteltä ja tutkittaville tarjottiin lopussa mahdollisuus vapaaseen kerrontaan.

Verrattuna kasvokkain, nauhurin kanssa tehtäviin haastatteluihin, sähköpostihaastattelu on monessa mielessä erilaista. Ensimmäkin, haastattelija ja haastateltava eivät kohtaa suoraan, mikä lisää vuorovaikutuksen etäisyyttä. Toiseksi, sähköpostin välityksellä kommunikoitaessa kyse ei ole välittömästä dialogista kuten puhetilanteessa. Tämä saattaa vähentää puheen rönsyilyä ja tehdä keskustelusta rajatumpaa, kuten itsekkin sain huomata. Kasvokkaisessa kohtaamisessa keskustelijoiden on helppo esittää lisäkysymyksiä, perustella tai tarkentaa sanottua, toisin kuin sähköisessä viestinnässä, jossa reagointi toisen sanomiseen vaatii aina uuden sähköpostin kirjoittamista ja lähettämistä. Koska internetin välityksellä tapahtuvassa kommunikoinnissa on piirteitä sekä puhutusta että kirjoitetusta kielestä, se tuo omat haasteensa myös aineiston laadun arvioimiselle (Mann & Stewart 2000, 181-187).

Mann ja Stewart (2000) tuovat esiin kaksi tietokonevälitteiseen viestintään kohdistettua kritiikkiä. Ensimmäisen kritiikin mukaan kirjoittaminen ilman välitöntä sosiaalista vuorovaikutusta tyypistää kerrottua ja köyhdyttää sitä sosiaalisesta ja emotionaalista sisällöstä. Toisen kritiikin mukaan sisäiset tunteet, kerronnan tunnelma ja jännitteet eivät välity tekstin kautta samassa laajuudessa kuin suullisesta esityksestä. Tekstimuotoon puettu kokemus menettää jotain ilmaisuvoimastaan, sillä se mikä jää sanomatta, jää vuorovaikutuksen puutteen takia myös tutkijalta huomaamatta. (Mts. 182-183.)

Vaikka kritiikki on huomionarvoista, sen merkitystä on tarkasteltava suhteessa tutkimuksen tavoitteisiin. Esimerkiksi tässä tapauksessa kasvokkaisen kontaktin puutetta haastateltaviin ei ole syytä pitää merkittävänä haittana, sillä kiinnostus kohdistui ensisijaisesti puheen sisältöön sekä sitä kautta esiin tuleviin merkityspotentiaaleihin, ei haastateltavien sisäisiin tunteisiin tai tutkijan ja tutkittavan välisiin vuorovaikutusprosesseihin. Sähköpostitse tapahtunut kommunikointi saattoi olla jopa etu, sillä tutkittavilla on ollut aikaa miettiä vastauksiaan

rauhassa, ja he ovat uskaltaneet kertoa jopa sensitiivisistä aiheista, jotka ovat yksityisiä ja henkilökohtaisia (Mann & Stewart 2000, 18; Mann & Stewart 2001, 618-619; Adler & Adler 2001, 519; Tiittula ym. 2005, 267).

Ahola (2009) kuitenkin huomauttaa, ettei sosiaalinen etäisyys haastattelutilanteessa ole itsestään selvä etu. Tutkimuksessaan hän on havaitsi, että tutkittavat kertoivat hyvinvoinnin puutteistaan avoimemmin käyntihaastattelussa kuin puhelinhaastattelussa (Ahola 1993). Samantapaisiin tuloksiin on päädytty myös muissa tutkimuksissa (ks. Shuy 2001, 544). Vähemmän tutkittu verkkohaastattelu näyttäisi kuitenkin tuottavan samanlaisia tuloksia kuin postikysely (Dillman et al. 2009), joten on mahdollista, että tutkittavat pitävät sensitiivisten asioiden esiintuomista helpompana, kun kyselyyn on mahdollista vastata itsenäisesti ilman haastattelijan läsnäoloa (De Leeuw 1992; Ahola 2004). Syyksi tähän on epäily muun muassa kyselyvastaamiseen liittyvää persoonattomuutta verrattuna kasvokkain tapahtuvaan haastatteluun (ks. Tourangeau et al. 2000).

Mitä tulee tekstin sosiaaliseen ja emotionaaliseen sisältöön, on todettava, että ihmisten kommunikointitaidot vaihtelevat tilanteittain. Toiset ilmaisevat itseään parhaiten kirjoittamalla, toiset puheessa, siksi ei ole itsestään selvää, millä menetelmällä tutkijan on mahdollista saada sisällöllisesti kaikkein rikkain aineisto. Koska kiinnostus kohdistui tässä tapauksessa puheen sisältöön, on tarkoituksenmukaista, että tutkittavilla oli mahdollisuus keskittyä kysymyksiin vastaamiseen rauhassa. Näin ollen haastateltaville ei syntynyt tarvetta reagoida läsnä olevan tutkijan esittämiin kysymyksiin tai eleisiin välittömästi, eivätkä he myöskään tulleet sanoneeksi jotain vain sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämiseksi (Goffman 1971). Sosiaalisen paineen ollessa vähäisempi (tai vähemmän näkyvä) haastateltavien oli luultavasti myös helpompi olla rehellisiä.

Samoin kun puheessa, myös tekstissä on mahdollista käyttää viestin sisältöä rikastavia vihjeitä. Omassa aineistossani tämä näkyi muun muassa lauseiden perään liitettyinä hymiöinä (engl. ”Emoticons” ks. Mann & Stewart 2000, 15), joilla haastatellut saattoivat ilmaista, millä mielellä tietty kommentti on sanottu. Crystal (2006, 41) näkee internetviestinnässä käytetyt hymiöt pragmaattisena: Ne viestittävät kirjoittajan huolesta, että lause on sellaisenaan mahdollista tulkita väärin. Toisin kuin vaikkapa kirjeen kirjoittamisessa, johon liittyy harkittu sanojen valinta, ajankäyttö ja omat kohteliaisuussääntönsä, netissä kommunikointi on keskustelun tapaan nopeaa. Tullakseen oikein ymmärretyksi, netissä tiiviisti ilmaistut viestit

vaativat omat keinonsa. (Mts. 41-42.) Tiittula, Rastas ja Ruusuvuori (2005, 268) varoittavat tekemästä liian nopeita tulkintoja hymiöistä, joiden käyttötarkoitukset ja merkitykset vaihtelevat alakulttuureittain. Vaikka tekstiä elävöittävät hymiöt auttoivat tässä tulkitsemaan, miten tietystä asiasta puhuttiin (esim. sarkastisesti tai huumorilla), niiden painoarvo lopullisen analyysin kannalta jäi lopulta melko vähäiseksi.

Yksi sähköpostihaastattelun selkeistä eduista on sen tarjoama joustavuus niin tilan- kuin myös ajankäytön suhteen. Sopivaa haastattelutilannetta, -aikaa ja -paikkaa ei tarvitse erikseen järjestää, sillä kysymykset voidaan lähettää hetkessä minnepäin maailmaa tahansa, ja haastatellut voivat vastata kysymyksiin silloin, kun se heille itselleen parhaiten sopii. (Tiittula ym. 2005, 266.) Sähköpostin hyödyntäminen mahdollisti myös tässä tutkimuksessa ulkomailla asuvien, vaikeasti tavoitettavien henkilöiden osallistumisen tutkimukseen. Haastattelujen järjestäminen kasvotusten ei olisi ollut käytännössä mahdollista, ja puhelimitse ongelmaksi olisi muodostunut taloudellisten seikkojen lisäksi käytännön järjestelyt, kuten sopivan ajankohdan löytäminen molemmille osapuolille sekä haastattelujen tallentaminen.

Tiittula, Rastas ja Ruusuvuori (2005, 264-265) huomauttavat, että lähetettävien kysymyslomakkeiden kanssa ongelmaksi voi muodostua se, etteivät tutkittavat välttämättä vastaa heti tai lopulta lainkaan tutkimukseen, jolloin tutkijalla kuluu ylimääräistä aikaa vastausten valmistumisen odottamiseen sekä aineistonkeruuprosessiin. Niin ei tässä tapauksessa käynyt, mitä selittänee se, että tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista ja mukaan valikoituneet henkilöt olivat kiinnostuneita jakamaan kokemuksensa sekä ajatuksensa ulkomaantyökokemuksesta (Eskola & Vastamäki 2001, 25-26). Tietokoneiden kanssa toimittaessa tutkijan on kuitenkin syytä tarkistaa laitteiden, ohjelmien ja tallennusmuotojen yhteensopivuus tiedonsiirron varmistamiseksi. Parin haastateltavan kohdalla jouduin lähettämään haastattelukysymykset sisältävän liitetiedoston kahteen otteeseen, koska vastaanottajat eivät saaneet ensimmäistä tiedostoa auki. Ongelman olisi tietysti voinut välttää myös sillä, että kysymykset olisi kirjoitettu suoraan sähköpostiviestiin, mutta tässä tapauksessa olin valinnut, että viestiin kirjoitan ainoastaan saatteen sekä kutsun tutkimukseen.

Sähköpostihaastattelun tuottama aineisto on asiasisällöllisesti kohtuullisen tiivistä ja informaatiopitoista, koska siitä puuttuvat monet puhekielelle tyypilliset täytesanat ja ilmaisutavat. Tätä ei kuitenkaan tule pitää yksinomaan heikkoutena, sillä kirjoittaminen on puhumiseen verrattuna työlästä ja vaatii enemmän paneutumista ja sanojen harkintaa.

(Mann & Stewart 2000.) Tutkijalle tekstin tiiviys on samalla sekä helpotus että haaste, jälkimmäinen erityisesti puheen tulkinnan suhteen. Aineistoa kerätessä kävikin ilmi, että reaaliaikaisen vuorovaikutuksen puutteen merkittävimmät seuraukset näkyvät juuri aineiston muodossa. Puhetilanteessa haastatellut olisivat luultavasti tulleet muotoilleeksi sanomaansa useampaan otteeseen, jolloin toistot ja tarkennukset olisivat tehneet monet repertuaarit näkyvämmiksi ja helpommin tunnistettaviksi. Tutkimukseen osallistuneilla oli mahdollisuus kirjoittaa vapaamuotoisesti, mutta välittömän vuorovaikutuksen puute näyttäisi vaikuttaneen aineistoon siten, etteivät haastattelut muodostuneet kovin keskustelunomaisiksi tai rönsyileviksi.

Yhdeksi sähköpostihaastattelun heikkoudeksi osoittautuikin se, että vastausten pituutta on vaikea ennakoida etukäteen. Voi olla että ne, joille kirjoittaminen on luontaista, tuottavat pitkiä ja perusteellisia pohdintoja, kun taas päinvastaisissa tapauksissa vastaukset jäävät suppeammiksi. Vaikka tutkimusaineistoa kertyi analyysin kannalta riittävästi, muutama vastaus jäi sen verran lyhyeksi, että niiden diskursiivinen tulkinta oli haastavaa. Pohtiessani mitä puhuja kyseisissä kohdissa tarkoitti, pyrinkin joko tarkastelemaan sanottua osana kokonaisuutta tai vaihtoehtoisesti olin henkilöön yhteydessä ja pyysin tarkennusta asiaan.

Diskurssianalyttisesti suuntautuneessa tutkimuksessa kokemuksen tavoittaminen sellaisenaan on toissijaista, koska kiinnostuksen kohteena on yleensä se, millaisena puhe tulee tuottaneeksi kohteensa tai millaisten kulttuuristen jäsenysten varaan puhe rakentuu (Suoninen 1992, 19; Jokinen ym. 1993, 37). Tulkintojen kannalta pidin kuitenkin olennaisena sitä, että tutkijana kykenin jossain määrin eläytymään haastateltujen kokemukseen ja siten ymmärtämään esiin tuodut näkökulmat sekä ulkomaantyöhön liitetyt merkitykset. Näin siksi, että tutkimuksen yhtenä intressinä oli tarkastella ulkomaantyötä juuri kotimaastaan poismuuttaneiden työntekijöiden näkökulmasta. Ennen haastattelukysymysten muotoilua ja haastattelujen suorittamista tutustuinkin alustavasti ekspatriaattielämään sekä ulkomaantyökokemusten moninaisuuteen kirjallisuuden, lehtikirjoitusten sekä internetin keskustelupalstojen avulla. Lähtijöiden näkökulman tavoittamiseen ja ymmärtämiseen olen pyrkinyt myös esittämällä haastatelluille tarpeen tullen tarkentavia lisäkysymyksiä. Seuraavassa tarkempi kuvaus analyysin kulusta.

3.4 DISKURSSIANALYYTTISET LÄHTÖKOHDAT AINEISTON ANALYYSISSÄ

Salonen (2007, 54) toteaa, että metodeja valittaessa kysymys on pitkälti siitä, kuinka ne auttavat muodostamaan uutta tietoa. Tutkijan on kulloisenkin tutkimusongelman kohdalla pohdittava sitä, palvelevatko olemassa olevat tieteelliseksi ja objektiiviseksi mielletyt menetelmät tutkimukselle asetettuja tavoitteita yksinään, sellaisenaan vai kenties sovellettuna. Käytettiinpä tutkimuksessa mitä metodologiaa tai menetelmää tahansa, tutkija on aina itse vastuussa tuottamastaan tiedosta.

Tässä tutkimuksessa lähtökohtana on ollut kiinnostus ulkomaantyön merkityksiä kohtaan. Mikä ulkomailla työskentelyssä kiehtoo ja millaisia mielikuvia ulkomailla työskentelyyn liittyy? Aikaisemmat tutkimukset kertovat muun muassa ekspatriaateista, jotka lähtevät ulkomaille olettaen tilaisuuden tarjoavan mahdollisuuden uralla etenemiseen (Tung 1998, 128-129). Myös taloudellisten intressien, perhesyiden, kiinnostuksen matkustusta ja seikkailua kohtaan sekä halun elämänmuutokseen on katsottu motivoivan työntekijöitä ulkomaille (Stahl et al. 2002; Richardson & Mallon 2005; Koikkalainen 2011a). Oletin, että samantapaisia perusteluja löytyy myös omasta aineistostani. En kuitenkaan halunnut keskittyä tutkimuksessa vain lähtöpäätöksen syiden ja motiivien erittelyyn, vaan pikemminkin siihen, miten ulkomaantyöstä puhutaan, ja millaisena kokemuksena se näyttäytyy lähtijöiden puheessa.

Alkuperäisenä suunnitelmanani oli kerätä haastatteluaineistoa, jonka analysoimisessa hyödyntäisin fenomenologista tutkimusotetta. Tällöin olisin keskittynyt tutkimuksessa ulkomaantyön kokemukselliseen puoleen eli siihen, millaisena ulkomaantyö ilmenee tutkimukseen osallistuneille (Rauhala 1995). Luettuani aineistoa muutamia kertoja läpi ja tehtyäni alustavaa analyysia siitä, mistä aineistossa puhutaan ja miten, päädyin lopulta muuttamaan analyysimenetelmäni. Kokemusten erittelyn sijaan päätin keskittyä tutkimuksessa erilaisten puhetaiposten paikantamiseen. Näin ollen tutkimuksen fokus siirtyi henkilökohtaisten kokemusten tavoittamisesta sellaisten repertuaarien jäsentämiseen, joilla ekspatriaatit ja omatoimiset merkityksellistävät ulkomaantyökokemustaan yleisemmin.

Voidaan tietysti kysyä, miten muutos vaikuttaa tutkimuksen validiteettiin (Ruusuvoori ym. 2010, 27). Kun haastattelukysymykset on suunniteltu siten, että niiden avulla saadaan tietoa kokemuksista, tuottavatko haastattelukysymykset samalla aineiston, josta voidaan tutkia

parhaalla mahdollisella tavalla puhetapojen vaihtelevuutta? Mielestäni aineisto antoi tässä tapauksessa mahdollisuuden analyysimenetelmän vaihtoon sekä tutkimuskysymysten uudelleenmuotoiluun, vaikka pieni epäsystemaattisuus tutkimuksen toteutuksessa on tässä kohti tunnustettava. Mikäli olisin tekemässä tutkimusta uudelleen, harkitsisin kuitenkin nykyistä vuorovaikutteisemmän haastattelumenetelmän, kuten chatin tai skypen käyttöä, sillä puhetapoja on helpompi tunnistaa kun aineisto on runsasta. Haastattelukysymyksiä tuskin muokkaisin, sillä ne kattavat tutkimuskohteen kannalta olennaisen sisällön. Puhe on aina vuorovaikutusta niin tilanteessa äänenlausuttujen, kuin myös taustalla vaikuttavien uskomusten ja oletusten välillä. Puhetta ohjaavat tarkennukset, korjaukset ja lisäkysymykset voivat provosoida sekä synnyttää keskustelua, jolloin erilaiset repertuaarit tulevat selkeämmin esiin. Kasvokkaisessa/interaktiivisessa vuorovaikutuksessa DA:n kannalta olennaiset selonteot olisivat tulleet kenties vieläkin näkyvämmiksi.

Alasuutarin (1999, 277) mukaan on yleistä, että laadullinen tutkimus ”elää” ja muuttuu tutkimusprosessin aikana. Ei ole lainkaan tavatonta, että tutkija päätyy aineistoon tutustuttuaan tarkastelemaan sitä eri tavoin, kuin mitä oli alkuperäisen suunnitelman mukaan tarkoitus. Niinpä katson, että muutos on tässäkin tapauksessa perusteltu ja oikeutettu. Seuraavassa tarkempi kuvaus siitä, millä tavalla DA:n teoreettiset lähtökohtaoletukset ohjasivat analyysiä.

Ensimmäinen oletus, eli oletus kielen todellisuutta rakentavasta luonteesta (Jokinen ym. 1993, 18-24) näkyy tavassa, jolla olen tarkastellut puhetta. Läpi analyysin suhtauduin haastateltavien puheisiin eräänlaisina konstruktioina, joissa ulkomaantyökokemus saa erilaisia esitysasuja. Ne ovat siis versioita koetusta, eivät yksiselitteisiä tai kaikenkattavia kuvauksia siitä, millaista ulkomailla työskentely on (Eskola & Suoranta 2003, 194-195). Tutkimuksessa en pyrkinyt hahmottamaan haastateltavien kokemuksia sellaisenaan, vaan erittelin niitä tapoja, joilla ulkomaantyökokemuksesta puhuttiin. Millaiseksi ulkomaantyö eri merkityksineen rakentuu lähtijöiden kuvauksissa?

Koska olin kiinnostunut ulkomaantyön merkityksistä nimenomaan työntekijän näkökulmasta, kysyin aineistolta, millaisista asioista haastatellut puhuvat ja kuinka he merkityksellistävät kokemusta. Nähdäänkö ulkomaantyökokemus merkityksellisenä vain tietyssä mielessä, esimerkiksi urakehityksen kannalta, vai mitä muita näkökulmia puheesta on tunnistettavissa? Analyysin kulussa etsin merkityksiä läpi kertomusten niin haastateltavien uraa, vapaa-aikaa

kuin myös kulttuurisia odotuksia ja haasteita koskevista kuvauksista. Kiinnitin huomiota erityisesti sellaisiin puheen kohtiin, joissa haastatellut tuottivat vastakkaisuuksia, rinnastuksia ja normatiivisia kannanottoja, jotka palvelivat merkitysten määrittelemisessä.

Alasuutarin (1999, 224-225) mukaan normien etsiminen aineistosta sekä niiden funktion pohtiminen voi auttaa tutkijaa huomaamaan, millaisia ristiriitoja ja ääneen lausumattomia oletuksia tietyn aiheen käsittelyyn liittyy kulttuurissa. Normatiivisia lausumia esittäessään puhujat ottavat kantaa moraalisiin kysymyksiin. Tämän vuoksi kysyin aineistolta sitä lukiessani, näyttäytyykö jokin asia puheessa itsestäänselvytenä, tai kiistetäänkö siinä erilaisia ulkomaantyötä koskevia uskomuksia ja stereotypioita. Tarkastelin myös puheessa ilmeneviä perusteluja, oikeutuksia sekä toimintaa koskevia selontekoja.

Kun tutkimuskohde on tuttu, Alasuutari (1999, 228) kehottaa ottamaan siihen etäisyyttä pohtimalla mahdollisia analogioita ilmiön tarkastelussa. Vertaaminen siihen, miten jostain toisesta asiasta puhutaan, voi auttaa näkemään aineiston uudella tavalla. Alasuutarin ajatusta soveltaen kysyin, miltä tarkasteleman puhe näyttäisi, jos aiheena olisikin joku muu kuin ulkomaantyö. Voisiko esimerkiksi vapaa-ajan matkailusta tai kotimaassa työskentelystä puhua samalla tavoin, vai menettäkö tutkittavien puhe tällöin joltain osin mielekkyytensä?

Tutkimuksessa katsoin, että kertoessaan kokemuksestaan haastateltavat osallistuvat ulkomaantyön merkitysten rakentamiseen (Jokinen ym. 1993, 21-22). Tässä tapauksessa haastateltavat paikantuvat eräänlaisiksi asiantuntijoiksi, joilla on kokemukseen perustuvaa tietoa siitä, millaista ulkomailla työskentely on ja mitä haasteita sekä etuja matkaan liittyy. Itse asian kokeneena heidän kertomuksensa ei perustu vain oletuksiin ja mielikuviin ulkomaantyön tarjoamista mahdollisuuksia, vaan myös käytännön havaintoihin siitä, mitä matkalla on mahdollista oppia, oivaltaa, menettää tai saavuttaa. Analysoimalla lähtijöiden kertomuksia päästään siis sen jäljille, millaisena ulkomaantyökokemus rakentuu työntekijöiden puheissa, ja miten tässä kontekstissa ilmenevät puhettavat suhteutuvat kansainvälisen työn sekä muuttoliikkeen merkityksistä käytävään keskusteluun yleisemmin.

Toinen oletus, eli merkityssystemien moninaisuuden tunnustaminen (Jokinen ym. 1993, 24-29) vaikutti analyysiin siten, että näin mielekkääksi lähestyä ulkomaantyöhön liitettyjä merkityksiä moninaisuusnäkökulmasta. Valinta perustui niihin huomioihin, joita tein aineistosta muutamien ensimmäisten lukukertojen aikana. Kun kävi ilmi, että ulkomaantyön

mielekkyyttä perustellaan myös työstä riippumattomilla tekijöillä, päätin keskittyä analyysissä niiden vaihtoehtoisten tapojen erittelyyn, joilla ulkomaantyökokemusta merkityksellistettiin. Muutettaessa ulkomailla toisaalle ei siirry vain työ, vaan usein koko elämä perheineen, harrastuksineen ja vapaa-aikoineen. Muutoksen kokonaisvaltaisuuden huomioiminen on olennaista, sillä se auttaa ymmärtämään ulkomailla työskentelyn merkityksiä sekä mielekkyyttä laajemmin. Lähtijöille kyse ei ole vain työnteosta eri olosuhteissa, vaan elämänmuutoksesta, johon voi liittyä monenlaisia pyrkimyksiä ja tavoitteita.

Tuomen ja Sarajärven (2009, 93) mukaan tutkittavaa ilmiötä voidaan kuvailla joko sen yhtenäisyyden tai erityispiirteiden avulla. Tutkimuksen tavoitteista riippuen aineistosta voidaan etsiä esimerkiksi toistuvia teemoja tai vastakkaisia näkökulmia ja puhetapoja. Tarkastelemani aineisto koostui kahdesta ryhmästä (ekspatriaatit ja itsenäisesti ulkomaille työllistyneet). Analyysissä en kuitenkaan kysynyt, merkityksellistävätkö väliaikaisella komennuksella olevat ekspatriaatit ja mahdollisesta paluuajankohdasta epävarmat omatoimiset kokemusta yhtenevin tavoin. Sen sijaan kysyin, millaisia repertuaareja puheesta voidaan tunnistaa? Kysymys siitä, missä määrin tietty puhetapa hallitsi ulkomaantyön merkityksistä käytävää keskustelua ei ollut tässä tapauksessa yhtä olennainen kuin se, miten ulkomaantyöstä ylipäätään puhuttiin, ja mitä merkityksiä kokemukseen voitiin liittää joko komennuksella ollessa tai itsenäisesti ulkomaille työllistyttäessä.

Kolmas oletus, eli kontekstuaalisuus toiminnan merkitysten sekä itsemäärittelyjen tulkinnassa (Jokinen ym. 1993, 29-36) näkyy analyysissä siten, että eritellessäni ulkomaantyöhön liitettyjä merkityksiä nojasin tutkimuksessa ennen kaikkea lause- ja episodikontekstiin. Tarkastelin siis kertomuksia kokonaisuuksina, joissa yksittäisten käsitteiden ja lauseiden merkitykset tulivat ymmärrettäviksi osana kokonaisuutta. Vaikka tulkitsin kertomukset eheiksi kokonaisuuksiksi, katsoin Pietilän (2010a, 214) tapaan kysymysteni osaltaan ohjaavan tutkittavien puhetta. Haastatelluilla ei ollut tässä tapauksessa mahdollisuutta tuottaa täysin vapaamuotoista kertomusta, ja mikäli kysymykset olisivat olleet erilaisia, myös vastauksista olisi saattanut rakentua erilainen versio koetusta. En kuitenkaan arvioi vuorovaikutuskontekstin merkitystä tässä tutkimuksessa laajemmin, koska kiinnostus on ennen kaikkea puheen merkityssisällöissä, ei keskusteluanalyysin tapaan vuorovaikutuksessa. Kun aineistokin kerättiin sähköpostin avulla, vuorovaikutus tutkimukseen osallistuneiden kanssa on ollut joka tapauksessa keskimääräistä haastattelututkimusta vähäisempää.

Tarkastellessani merkitysten rakentumista haastateltavien puheessa katsoin tulkintani rakentuvan kulttuurisessa kontekstissa. Kyse ei ollut vain aineiston sisäisten merkitysten tarkastelusta vaan myös sen tutkimisesta, millaisia kulttuurisesti mielekkäitä puhetaivoja kertomuksista voidaan tunnistaa ja miten ne palvelivat merkitysten rakentumisessa. (Jokinen ym. 1993, 32-33.) Näin tehdessäni ajattelin, että jaamme tiettyjä käsityksiä ja oletuksia sosiaalisesta todellisuudesta, esimerkiksi työmarkkinoiden tilasta ja työn tarkoituksista yleensä. Puhuessamme tulemme samaan aikaan sekä arvioineeksi vaihtoehtoisia näkemyksiä että suhteuttaneeksi käsityksiämme niihin, joita oletamme muilla olevan. Merkitykset siis rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä, mutta ne myös rakentavat niitä. (Lehtonen 1996, 12-37.) Muotoilemani tulkintarepertuaarit teoreettisine taustaoletuksineen ovat yksi tulkinta siitä, miten puhe on liitettävissä kulttuuriseen kontekstiin.

Reunaehtokontekstit, joilla tarkoitettiin siis puheen tuottamiseksi ja niiden arviointia (Jokinen ym. 1993, 34-36), liittyivät tässä tutkimuksessa haastattelutilanteeseen sekä sen mahdollisuuksiin ja rajoituksiin tiedon tuottamisessa. Matti Kortteinen (1982) on tutkinut haastatteluiden avulla lähiöelämää ja elämäntapojen muutosta. Tutkimuksessaan hän kertoo törmänneensä ajoittain niin sanottuun onnellisuuden muuriin, mikä tarkoittaa tutkittavien pyrkimystä esittää itsensä myönteisessä valossa, ja halua välttää sellaisten asioiden esiintuomista, jotka saattaisivat rikkoa idyllisen kuvan itsestä. Ongelma on yleinen, mistä syystä olin valmistautunut siihen, että myös tässä tutkimuksessa haastateltavat saattavat olla varautuneita tai jättää vastaamatta esimerkiksi yksityiselämää koskeviin kysymyksiin.

Yllättäen kertomukset osoittautuivat varsin avoimiksi, eikä selvää onnellisuuden muuria ollut havaittavissa. Vain yhdessä tapauksessa haastateltava kieltäytyi vastaamasta yksityiselämää koskevaan kysymykseen, muutoin tutkittavat vastasivat kaikkiin kysymyksiin ja toivat esiin monenlaisia kohtaamiaan iloja, yllätyksiä ja vastoinkäymisiä. Koska kyseessä oli tutkimukseen osallistuminen, on kuitenkin mahdollista, että puheentuottamistilanne loi haastateltaville puitteet tiettyjen asioiden esiintuomiselle ja motivoi kertomaan asioista paikoin kärjistetysti, siloitellen tai joitakin asioita painottaen. Konstruktivisen näkökulman mukaan pidän tätä luonnollisena, sillä puhe rakentuu aina kulloisessakin tilanteessa omanlaisekseen. Tutkimuksessa tarkastelin puhetta sellaisena kuin se ilmenee, ja katson analyysin sekä aineistonkeruun onnistuneeksi, mikäli tutkimustulokset palvelevat käsiteltävän aiheen jäsentämisessä ja ymmärryksen laajentamisessa.

Neljäs oletus, jonka mukaan toimijat ovat kiinnittyneinä merkityssystemeihin (Jokinen ym. 1993, 37-41), näkyy analyysissä siten, että mielsin tutkimukseen osallistuneet henkilöt diskurssin rakentajiksi. Pohtiessaan, mitkä syyt saivat heidät muuttamaan ulkomaille, millaisia haasteita he ovat kohdanneet matkalla ja mitä etuja kokemus on tarjonnut tai mahdollisesti tarjoaa heille tulevaisuudessa, haastateltavat tuottivat puhetta, jossa sekä ulkomaantyö että ulkomaille työllistyvä henkilö (puhuja itse) näyttäytyivät tietynlaisina. Yksi tutkimuksellinen intressi olikin selvittää, millaisiin repertuaareihin puheessa tukeudutaan, mitkä näkökulmat näyttäytyvät soveliaina ja millaiseksi ulkomaantyö sekä lähtijöiden identiteetit näissä tulkinnoissa muodostuvat. Kysyin aineistolta, näyttäytyykö ulkomailla työskentely ekspatriaattien ja omatoimisten kertomuksissa kenties itsen voittamisena vai sellaisena kuten puhe Suomea uhkaavasta aivovuodosta antaa olettaa: parempien uramahdollisuuksien sekä taloudellisten ja sosiaalisten kannustimien etsimisenä (Raunio 2005, 26). Entä millaisina näyttäytyvät lähtijät – uraorientoituneina, itsen toteuttajina vai jonain muuna?

Vaikka käytän tutkimuksessa repertuaareja ja toimijuuksia asioiden sekä ilmiöiden määrittelyyn, kyse ei ole varsinaisesta tyypittelystä (vrt. Suoninen 1992, 3-5). En siis pyrkinyt kategorisoimaan haastateltuja henkilöitä sen mukaan, kuka edustaa mitäkin lähtijä -tyyppiä, koska on mahdollista, että he määrittävät itseään moninaisten merkityssystemien kautta ja toimivat useamman ”ideaalityypin” logiikan mukaisesti (Weber 1978). En myöskään väitä, että tässä muodostamani repertuaarit kuvaisivat tyhjentävästi ulkomaantyön merkityksiä tai lähtijöiden identiteettejä. Ne osoittavat pikemminkin sen, millaisia puhetapoja tutkija kykenee käsillä olevasta aineistosta tunnistamaan. Ollessaan sisäisesti ristiriidattomia, mutta keskenään ristiriitaisia näkökulmia (kielen osasysteemejä) repertuaarit ja niiden erittely voivat auttaa ymmärtämään, millä vaihtoehtoisilla tavoilla ekspatriaatit ja omatoimiset merkityksellistävät ulkomaantyökokemusta, kokemuksen merkityksiä omassa elämässä sekä itseään ulkomailla työskentelevänä, erilaisia asioita kokevana ja tahtovana subjektina (Suoninen 1992, 9).

Viides ja viimeinen DA:n oletus koskee kielenkäytön seurauksia tuottavaa luonnetta (Jokinen ym. 1993, 41-45). Tutkimuksessa tarkastelin tilannekohtaisia funktioita siinä määrin kuin ne palvelivat tutkimuskysymyksiin vastaamisessa. Esimerkiksi eritellessäni tapoja, joilla ulkomaantyökokemusta merkityksellistettiin, kiinnitin huomiota siihen, mitä haastatellut tekivät puheella eri kohdissa: kiistivätkö, oikeuttivatko tai kyseenalaistivatko he jotain ulkomaantyötä koskevia näkemyksiä ja uskomuksia? Tulkitsemalla mitä puheessa kulloinkin

tehtiin tulin samalla analysoineeksi sitä, kuinka diskurssiin osallistujat tulivat tuottaneeksi itsensä tietynlaisina ulkomaille lähtijöinä, esimerkiksi uraohjautuneina tai itseään toteuttavina. Katsoin tilannekohtaisten funktioiden tarkastelun osaltaan auttavan myös repertuaarien tunnistamisessa ja puheen tulkinnessa.

Kielen käytön ideologiset seuraukset voivat olla välittömiä tai ajan myötä esiin tulevia, ja ne voivat liittyä esimerkiksi taloudellisiin, kulttuurisiin tai imagollisiin kysymyksiin. Kysymys puhetapojen näkyvistä ja piiloisista vaikutuksista oli analyysin kannalta kiinnostava. Mitä seuraisi siitä, jos jokin tässä tutkimuksessa esiin tulleista repertuaareista yleistyisi tai muodostuisi hallitsevaksi? Entä millaista mielikuvaa tarkasteleman puhe rakentaa ulkomaantyön merkityksistä työelämässä – näyttäytykö muutto työn perässä poikkeavana, tavanomaisena vai kenties välttämättömänä tekona? Työn merkitysten sanotaan muuttuneen, kun työstä on tullut globaalia, verkostoitunutta, yksilöllistä, liikkuvaa sekä joustavaa (Julkunen 2008). On kuitenkin epäselvää, miten työtä merkityksellistävät ne, jotka etsivät sitä myös kansallisten rajojen ulkopuolelta. Analysoimalla puhetta pyrin selvittämään, millaisia merkityksenantoja ekspatriaattien ja omatoimisten kertomuksiin sisältyi ja millaisiksi kansainvälisten työmarkkinoiden tarjoamat mahdollisuudet rakentuivat tässä kontekstissa.

DA:n lisäksi analyysissä hyödynnettiin soveltuvaa teoreettista kirjallisuutta, jonka avulla tarkasteltu puhe saatiin abstrahoitua ja liitettyä olemassa oleviin sosiologisiin käsitteisiin. Nämä käsitteet, kuten sisäinen ja ulkoinen ura, riitti, arki, elämys, kuluttaminen sekä individualismi ja familismi eivät olleet valittuina jo ennalta, vaan ne tulivat mukaan siinä vaiheessa, kun aineistoa oli luettu useita kertoja ja se alkoi jäsentyä sisällöllisesti erilaisiin kategorioihin. Eskolan ja Suorannan (2003, 196) tapaan katsoin, että DA:ssa teoreettinen käsitteistö on rakennettava aineistosta käsin. En siis pyrkinyt asettamaan haastateltujen puhetta ennakkoon valittuun malliin tai teoriaan, vaan kysyin aineistolta aluksi: ”mitä se sisältää?” Vasta tämän jälkeen aloin pohtia, millä tavoin, eli mitä käsitteitä ja teorioita hyödyntäen, puhetta voisi jäsentää. (ks. myös Suoninen 1993, 49-51.) Ilmosen (2001, 106) tapaan katson, että tutkimuksen hiljaisena viitekehystenä toimi sosiaalinen konstruktionismi, erityisesti Bergerin ja Luckmannin (1980) näkemys todellisuudesta sosiaalisesti, kielellisesti ja historiallisesti rakentuneena.

Vaikka pyrin analyysissä aineistolähtöisyyteen, tutkimuksessa oli mukana myös enemmän ja vähemmän tiedostettuja esioletuksia. Alasuutari (2001, 32-33) puhuu havaintojen

teoriapitoisuudesta, millä hän viittaa tulkinnan taustalla vaikuttavaan esitietoon. Emme havaitse maailmaa sellaisenaan, sillä aikaisempi tietämys, kokemukset sekä ennakkoluulot vaikuttavat tapaan, jolla tulkitsemme todellisuutta. Kuten haastattelukysymyksistä (näin jälkikäteen arvioituna) voi havaita, oletin esimerkiksi aikaisemman tietoni perusteella, että ulkomaantyöhön liittyy erilaisia haasteita ja urallisia pyrkimyksiä. Kysymyksilläni ehdotinkin tällaisten kokemusten olemassaoloa ja kutsuin niitä esiin puheesta. Toisaalta haastattelukysymykset olivat avoimia, joten haastatelluilla oli mahdollisuus kiistää tutkijan ennakko-oletukset ja tuoda esiin vaihtoehtoisia näkökulmia ulkomaantyökokemukseen.

Koska aineiston analyysia ohjasi ennakko-oletusten lisäksi alustava teoreettinen viitekehys, tutkimusta voisi luonnehtia Eskolan (2010, 182-185) tapaan teoriasidonnaiseksi, erotukseksi puhtaasti aineisto- ja teorialähtöisestä tutkimuksesta. Valmiit teoriat tai mallit eivät ohjanneet analyysia, sen sijaan ne auttoivat selittämään aineistosta nousevia löydöksiä. Toisinaan puhutaan myös abduktiivisesta päättelystä, mikä tarkoittanee samankaltaista lähestymistapaa. Grönforsin (1982, 33) mukaan abduktiivinen päättely lähtee liikkeelle empiriasta, mutta rakentuu teoreettisten johtoajatusten varaan. Johtoajatus voi olla intuitiivinen käsitys tai täsmällisesti muotoiltu hypoteesi, ja se ohjaa tutkijan valintoja sekä sitä, mitä aineistosta etsitään. Analyysissä hyödynsin Alasuutarin (2001, 34) ajatusta arvoituksen ratkaisemisesta, eli mielsin aineistosta tekemäni havainnot (kuten puhujien sanavalinnat sekä ilmaukset) johtolangoiksi, jotka johdattavat vaihtoehtoisten repertuaarien äärelle. Näitä johtolankoja tulin poimineeksi ja tulkinneeksi olemassa olevan esitiedon varassa, myöhemmin myös teoreettisiin käsitteisiin suhteuttaen. Tulosten raportoinnissa johtolangat, eli aineistoesimerkit toimivat todisteina, joilla perustelen tulkintani erilaisten puhetaiposten olemassaolosta (mts. 40).

Käytännössä analyysi eteni siten, että aluksi luin jokaista haastattelua useita kertoja ja pyrin muodostamaan niiden sisällöstä kokonaiskuvan. Lukiessani kiinnitin huomioita muun muassa siihen, mistä tekstissä puhutaan, millainen mielikuva puheesta jäi, oliko ulkomaantyökokemus lähtijän näkökulmasta onnistunut/epäonnistunut, ja jos niin miksi. Tässä vaiheessa pyrin olemaan avoin ja ennakkoluuloton tutkittavaa ilmiötä kohtaan, jotta myös odottamattomilla teemoilla olisi mahdollisuus nousta esiin aineistosta (Eskola & Suoranta 2003, 19-20). Tavoitteena oli siirtää omat oletukset syrjään ja päästä sisälle puheessa tuotettuihin merkityksiin. Lukiessani kirjasin samalla ylös aineistosta tekemiäni havaintoja sekä esiin nousseita kysymyksiä, jotka koskivat puhujien ulkomaantyöstä esittämiä väitteitä ja niiden

perusteluja. Käytyäni jokaisen haastattelun läpi tein alustavaa vertailua sen suhteen, millaisia ulkomaantyykokemuksia aineistosta löytyi.

Alkutunnustelun jälkeen aloin pilkkoa ja jäsentää aineistoa tarkemmin. Koska DA ei tarjoa aineiston mekaaniseen käsittelyyn kovin selkeitä ohjeita (Jokinen ym. 1993, 12-13; Suoninen 1997, 15; Eskola & Suoranta 2003, 196 & 200-201), hyödynsin tekstin alustavassa käsittelyssä aineiston koodausta (Eskola & Suoranta 2003, 154-159; Tuomi & Sarajärvi 2009, 101 & 108-113 & 117-118). Koodaamisen tarkoituksena on luokitella aineistoa siten, että se jäsentyy mielekkäiksi ja hallittaviksi kokonaisuuksiksi. Eskola ja Suoranta (2003, 155) esittelevät koodaamisen, eli *indeksoinnin*, yhtenä keinona laadullisen aineiston systemaattiseen läpikäyntiin, kun taas Tuomi ja Sarajärvi (2009) tarkastelevat sitä erityisesti osana sisällönanalyysiä. Analyysissä sovelsin molempia ohjeita siltä osin, kuin ne osoittautuivat tarkoituksenmukaisiksi.

Analyysi alkaa usein havaintoyksikön määrittämisellä. Mäkelän (1992, 57-59) mukaan tutkimuksen analyysiyksikkö on määriteltävä mahdollisimman atomaariseksi, jotta analyysin tarkkuus ja tulosten luotettavuus paranisivat. Analyysiyksikön valinta riippuu tutkimustehtävästä, mutta usein se voi olla esimerkiksi yksittäinen sana, lausuma tai ajatuskokonaisuus (Kyngäs & Vanhanen 1999, 5). Tutkimuksessa otin analyysiyksiköksi yksittäisen lausuman, joka koostui yhdestä tai useammasta virkkeestä tai niiden osasta. Keskeisenä pidin sitä, että lausumaa (tai sen osaa) voidaan tarkastella tietyn merkityksen sisältävänä kokonaisuutena. Analyysissä annoin jokaiselle lausumalle niiden sisältöä kuvaavan koodin, jonka muotoilin puheessa käytettyjä ilmauksia pelkistämällä.⁷ Tämän jälkeen ryhmittelin samansisältöiset lausumat koodien perusteella omiksi kategorioikseen. Näin tuli samalla mahdolliseksi vertailla, millaisia teemoja puheessa ilmenee ja missä määrin ne toistuvat.

Alasuutari (1999, 193) toteaa, että myös laadullisessa tutkimuksessa voi olla eduksi laskea havaintoja sekä taulukoida tapausten lukumääriä. Näin siitä huolimatta, vaikei tarkoituksena olisikaan tuottaa vertailukelpoista tilastoa. Arvioimalla kuinka monta kertaa jokin asia esiintyy ja toistuu aineistossa, tutkimuksessa vältytään pelkkään intuitioon tai tuntemukseen

7 Esimerkki koodauksesta: Tutkimukseen osallistuneilta kysyttiin, mikä oli heidän mielestään kokemuksen paras anti. Seuraavat lausumat ryhmiteltiin koodilla `kokemus karaisee`: 1. ”luonne on vahvistunut, eli nyt osaa pitää paremmin puolensa (täällä ei muuten selviä).” 2. ”En anna enää niin helposti periksi eri asioissa ja osaan vaatia lupaukset myös paperille.” 3. ”..Sai ehkä itseluottamustakin lisää taas selvitä haasteista..”

perustuvilta tulkinnoilta. Tässä puheen koodaus sekä ryhmittely toimivat ennen kaikkea apukeinoina, joiden avulla aineisto oli mahdollista saada haltuun. Toki koodien avulla kykenin havaitsemaan myös sen, kuinka usein tietty asia mainitaan. Koodeista oli hyötyä myös siinä vaiheessa, kun aloin hahmotella puheessa esiintyviä repertuaareja sekä niiden välisiä yhtäläisyyksiä ja eroja.

Tarkastelu kohdistui siis ulkomaantyökokemuksen merkityksiin sekä merkityksellistämisen tapoihin, joita erittelin tarkemmin lausumien tasolla. Yksittäisten lauseiden katsoin liittyvän relationaalisesti sekä haastateltavien kokemuksiin, että niihin kulttuurisiin puhetapoihin, joilla kokemusta kuvattiin. Pyrkiessäni tavoittamaan ulkomaantyökokemuksen eri puolia ja merkityksiä puhujan elämässä, tarkastelin lauseita niiden keskinäisessä yhteydessä, osana kokonaisuutta. Toisaalta tulkitessani lausumia ja etsiessäni niistä kulttuuristen repertuaarien aineksia, tarkastelin lauseita myös toisistaan irrotettuna. (Mäkelä 1992, 58.) Analyysissä hyödynsin haastattelurungossani esiintyviä teemoja⁸ siten, että tulkitsin ne konteksteiksi, joissa tietty lausuma voi saada eri merkityksiä. Lausumien tarkastelu erikseen, osana kokonaisuutta ja teemoittain tapahtui useaan otteeseen analyysin eri vaiheissa.

Kun kaikki haastattelut oli koodattu, eli jokainen lausuma oli merkitty pelkistetyllä kuvauksella, aineisto jäsenyi yhteensä 185 lauseiden sisältöä kuvaavaan koodiin. Tässä vaiheessa koodit sisälsivät jonkin verran päällekkäisyyksiä, sillä tarkastelin aluksi jokaista lausumaa erikseen ja haastatellut saattoivat puhua samasta asiasta useammassa kohdassa. Esimerkiksi koodi ”kielitaidon kehitys” esiintyi hieman eri muodoissa parissakin kohdassa – sekä silloin, kun haastatellut kertoivat ulkomaantyötä koskevista odotuksistaan, että silloin, kun he pohtivat kokemuksen hyötyä ja merkitystä tulevaisuudessa. Aineistoa ryhmitellessäni tulin jossain määrin uudelleenmuotoilleksi ja yhdistäneeksi koodeja, jotta samansisältöiset lausumat saataisiin saman koodin alle, ja jotta lausumien sisällölliset erot tulisivat selkeämmin esiin.

Koodeja hienosäätäessä aloin samalla tarkastella, minkälaisia luokkia tai kategorioita koodien

8 Haastattelukysymykset käsittelivät ulkomaille lähtöä, kohdemaassa työskentelyä ja paluuta kotimaahan. Kysymysten teemat näkyivät (suomalaisille) tutkittaville seuraavasti: 1. Valmistautuminen 2. Odotukset tulevan suhteen 3. haasteet kohdemaassa 4. Paluu Suomeen. Taustatietojen kohdalla kysyttiin lisäksi sitä, mihin maahan puhuja kokee samastuvansa haastatteluhetkellä. (Ks. liite 2.) Analyysissä erittelin teemat tarkemmin seuraavaan tapaan: 1. lähdön syyt 2. valmistautuminen 3. omat ennakkoluulot ja läheisten suhtautuminen lähtöpäätökseen 4. odotukset 5. edut ulkomailla 5. haasteet 6. suhtautuminen paluuseen 7. kokemuksen paras anti ja merkitykset tulevaisuudessa 8. identiteetti ja kansalaisuus.

perusteella on mahdollista muodostaa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 110-111). Käytännössä luokittelu tarkoitti puheessa ilmenevien vaihtoehtoisten näkökulmien tunnistamista, eli ulkomaantyötä merkityksellistävien repertuaarien hahmottelua. Samassa tein tulkintaa puhetaiposten mahdollistamista toimijuuksista sekä puhetaiposten seurauksista. Analyysissä abstrahointi ja riittävä etäännyttäminen yksityiskohdista oli välttämätöntä, jotta aineistosta pystyi ylipäättään sanomaan jotain yleistä (Grönfors 1982, 145-146). Puheen yksityiskohtainen erittely alkuvaiheessa osoittautui sikäli hyödylliseksi että sen avulla kykenin myöhemmin tarkistamaan, pysyvätkö tulkintani linjassa aineiston sisällön kanssa. Aineistoon perehdyttyäni päädyin liittämään puheen muun muassa uraa, yhteisöllisyyttä, arkea, elämänlaatua sekä familistisiä arvoja koskevaan keskusteluun, sillä ne näyttäytyivät sellaisina kulttuurisesti merkityksellisinä teemoina, joihin ulkomaantyön merkityksiä suhteutettiin ja joihin suhteuttamalla puhetta oli mahdollista tulkita.

Laadullisen aineiston analyysin helpottamiseksi on olemassa monenlaisia ohjelmia, kuten atlas/ti sekä Nvivo. Koska aineisto oli tässä tapauksessa suhteellisen pieni, katsoin selviytyväni analyysistä ilman apuohjelmia. Tekstin hallinta, pilkkominen osiin sekä uudelleen yhdistely tapahtuivat pääosin tietokoneen avulla tiedostoja muokkaamalla. Pidin kuitenkin paperiversioita haastatteluista koko ajan mukana, jotta kykenin tarpeen tullen tarkistamaan, ettei mikään olennainen haastattelun kohta jäänyt vahingossa analyysin ulkopuolelle ja jotta lainaukset säilyivät tiedostoja pyöritellessä muuttumattomina mukana. Haastattelujen paperiversiot tulostin heti niiden saavuttua ja niihin merkitsin ensimmäiset havainnot sekä tulkinnat puheesta. Niihin myös palasin aika ajoin, kun koin tarpeelliseksi tarkastella haastatteluja kokonaisuuksina.

Vaikka pyrin analyysissä systemaattisuuteen, on todettava, ettei aineiston osiin pilkkominen, rekonstruointi ja tulosten auki kirjoittaminen edennyt joka vaiheessa kovin lineaarisesti vaan pikemminkin polveillen. Välillä aineistoa täytyi lukea uudestaan, välillä puolestaan tarkentaa jo tehtyjä jäsennyksiä ja muotoilla niitä uudelleen. Hirsjärven (2009, 223-224) mukaan tämä on kuitenkin tyypillistä laadullisissa tutkimuksissa. Esimerkkinä analyysin hioutumisesta todettakoon tunnistettujen repertuaarien määrä, joka oli alkuvaiheessa kahdeksan. Tuloksia auki kirjoittaessa kävi ilmi että ne sisälsivät päällekkäisyyksiä. Näin ollen repertuaareja oli tarpeen joko yhdistää tai vähentää. Rajaus oli välttämätön myös tutkimusraportin luettavuuden kannalta: muussa tapauksessa tekstiä olisi syntynyt tarkoitukseen nähden kohtuuton määrä. Uudelleenmuotoilun seurauksena syntyi viisi repertuaaria, jotka päättyivät

myös lopulliseen tutkimusraporttiin.

Samoin kuten repertuaarien kohdalla myös toimijuuksien tarkastelussa päädyin lopulta viiteen kategoriaan tai toimijan *ideaalittyyppiin*, kuten Weberin (1978) käsitettä lainaten voitaisiin sanoa. Esitetyt toimijapositionit noudattavat repertuaarien logiikkaa, eli ne ovat tunnistettujen puhetapojen mahdollistamia ja niiden puitteissa rationaalisia. Mikäli aineistonkeruuta olisi jatkettu tai huomio kohdennettu puheen muihin kohtiin, voi olla, että repertuaarien ja toimijuuksien kirjo olisi moninaistunut. Eskola ja Suoranta (2003, 62-64) puhuvat laadullisen tutkimuksen yhteydessä saturaatiopisteestä, eli aineiston kylläntymisestä. Tällöin lisäaineiston hankkiminen ei tuota enää uutta tietoa ja voidaan olettaa, että kerätty aineisto on riittävä kuvamaan tarkasteltavaa ilmiötä. Tutkimuksessa en oletettavasti saavuttanut saturaatiopistettä, sillä muutkin kuin tässä kuvatut ulkomaantyö ja itsen esittämisentavat ovat mahdollisia. Toisaalta saturaatiopisteen tavoittelu ei ole erityisen mielekäs lähtökohta DA:ssa, jossa suppeakin aineisto tarjoaa loputtomasti mahdollisuuksia tulkintojen tekemiseen (mts. 197). Lisätutkimukset aiheesta syventänevät ymmärrystä.

Analyysissä on otettu huomioon tutkimuksenteon eettiset näkökulmat, kuten luottamuksellisuus ja haastateltavien anonymiteetti (Kvale 1996, 259-260; Hirsjärvi ym. 2009, 23-27). Tästä johtuen henkilöt eivät esiinny aineistossa omalla nimellään vaan erilaisilla tunnisteilla, kuten H1N-78 (expa). Haastatellut tulevat eri puolilta Suomea (pois lukien yksi ulkomaalainen). Heidän kotikaupunkiaan ei mainita tarkemmin koska sillä ei ole analyysin kannalta merkitystä. Jotta lukija voisi kuitenkin tehdä omia päätelmiään aineistosta, tunnisteisiin on jätetty muutamia lisätietoja tutkimukseen osallistuneista. Näitä ovat sukupuoli (N=nainen, M=mies), ikä (syntymävuosi, esim. -78) ja ulkomaille työllistymisen muoto (ekspatriaatti tai omatoiminen). Puhujat on erotettu toisistaan kirjain-numero yhdistelmällä (H1-H8). H1-H4 ovat ekspatriaatteja ja H5-H8 ovat omatoimisia. Muutoin numerot on jaettu satunnaisessa järjestyksessä.

Seuraavat kolme päälukua (4-6) muodostavat tutkimuksen tulos-osion, jossa vastaan edellä esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Luvussa neljä (4) tarkastelen ulkomaantyölle annettuja merkityksiä ja niitä rakentavia tulkintarepertuaareja. Luvussa viisi (5) siirryn puhetapojen mahdollistamien ja ehdottamien toimijuuksien pariin. Luvussa kuusi (6) pohdin vielä lyhyesti, mitä seurauksia tunnistetuilla puhetavoilla voi olla. Luvut neljä, viisi ja kuusi täydentävät toisiaan, joten ne voi lukea joko esitysjärjestyksessä tai repertuaari/toimijuus/seuraus

kerrallaan. Tiivistelmä tutkimuksen tuloksista löytyy luvun viisi lopussa olevasta taulukosta (taulukko 1).

4. ULKOMAANTYÖN MERKITYKSET JA KILPAILEVAT TULKINTAREPERTUAARIT

Analyysissä identifioin haastateltavien puheesta viisi repertuaaria, joilla ulkomaantyyökemusta merkityksellistettiin. Kukin repertuaari voidaan ajatella itsenäiseksi merkityssysteemiksi, joskaan ne eivät esiinny puheessa yksinään tai sellaisenaan vaan toisiinsa kietoutuneina ja moninaisina yhdistelminä. Analyyttisen selkeyden vuoksi esitän tunnistamani repertuaarit tässä luvussa yksitellen.

4.1 URAN REPERTUAARI

Uran repertuaarissa ulkomailla oloa tarkasteltiin ammatillisen kehityksen sekä ansioitumisen näkökulmasta. Keskeiseksi muodostui ajatus uralla etenemisestä, mitä ulkomailla työskentelyn katsottiin tavalla tai toisella edesauttavan. Vaikka urakehitys näyttäytyi tässä tulkinnassa itsestään selvänä tavoitteena, sen sisällöllinen merkitys vaihteli. Urakehityksellä voitiin tarkoittaa esimerkiksi siirtymistä uusiin tehtäviin kotimaahan paluun jälkeen, siirtymistä uudelle komennukselle nykyisen jälkeen tai työpaikan vaihtoa. Myös itsen kehittäminen sekä erilaisten työelämätaitojen hiominen voitiin mieltää urakehitykseksi. Urakehitys kuvautui siten siirtymiksi erilaisten työhön liittyvien positoiden, roolien, ammatillisten tehtävien ja organisaatioiden välillä (Arnold 2001, 116), mutta myös kompetenssien kehittämiseksi (Defillippi & Arthur 1994; Jokinen et al. 2008). Ulkomaille pysyvästi/toistaiseksi muuttaneiden puheessa korostuivat muun muassa työtarjousten houkuttelevuus sekä mahdollisuus työkokemusten kartuttamiseen ja työssä etenemiseen.

Esittäessään urakehityksen lähtöpäättökseen keskeiseksi syyksi puhujat tulivat uudelleentuottaneeksi professionaalista näkökulmaa, jossa painottuivat paitsi oma ammatillinen status, myös erilaiset metodit ja käytännöt kyseisen statuksen vahvistamiseksi. Ulkomaantyyö nähtiin osana urallista jatkumoa ja siten ammatillisena kysymyksenä (Peltonen 1998). Vaikka painotukset vaihtelivat sen suhteen kuinka tärkeänä ura esitettiin itselle, urallinen orientaatio oli tunnistettavissa kaikista haastattelusta joko sisäistettynä, vähäteltyinä, uhmattuna tai muutoin esiin tuotuna näkökulmana. Analysoidessani tätä ”urapuhetta” tukeuduin tulkinnassa erilaisiin näkökulmiin. Teoreettisina työkaluina uran repertuaarin

jäsentämisessä toimivat muun muassa käsitteet sisäinen ja ulkoinen ura (Schein 1996) sekä siirtymä (Schmid 2002a; Schmid 2002b; Räisänen & Schmid 2008). Peltosen (1998, 9-10) tapaan tarkastelen uraa paitsi sosiaalisena ja yksilöllisenä järjestyksenä, myös järjestyksenä, jota tuotetaan jatkuvasti.

Schein (1978; 1996) jakaa uran kahteen luokkaan, joista ensimmäinen, eli ulkoinen ura (*external career*) viittaa perinteiseen käsitykseen hierarkkisesta urapolusta, ja toinen, eli sisäinen ura (*internal career*) yksilön sisäisiin tuntemuksiin. Vielä teolliseen aikaan urakehitystä mitattiin ulkoisesti sen mukaan, miten yksilö on kyennyt liikkumaan ylöspäin organisaatioiden muodollisessa ja vaihteellisessa hierarkiassa kohti vaativampia ja vastuullisempia tehtäviä sekä rooleja (Schein 1978, 37). Siirryttäessä teollisen aikakauden säännönmukaisuuksista modernin aikakauden epävarmuuksiin / joustaviin prosesseihin (Beck 2000), myös suhde yksilön ja organisaation välillä on muuttunut. Monet työurat ovat fragmentoituneet siten, ettei työtä enää tehdä koko elinikää samassa paikassa. On tavanomaista, että työnantajat ja toimenkuvat muuttuvat yksilön työuran aikana. Puhutaan jopa ”rajattomasta” urasta (*boundaryless career*: Arthur & Rousseau 1996), jonka suunnittelu ja hallinta on yksilön itsensä vastuulla (Arnold 2001; Hoekstra 2011)⁹.

Fragmentoitumisesta johtuen urakehitystä on vaikea enää mieltää lineaarisena tai objektiivisesti mitattavissa olevana asiana. Työurien yksilöllistyessä ja moninaistuessa ura määrittyy pikemminkin joukoksi erilaisia siirtymiä, jotka voivat olla enemmän tai vähemmän jatkuvia tai johdonmukaisia vertikaalisessa ja horisontaalisessa mielessä (Schein 1978, 37-38; Suikkanen ym. 2001). Ennustettavan, ulkoisen urakehityksen käydessä yhä harvinaisemmaksi uran mielekkyyttä on etsittävä muualta. Jälkimodernissa byrokraattinen diskurssi (Peltonen 1998, 111-115) korvautuukin yhä useammin työn subjektiivisen mielen tavoittelulla, jolloin yksilön tuntemus siitä, mihin uralla ollaan menossa korostuu (Schein 1996, 80 & 86). Sisäisen uran näkökulmasta keskeistä uran kehittämisessä on (ylenemisen sijaan) kokemus

9 *Boundaryless career* (Arthur & Rousseau 1996) ja *protean career* (Hall 1996) viittaavat monimuotoisiin urapolkuihin, jotka ovat työntekijöiden itsensä – ei yrityksen hallitsemia. Ne muotoutuvat elämäkulussa erilaisten omaksuttujen roolien ja oppimiskokemusten myötä, kun työntekijät – yrittäjien tapaan – verkostoituvat, kerryttävät tietoja/taitoja erilaisissa tehtävissä ja uusien, kiinnostavien työtarjousten ilmetessä tarjoavat osaamistaan kohtaamilleen potentiaalisille yhteistyökumppaneille. Yksilön hallitseman uran vastakohta on *organizational career* (Arthur & Rousseau 1996), joka jäsenyyty yrityksen kontekstissa, yrityksen lähtökohtien ja tavoitteiden pohjalta. Organisatorinen ura rakentuu tavallisesti yhden yrityksen viitekehityksessä osana yrityksen laajempaa strategiaa. Baruch (2004, 8) kuitenkin huomauttaa, ettei yrityksen rooli työntekijöiden uran säätelyssä ole vakio. Riippuen kontekstista, se voi tarkoittaa esimerkiksi tukea, ohjausta, kontrollia tai hallintaa. Myös *boundaryless career* -käsitteen käyttöä on kritisoitu käsitteen epämääräisyydestä, toimijuuden ylikorostamisesta sekä empiirisen tuen puutteesta (ks. Inkson et al. 2012).

henkilökohtaisesta kasvusta sekä ammatillinen kehitys tehtävien myötä.

Scheinin (1978; 1996) teoriaa soveltaen, uran repertuaarissa ulkomailta työskentely rakentui sekä ulkoisen että sisäisen uran kehittämiseksi. Se näyttäytyi valintana, joka vie yksilöä ylöspäin ja eteenpäin uralla. Näkemys ulkoisen uran kehittämisestä toistui muun muassa lausunnoissa, joissa ulkomaantyö esitettiin organisaation sisällä tapahtuvia siirtymiä edistäväksi. Kokemuksen katsottiin mahdollistavan uusiin tehtäviin hakeutumisen paluun jälkeen. Hierarkioita uudelleentuottava näkökulma painottui erityisesti kotimaahan palaavien ekspatriaattien puheessa, mutta myös itsenäisesti ulkomaille työllistyneet saattoivat tukeutua puheessa ajatukseen uuden position saavuttamisesta kokemuksen myötä. Tulkinnan mukaan ulkomaantyö luo edellytyksiä tulevalle ammatilliselle kehitykselle. Niinpä se määrittyi yhdeksi kriittiseksi siirtymäksi uralla (Schmid 2002b, 184-185).

Raja sisäisen ja ulkoisen uran välillä on kuitenkin häilyvä. Esimerkiksi H6N:sen seuraavassa kuvaama ajatus mielekkään työn saavuttamisesta ulkomaantyön myötä on tulkittavissa niin rakenteiden sisällä tapahtuvaksi, hierarkkiseksi uralla etenemiseksi, kuin myös sisäiseksi urakehitykseksi, joka ei ole välttämättä lineaarista vertikaalisessa mielessä vaan pikemminkin yksilöllisiä intressejä ja mieltymyksiä noudattava (Schein 1996). Joka tapauksessa ulkomailta työskentelyn katsottiin avaavan uusia mahdollisuuksia uran kehittämiseen.

H1N: *”Uuden oppiminen urallisesti ja henkilökohtaisesti. (...) Toiveena oli kehittyä uralla eteenpäin, siis ei paluuta samoihin tehtäviin missä olin lähtiessä. Ja toiveena oli myös päästä tulevaisuudessaki ulkomaille työtehtäviin.”*

H2N: *”Uran kehittäminen (...) Lupaukset päästä mihin tahansa muualle maahan töihin tämän komennuksen jälkeen”*

H4M: *”...Ulkomaankomennus tuli urallisesti sopivalla hetkellä. Töissä alkoi olla sellainen olo, että on jo antanut kaikkensa yritykselle. Tämän johdosta komennus ulkomaille olisi piristysruiske sekä minulle että yritykselle. Ehkä se päällimmäisin syy lähteä oli mahdollisuus edetä uralla. (...) Odotin ehkä monipuolisempia tehtäviä kuin Suomessa.”*

H6N-68 (omatoiminen) *”Olin juuri palannut kolmen vuoden hoitovapaalta takaisin*

työpaikkaan, mihin en olisi halunnut palata. Näin mahdollisuutena irtautua vanhasta paikasta tuon uuden työpaikan, ajattelin saavani sellaista kokemusta, että löytäisin helposti Suomesta haluamaani työtä palattuamme.”

Edellä ulkomaantyö tulkitaan eri tavoin uraa edistäväksi. Se esitetään tilaisuutena siirtyä entistä monipuolisempien tehtävien pariin saman tien (H4N) mutta myös ansiona, jonka urallinen arvo konkretisoituneen paluun jälkeen (H1N, H2N ja H6N). Molemmissa tilanteissa korostuu päämäärä, ei matka sinänsä. Ulkomaantyö toimii (tarvittavana) ponnahtauslautana tavoitellulle uralle (Räisänen & Schmid 2008, 19). Näytteissä ulkomaantyön uralliset merkitykset paikantuvat sekä nykyhetkeen että tulevaisuuteen. Samalla kokemus rakentuu ura-askelleeksi, joka oletetaan ammatillisessa mielessä kannattavaksi (Juhila 1999a, 166). H1N tekee eroa urallisen ja henkilökohtaisen oppimisen välille, joista jälkimmäinen jättää varaa erilaisille tulkinnoille. Onko henkilökohtaisessa oppimisessa kysymys Scheinin (1996) kuvaamasta sisäisestä urasta, omaan ammatilliseen minäkuvaan liittyvien taitojen, kykyjen, tarpeiden ja arvojen tunnistamisesta (Schein 1978, 125-126) vai jostain muusta?

Puheessa ulkomaantyö rakentui urakehityksen mahdollistajaksi sillä se integroi aiemmat ja tulevat työkokemukset tuottaen jatkumon niiden välille (Räisänen & Schmid 2008, 17). Sitä, kuka kansainvälistä työkokemusta arvostaa ja missä kontekstissa, ei määritelty puheessa kovin tarkkaan. Oletettavasti ekspatriaatit H1N, H2N ja H4M katsovat hyötyvänsä kokemuksesta ainakin lähettävässä yrityksessään kotimaassa, kun taas itsenäisesti ulkomaille työllistynyt H6N viitanee kokemuksen arvostajilla työnantajiin yleensä Suomessa. Lisäksi ulkomaantyökomennuksesta katsotaan olevan hyötyä hakeuduttaessa uudelle komennukselle, mikä käy ilmi H1N ja H2N tavoitteesta työllistyä (nykyisen komennuksen avittamana) ulkomaille myös jatkossa.

Näkemyksistä, että ulkomaantyökokemuksella on positiivisia vaikutuksia urakehitykseen on ekspatriaattien ja itsenäisesti ulkomaille työllistyvien keskuudessa yleinen (Stahl et al. 2002; Richardson & Mallon 2005; Thorn 2009; Koikkalainen 2013). Näin siitä huolimatta, vaikka käytännössä kotimaahan palaajat kohtaavat ongelmia uudelleen integroitumisessa ja soveltuvien tehtävien löytämisessä (Black et al. 1992; Suutari & Brewster 2003). Tung (1998, 129-130) on tulkinnut ristiriidan johtuvan erilaisista ura määritelmistä – yhä useammat ekspatriaatit mieltävät ulkomaantyön sisäisen uran rakentamiseksi, ei niinkään keinoksi edetä senhetkisessä organisaatiossa. Herää kuitenkin kysymys, missä suhteessa sisäinen ja ulkoinen

ura ovat toisiinsa jos koetun sisäisen kehityksen ei odoteta realisoituvan omassa ulkoisessa urassa. Onko niin sanottu nousujohteinen uraputki menettänyt 2000-luvulla mielekkyytensä ja normatiivisen asemansa sisäistettynä elämäntavoitteena ja korvautunut erilaisilla sisäisen uran rakennusprojekteilla (ks. myös Kuusipalo 2008), vai eikö ulkomaantyön tarjoamaa kehitystä, siinä mielessä kun ekspatriaatit sen esittävät, osata tunnistaa, arvostaa tai hyödyntää työn kontekstissa, kuten Bonache ym. (2001) ehdottavat?

Tavoiteltiinpa ulkomaantyöllä millaista urakehitystä tahansa, tässä aineistossa urapuhe tulee (uudelleen)tuottaneeksi hierarkioita, koska siinä sekä työllistävät organisaatiot että työmarkkinat nähdään rakenteina, jossa kansainvälinen kokemus on lisäarvo. Saavuttaakseen kyseisen ansion, joka oletettavasti helpottaa töiden välillä liikkumista, työntekijät ovat valmiita erilaisiin siirtymiin, kuten työnantajan järjestämiin komennuksiin sekä itsenäiseen työnhakuun kotimaan ulkopuolelta. Uran repertuaarissa ulkomaille työllistyminen näyttäytyy paitsi ammatillisen kokemusrepertuaarin laajentamisena mutta myös kilpailuna meriiteistä ja ansioista, joiden avulla toimijat voivat erottautua toisistaan työn kentällä (Bourdieu 1984). Ulkomaille työllistytään, koska se katsotaan toivotun urakehityksen kannalta rationaaliseksi.

Tavat, joilla puhujat katsoivat ansioituvansa ulkomaantyön myötä vaihtelivat. Kotimaahan palaajat ja paluuta suunnittelevat arvioivat ulkomaantyön vaikuttavan myönteisesti urakehitykseen, koska kokemus kaikessa opettavaisuudessaan kehittää erilaisia taitoja ja osaamista, joita työelämässä arvostetaan. Näiksi Aarnikoivun (2010) nimeämiksi yleisiksi työelämätaidoiksi luokiteltiin esimerkiksi kielitaito, kyky toimia monikulttuurissa olosuhteissa, itsenäisyys sekä valmius tarttua haasteisiin. Jokinen, Brewster ja Suutari (2008, 980-981) määrittelevät kyseiset taidot kompetensseiksi, jotka rakentavat yksilön urallista pääomaa. Se koostuu työn kannalta keskeisistä tiedoista, taidoista ja osaamisesta (*know how*), mutta myös omien työskentelytapojen, motiivien ja roolien tunnistamisesta, eli itsetuntemuksesta (*know why*). Kompetenssien näkökulmasta arvioituna ulkomaantyön arvo on siinä, että se kerryttää työn kontekstissa merkityksellisiä resursseja. Vahvistamalla urallista pääomaansa yksilö voi hallita uraansa. Uralliseen pääomaan liittyy myös sosiaalisen verkostoitumisen idea (*know whom*) (mts. 984-985), jonka merkitys tuli tässä aineistossa esiin esimerkiksi työyhteisöön integroitumisena. Työyhteisö nähtiin verkostona, johon kuulumisella on vaikutuksensa työn ja arjen käytäntöihin.

H1N-78 (expa) ”Kielitaito on parantunut huomattavasti, on nähnyt toisenlaistakin elämää..”

H2N-75 (expa) ”Sain jonkin verran uutta työkokemusta ja vaikka kielitaito ei kovasti parantunutkaan, kynnyks puhua englantia pieneni kuitenkin.”

H4M-74 (expa) ”Se, että huomaa pärjäävänsä ihan missä tahansa päin maailmaa tahansa ja saavansa työnsä tehtyä niin hyvin, että on itseensä tyytyväinen.”

H5N-82 (omatoiminen) ”Ulkomaan kokemuksen parhaimpina anteina pidän vieraiden kielten käyttökynnyksen madaltumista.”

Näytteissä puhujat arvioivat kokemuksen parasta antia. Itsen kehittämisen ja kokemusten kartuttamisen idea korostuu, samoin kuten ajatus itsetuntemuksen kasvusta. Vieraassa ympäristössä ja vieraalla kielellä työskentelyn katsotaan lisäävän itsevarmuutta, mikä on tulkittavissa urallisen pääoman kohentumiseksi ja siten urallisesti hyödylliseksi. Tarjotessaan tunteen pärjäämisestä, kokemus muodostuu samalla henkilökohtaisesti palkitsevaksi. Ajatus ulkomaantyössä itseään kehittävstä yksilöstä toistuu Dickmannin ja Harrisin (2005) tutkimuksessa, jossa ulkomaantyötä tarkastellaan niin ikään urallisen pääoman näkökulmasta. Tutkimuksessa todetaan, että ulkomaantyö on työntekijälle eduksi, koska se kehittää kulttuurien välistä kompetenssia, luo syvempää itseymmärrystä sekä parantaa itseluottamusta (mts. 402-405). Painottaessaan yksilön omaa aktiivisuutta sosiaalisten suhteiden luomisessa (Dickmann & Harris 2005, 403), tutkimus kuitenkin vihjaa, että vastuu kokemuksesta hyötymisestä on pitkälti yksilöllä itsellään. Näin tulkittuna ulkomaantyö muodostuu urallisesti rationaaliseksi vain, mikäli yksilö kykenee vahvistamaan urallista pääomaansa sekä myöhemmin soveltamaan sitä käytäntöön.

Vaikka ulkomaantyön katsottiin tarjoavan erilaisia resursseja uran kehittämiseen, omaa ansioitumista tai oppimiskokemuksia ei välttämättä artikuloitu kovin tarkkaan. Myöskään sitä, miksi juuri ulkomaantyökokemus edistää uraa, ei koettu tarpeelliseksi eritellä. Ulkomaantyön urallinen hyöty esitettiin paikoin itsestänselvyytenä, jota ei tarvitse perustella. Puheessa kenties oletettiin, että tieto ulkomaantyökokemuksen yksilöä kehittävstä puolesta on kulttuurisesti jaettu ja että koetulla kehityksellä on erityistä arvoa sekä nykyisten että tulevien työntajien silmissä. Arvioidessaan työntekijöiden pätevyyttä ja soveltuvuutta erilaisiin työtehtäviin työnantajat siis katsovat ulkomaantyökokemuksen työntekijän eduksi ja myös palkitsevat kokemuksesta oikeudenmukaisesti (Peltonen 1998, 74).

H2N (expa) ”*Ainahan ulkomailla työskentely on ”plussaa” CV:ssä eli eiköhän tästä kuitenkin jotain hyötyä ollut, vaikka odotuksia oli enemmänkin.*”

H4M (expa) ”*Jos innostusta riittäisi, voisin tämän komennuksen jälkeen käytännössä valita mihin päin maailmaa haluaisin lähteä töihin.*”

H5N-82 (omatoiminen) ”*Mahdollisen paluun jälkeen Suomesta töitä hakiessani uskon työnantajien kiinnittävän huomion erikoisen kielitaidon omaavaan työnhakijaan sekä ulkomailla työskentelyyn. Muutto pois kotimaasta vaatii ihmiseltä vahvuutta ja rohkeutta ja uskon, että monet työhön ottajat ja haastattelijat tämän ymmärtävät.*”

H6N-68 (omatoiminen) ”*Työnhaku (paluun jälkeen) oli uskomattoman vaikea prosessi. Nyt olen kyllä töissä, eli paikka löytyi, muttei läheskään niin helposti, kuin olin luullut. Ehkä tulevaisuudessa kuitenkin, kun maailman taloustilanne lähtee nousuun, on etuna CV:ssä maininta kansainvälisestä hankintakokemuksesta suomalaisen pörssiyhtiön palveluksessa.*”

Luottamus kansainvälisen työkokemuksen arvoon tulee hyvin esiin esimerkiksi H2N:sen kommentissa, jossa hän asiaa sen tarkemmin perustelematta toteaa ulkomailla työskentelyn olevan etu CV:ssä. Se, ettei asiaa tarvitse perustella osoittaa, kuinka vahvasta puhetavasta on kyse – ulkomaantyön urallinen merkitys oletetaan kulttuurissa itseäänselvyydeksi. (Jokinen ym. 1993, 32-33.) Luottamuksesta ulkomaantyökokemuksen arvoon kertoo myös H6N:sen toteamus. Edes odottamattomat vaikeudet paluun jälkeisessä työnhaussa eivät tule muuntaneeksi tulkintaa ulkomaantyön urallisesta merkityksestä. Kokemus määrittyy edelleen ansioksi, josta on tulevaisuudessa hyötyä. Näyttää siltä, että uran repertuaariin sisältyvä näkemys ulkomaantyöstä urallisena meriittinä on siinä määrin vakiintunut merkityksellistämisentapa, ettei se ole kovin helposti kumottavissa (Fairclough 1992, 65-66; Jokinen ym. 1993, 21-22). H4M tulkitsee kokemuksen ilmeiseksi ansioksi, koska se avaa erinomaiset mahdollisuudet työnteolle kansainvälisessä kontekstissa. H5N perustelee kokemuksen urallista merkitystä paitsi kertyneellä urallisella pääomalla (kielitaito) myös ajatuksella rohkeudesta: kokemus on osoitus yksilön sisäisestä vahvuudesta (ks. myös selviytymisen repertuaari).

Myös pysyvästi/toistaiseksi ulkomaille muuttaneet tarkastelivat lähtöpäätöstä urallisena

kysymyksenä. Oppimisen ja ansioitumisen ohella kokemusta merkityksellistettiin työnteon mielekkyydellä. Diskursiivisesti kiinnostavaa on erilaiset paikan määritelmät, joita näissä tulkinnoissa esiintyi (Massey 1994). Puheessa tultiin esimerkiksi rakentaneeksi kuvaa toisistaan poikkeavista, alueellisista työmarkkinoista, joissa työntekijöiden uralliset pyrkimykset toteutuvat eri tavoin. Tällainen skenaario piirtyy esiin muun muassa H7N:sen puheessa hänen kritisoidessaan kotimaan (pois lukien pääkaupunkiseudun) työtilannetta. H7N:sen muutto ulkomaille näyttäytyy protestina tilanteeseen, jossa intressit työnantajan kanssa eivät kohta – sopivaa työtä ja työyhteisöä ei niin vain löydy, ja verrattuna kohdemaan kotimaassa oma osaaminen tulisi monessa mielessä heikommin palkituksi. Lähtöpäätös tuleekin oikeutetuksi paitsi urallisilla rationaliteeteilla myös ulkoisten olosuhteiden pakottavuudella – jääminen kotimaahan olisi irrationaalista sekä sisäisen että ulkoisen uran kannalta (Schein 1996).

H7N-71 (omatoiminen) ”...Kyllästyminen Suomen rajoittuneisiin, lähes sisäsiittoisiin työmarkkinoihin. Kävin kahdessa työhaastattelussa Suomessa ja totesin, että jos jo haastatteluvaiheessa kohdellaan niin huonosti, en taida haluta työskennellä kyseisissä firmoissa lainkaan. Muutto pääkaupunkiseudulle ei myöskään kiinnostanut. (...) Kohdemaan lähes rajattomat työnsaantimahdollisuudet, hyvä työnantaja, hyvä palkka sekä erityisesti, oman osaamisen arvostus. Vasta nyt Suomessa aletaan heräämään siihen, että ehkä jotain pitäisi tehdä, etteivät kaikki hyvinkoulutetut karkaa ulkomaille, mutta edelleen tämä ”herääminen” on hyvin hidasta. Näin sekä valtion että yksityisten työnantajien osalla. (...) Hankala sanoa mikä olisi parasta. Ehkä erinomainen työkokemus, jollaisesta olisi voinut vain unelmoida Suomessa.”

H7N:sen kuvaus työnhakutilanteesta toistaa näkemystä, jossa työntekijät oletetaan itsenäisiksi, omille taidoilleen käyttöä etsiviksi toimijoiksi (Schmid 2002b, 27). Tässä kontekstissa työllistävät organisaatiot voivat muodostua joko uraa rajoittaviksi (Arthur & Rousseau 1996, 9-10) tai sille edellytyksiä luoviksi entiteeteiksi. Koska uraa luodaan tietyssä paikassa osana työyhteisö(j)ä ja muita verkostoja, on rationaalista hakeutua sinne, missä edellytykset uran kehittämiseksi ovat otolliset. Tässä sellaiseksi tarkentuu puhujan valitsema kohdema työllistävine yrityksineen. Tuottaessaan työmarkkinat alueellisesti vaihtelevina järjestyksinä erilaisine kannustimisineen puhe tulee eriarvoistaneeksi kuvaamiaan paikkoja (Massey 1994). Kategorisoimisesta huolimatta kotimaa ja kohdema eivät määrity olemuksellisesti erilaisiksi, vaan aikaan ja toimintaan sidotuiksi ja siten potentiaalisesti

muuttuviksi (mts. 119 & 135-136). Ratkaisuna kotimaan eriarvoistumiskehityksen pysäyttämiseksi H7N esittää toimintakulttuurin muutoksen, mikä tarkoittaisi ainakin työntekijöiden ja työnantajien entistä vastavuoroisempaa kohtaamista. Tulkinnan mukaan potentiaalisesti liikkuvan osaamisen sitouttaminen paikkaan edellyttää riittävää luottamuksen ja tunnustuksen osoittamista eduistaan kiinnostuneille työntekijöille.

Räisänen ja Schmidin (2008) mukaan kaikki siirtymät¹⁰ työmarkkinoilla eivät ole samanarvoisia. Siirtymät voivat paitsi integroida ja ylläpitää mutta myös syrjäyttää yksilöä (mts. 17). Työntekijälle työelämässä liikkuminen merkitsee prosessia, jossa vuoroin vakiinnutaan, irtaudutaan ja uudistutaan. Tieto, taidot sekä osaaminen karttuvat omaksuttujen tehtävien ja roolien mukaan tuottaen temporaalisia ja spatiaalisia asemia sekä näkemyksiä kulloinkin itselle avautuvasta toimintahorisontista (Hodkinson & Sparkes 1997). Toimintahorisontin rajoitteista sekä asemien vakiintumisesta johtuen voidaan ajatella, että siirtymissä on toisinaan kitkaa. Esimerkiksi kynnyksien palata kotimaahan voi muodostua korkeaksi, jos ulkomailla on asuttu vuosia ja ammatillinen osaaminen on rakentunut vieraassa sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa tunnustetuksi (Koikkalainen 2013, 47-51). Näin näyttää tapahtuneen H7N:lle, joka pohtiessaan tulevaisuuttaan tekee johtopäätöksen sen hetkisistä valinnoistaan ja niiden seurauksista – paluu kotimaahan olisi työllistymisen kannalta vaikeaa, sillä nykyistä osaamista on tuskin mahdollista hyödyntää kotimaan kontekstissa. Ammatillinen kokemus ja osaaminen sitovat nykyiseen paikkaan, mikä syrjäyttää hänet kotimaan työmarkkinoilta. Se ei ole välttämättä haitta, mutta kuitenkin seikka, joka on otettava huomioon.

H7N-71 (omatoiminen) ”*Suomeen paluu on hyvin epätodennäköistä, ainakaan ennen eläkeikää. (...) Olen tottunut paikallisiin byrokratian koukeroihin sekä paikalliseen työmentaliteettiin. Työskentely Suomessa olisi luultavasti melko vaikeaa jo pelkästään kielen ja ammattitaidon vuoksi.*”

Tilanteessa, jossa ulkomailla työskentely on jatkunut jo vuosia, kertynyt urallinen pääoma tulkitaan kotimaahan paluun esteeksi (Jokinen et al. 2008). Jopa kehittynyt kielitaito, joka esitettiin edellä siirrettävänä taitona, nähdään tässä hidasteena. Sekä nykyinen osaaminen että

10 Siirtymät voidaan jaotella yhtäältä kriittisiin siirtymiin elämäkulussa (esimerkiksi opiskelusta työhön, työstä työttömyyteen ja takaisin työhön, työstä vanhempainlomalle tai työstä eläkkeelle) ja toisaalta työelämän sisällä tapahtuviin siirtoihin (Räisänen & Schmid 2008, 17-19). Näistä erityisesti jälkimmäinen näkökulma on tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava.

ura saavat arvonsa paikan rajoissa. Tilanteesta seuraa kulttuurisen relevanssin tunnustus: Kertyneet tiedot, taidot ja työkokemukset eivät ole universaalia pääomaa, joista hyödytään kaikkialla, vaan tietyssä sosiaalisessa viitekehyksessä määrittyvää ja tunnustettua. Koska urallinen pääoma on kulttuurista, sen merkityksestä joudutaan neuvottelemaan aina kontekstin vaihtuessa (Koikkalainen 2013, 45-46). Ulkomaantyökokemuksen merkitystä urallaan pohtii myös komennuksella ollut H3M, jolle kokemuksen arvo näyttäytyy epävarmana – epäily on, ettei nykyisestä tehtävästä välttämättä palkita lähettävässä yrityksessä. Epävarmuus ulkoisesta palkkioista ei kuitenkaan mitätöi ulkomaantyön urallista merkitystä. Vaikka kokemus rakentuisi epäjohdonmukaiseksi ulkoisen (Schein 1996) tai organisatorisen (Arthur & Rousseau 1996) uran kannalta, sisäisen, yksilöllisen uran näkökulmasta se voi silti olla perusteltu ja rationaalinen teko (Schein 1996; Kuusipalo 2008).

H3M-75 (expa) ”*Nykyisessä firmassa en juuri mitään merkitystä mutta mahdollisesti uusiin tehtäviin haettaessa voi olla etua.*”

Työllistävien organisaatioiden merkitystä osana urallista jatkumoa pohtii vielä H8M. Hänelle nykyinen asema itsenäisenä yrittäjänä on arvokas, sillä verrattuna entiseen työtilanteeseen, hän on tyytyväinen. H8M:hen kohdalla ulkomaille muuton voisi mieltää jopa paoksi epätyytyväisestä työtilanteesta ja siihen liittyvistä rajoitteista (Erskine & Anderson 2014). Myös Inkson ja Myers (2003) tunnistavat eskapistiset lähtökohdat ulkomaantyön perusteista. Siinä ulkomaantyö rakentuu keinoksi välttää negatiivisia asioita, jotka liittyvät työhön sekä arkeen kotimaassa (mts. 174-175). Vaikka yrittäjän arki vieraassa maassa on yksinäistä ja potentiaalisesti riskialtista, suhteellisuutta H8M:hen epävarmaan tilanteeseen tuo vertaus työmarkkinoiden nykytilaan – organisaatioiden irtisanoutuessa työntekijöidensä urien hallinnasta ja vastuusta varmuus työsuhteen jatkumisesta ei ole itsestäänselvyys enää muuallakaan.

H8M (omatoiminen) ”*Furthermore my company’s business was bad and I couldn’t stay there (neither did I want to.) (...) As for myself, it is great to be your own boss and also to work in a different country. (...) You are also on your own and therefore have some pressure but nowadays any job with any company can feel like that too.*”

Näytteessä organisaation kontekstissa rakentuva ulkoinen ura tuotetaan, ei niinkään ”rajattoman” tai sisäisen uran vastakohtana, vaan niiden kanssa entistä yhdenmukaisempaan

järjestyksenä. Nykyisessä työmarkkinatilanteessa lopputulema on, että vastuu uran hallinnasta on joka tapauksessa yksilöllä itsellään. (Roper et al. 2010, 663.) Vertaus aiemman työn haasteisiin sekä työn yleiseen epävarmuuteen tulee samalla neutraloineeksi ulkomaille työllistymiseen liittyvän riskin: jatkaminen entisen yrityksen palveluksessa ei olisi ollut uran kannalta yhtään turvallisempi ratkaisu. Vaikka näytteessä korostuvat individualistisen lähtökohdat, kuten sisäiset tunteet, ambitiot ja intressit, ne saavat oikeutuksensa muuttuneista rakenteista, jotka asettavat yksilön vastuuseen itsestään.

Uran repertuaarissa muutto ulkomaille näyttäytyi instrumentaalisen suhteessa urallisiin tavoitteisiin. Se nähtiin keinona rakentaa koherenttia sisäistä ja/tai ulkoista uraa. (Weber 1978, 24-26.) Tässä päämäärärationaalisessa näkökulmassa korostuivat erityisesti työssä kehittymisen, ammatillisen oppimisen ja ansioitumisen idea. Tulkintani mukaan uran repertuaari rakentuu sellaisten kulttuuristen konstruktoiden varaan, jotka korostavat yksilöä, työntekoa, tavoitteellisuutta, saavutuksia sekä kilpailua. Siinä on heijastuksia länsimaissa korostuneesta individualismista, utilitarismista sekä neoliberaalista markkinatalouden logiikasta. Työntekijät, joiksi tässä näkökulmassa identifioidutaan, nähdään itseään kehittävinä, jokseenkin vapaina toimijoina joustavilla työmarkkinoilla (Roper et al. 2010). Työmarkkinoiden muodostuessa urallisten pyrkimysten kilpailuareenaksi olennaiseksi kysymykseksi nousee se, millainen tieto, taito ja osaaminen ovat työssä ja uralla menestymisen kannalta relevantteja. Urapuheen taustalta on tunnistettavissa oletus, jonka mukaan uran kehittäminen edellyttää toimijoilta jatkuvaa itsen ja ympäristön monitoroimista.

Vaikka ulkomaille työllistyminen muodostui yhdeksi keinoksi urallisen pääoman kartuttamiseen ja ansioitumiseen, puheessa voitiin tukeutua myös vähemmän hierarkkiseen ajatukseen sisäisestä urakehityksestä. Sisäinen ura on ulkoista uraa väljempi merkityksiltään, joten sen kehittäminenkin voi tarkoittaa erilaisia asioita. Olennaista siinä on kokemus oppimisesta, kehittymisestä sekä tunne henkilökohtaisesta saavutuksesta työn kontekstissa. Avoimeksi jää kuitenkin se, mitä ulkomaantyön tarjoama sisäinen urakehitys merkitsee tulevaisuuden työtehtävien kannalta. Myös se, miten koettu kehitys saadaan välitettyä työntekijöitä etsiville, potentiaalisille työnantajille, saattaa muodostua ongelmaksi. Sisäinen ura lähestyy merkityksiltään itsen toteuttamisen ideaa, jota käsittelen tarkemmin elämänlaadun repertuaarissa.

4.2 SELVIITYMISEN REPERTUAARI

Selviytymisen repertuaarissa korostui tulkinta ulkomaantyön vaativuudesta. Toisin kuin uran repertuaarissa, jossa ulkomailla työskentely näyttäytyi jokseenkin ongelmattomana prosessina, tässä tilanne kuvautui päinvastaiseksi. Ulkomaantyön helppous ja itsestäänselvyys kyseenalaistettiin, samalla kun tultiin epäilleeksi omia mahdollisuuksiaan suoriutua edessä olevista haasteista. Epäröinnissä ei ollut kysymys niinkään kokemuksen hyödyn kyseenalaistamisesta, vaan kokonaisvaltaisesta arjen hallinnasta sekä epävarmuuksien kanssa toimeen tulemisesta. Selviänkö uudesta tilanteesta? Onko minusta muuttamaan vieraaseen maahan ja työskentelemään uudessa ympäristössä? Mitä tästä kaikesta seuraa? Riskien ja epävarmuuksien korostuessa ulkomaille muutto sai merkityksensä itsen koettelun paikkana, jossa sopeutumiskyky, psyykinen toleranssi sekä epävarmuuden sietokyky joutuvat monin tavoin koetukselle. Oletus oli, että kaikki eivät kokemuksesta selviä. Siinä on mahdollista myös epäonnistua.

Henkilökohtaisen koetuksen lisäksi ulkomaantyö rakentui tässä prosessiksi, jolla on merkittäviä sosiaalisia ulottuvuuksia. Prosessin vaiheet (irtaantuminen, toisaalla olo ja paluu) merkitsevät paitsi liikkumista geografisessa tilassa ja ajassa, myös liikkumista sosiaalisten suhteiden hierarkiassa (Massey 1994, 154-155). Keskeisempää kuin kunkin vaiheen tarkka sisältö tai ajallinen kesto on prosessin läpikäymiseen yhdistetyt merkitykset: Tulkinnan mukaan ulkomaantyö muuttaa sosiaalista järjestystä niissä yhteisöissä, joissa yksilö on osallisena. Samalla yksilön asema uudelleen rakentuvissa sosiaalisten suhteiden verkostoissa muuttuu. Yhteisö, jota muutos tässä tapauksessa koskee, voi olla esimerkiksi perhe, suku, ystäväpiiri ja/tai työyhteisö. Selviytymispuheessa ulkomaantyö rakentuikin kokonaisvaltaiseksi siirtymäksi, joka on merkittävä käännekohta sekä yksilön että yhteisön elämässä. Prosessin läpikäymisen myötä ulkomaille työllistyvä yksilö saavuttaa uuden position yhteisö(i)ssä niin symbolisella kuin myös konkreettisella tasolla.

Ulkomaantyökokemuksen haastavuus yhdistettynä tulkintaan kokemuksen syklisestä luonteesta – ero, initiaatio, paluu – tuottivat matkan yhtäältä siirtymäriitin (Van Gennep 1960) mutta myös romanttisen sankaritarinan (Cawelti 1976, 39-41) kaltaisena prosessina, joissa lähtijä hylkää alun idyllisen maailman, kohtaa toisaalla sijaitsevan tuntemattoman sekä siihen liittyvät vaarat, ja lopulta palaa (kuvitteellisesti tai konkreettisesti) takaisin idylliin kokemuksesta voimaantuneena (Campbell 2008/1949, 23). Kuten median (esimerkiksi

television, kirjallisuuden ja elokuvamaailman) toistamissa seikkailufantasioissa, myös tässä toiminnan kuvaus rakentuu kertomukseksi ”sankarista,” joka kohtaa matkallaan vaikeuksia joutuen taistelemaan alun harmonian saavuttamiseksi (Frye 1976, 53-55). Myös yhdysvaltalaisia ekspatriaatteja haastatellut Osland (1995) tunnistaa myyttisen sankaritarinan (Campbell 2008/1949) ekspatriaattikokemuksista. Se tarjoaa analogian ekspatriaattikokemuksen ymmärrettäväksi tekemiseen, sillä molemmissa on kysymys yksilöllisistä ponnisteluista, itsen ylittämisestä sekä niiden myötä tapahtuvasta transformaatiosta.

Jotta selviytymisen repertuaariin liittyvä sosiaalisen siirtymän idea tulisi paremmin esiin, tarkastelen seuraavassa puhetta Van Gennepin (1960) siirtymäriitti- sekä liminaalisuus-käsitteiden avulla.¹¹ Liminaalisuutta kuvatessani hyödynnän lisäksi Turnerin (2007/1969) teoretisointia aiheesta. Analyysin edetessä sovellan myös muita (jo edellä mainittuja) käsitteitä puheessa tuotetun skeeman hahmottamiseen. Seuraavassa muutama sana siirtymäriittiteoriasta, jonka jälkeen siirryn selviytymispuheeseen yhdistämieni aineistonäytteiden pariin.

Siirtymäriittiteoria tulee alun perin antropologiasta. Sillä on mallinnettu yksilön/yhteisön kokemaa muutosta, siirtymää profaanista ajasta ja tilasta pyhään (Van Gennep 1960). Van Gennepin (1960, 2-3) mukaan siirtymät kuvaavat ihmisten siirtymistä sosiaalisesta asemasta toiseen. Samalla niissä on kysymys yhteisön sosiaalisen järjestyksen muutoksista. Siirtymäksi on luokiteltu esimerkiksi aikuistuminen, avioituminen, raskaus, ammatillinen erikoistuminen sekä kuolema. Siirtymien klassisen, kolmivaiheisen rakenteen muodostavat myös selviytymisen repertuaarissa esiin tulleet: 1. Irtautuminen 2. Liminaalivaihe/Siirtyminen 3. Uudelleenliittyminen. Vaikka siirtymien rakenne on teoriassa universaali, niiden sisältö ja niihin mahdollisesti kytköksissä olevat rituaalit sekä seremoniat voivat vaihdella. Myös se, mikä vaihe milloinkin korostuu, vaihtelee siirtymittäin. (Van Gennep 1960, 191.) Esimerkiksi hautajaisissa fokus voi olla irtautumisessa, edesmenneen henkilön poissaattamisessa tuonpuoleiseen, kun taas kastetilaisuudessa sekä häissä painotus on uudelleenliittymisessä (mts. 11). Van Gennepille (1960) siirtymäriitit ovat katkoksia sosiaalisten järjestysten välillä.

11 Vaikka tässä tarkastellut ulkomaantyökokemukset ja Van Gennepin (1960) kuvaamat maagis-uskonnolliset siirtymäriitit eivät ole täysin verrattavissa toisiinsa, niissä voidaan nähdä yhtäläisyyksiä. Molemmissa on esimerkiksi kysymys yksilön elämänkaaren kannalta keskeisestä muutoksesta, johon liittyy sosiaalisesti tunnustetun siirtymän idea. Ulkomaantyö näyttäytyy (muiden siirtymien tapaan) risteämänä kahden sosiaalisen järjestyksen välillä, mutta myös paikkana, jossa vaiheittainen transformaatio oletetusti tapahtuu. (Mts. 3.)

Niihin liittyvässä transformaatiossa voidaan nähdä myös kuoleman ja uudelleensyntymän symboliikkaa (mts. 91-92).

Mielikuva ulkomaantyöstä riitinomaisena siirtymänä tuli ilmi jo haastattelujen alussa, kun puhujat perustelivat lähtöpäätöstään. Puheessa luotiin kontrastia tutun ja turvallisen kodin maailman sekä pian kohdattavan, hallinnan ulkopuolella asettuvan tuntemattoman välille, jolloin syntyi vaikutelma ”jonkin uuden kynnyksellä olevasta, eteenpäin siirtyvästä initiaatista.” Ulkomaille työllistyessään yksilö irtautuu arkielämän sosiaalisista rutiineista koetellakseen ja voittaakseen itsensä, mutta myös saavuttaakseen uuden aseman yhteisössä. Siirtymän ensimmäistä vaihetta, eli irtautumista (Van Gennep 1960, 10-11) kuvastaa tässä lähtöpäätös, jossa yksilö valmistautuu kodista sekä sen yhteisöistä irtautumiseen. Muutoksen, joka on sekä spatiaalinen että sosiaalinen, myötä kodin harmonian tilalle tulevat vieraan kontekstin anomaliat (liminaalitila), joiden keskellä toimijat tavoittelevat työn ja arjen uudenlaista hallintaa.

H4M-74 (expa) ”Halusin tietää, pärjäisinkö yksin suuressa maailmassa. Ja pärjäsinhän minä.”¹²

H5N-82 (omatoiminen) ”Työtehtävän tiesin olevan erittäin haasteellinen nuorelle vastavalmistuneelle naiselle, mutta halusin kuitenkin yrittää. (...) Muuttopuuhiin keskellä mietin itku kurkussa, että miksi minun piti tehdä tämä päätös lähteä ulkomaille? Täytyy jättää taakseen koko elämä ja kaikki tuttu ja rakas – edessä oli kaikki tuntematonta ja olin yksin. En kuitenkaan halunnut näyttää luovuttajalta, koska en sitä ole. (...) Sain joiltakin ihmisiltä ”olet rohkea!” - kommentteja, joita en kokenut kovinkaan rohkaisevina. Sama kuin olisi sanonut että ”olet hullu, kun kuvittelet pärjääväsi siellä!” Lähdön hetkellä olisin kaivannut lähimmäisiltä jotakin muuta kuin analyysia omasta itsestään ja omista toimistaan. En itse kokenut olevani mikään erikoistapaus tai poikkeuksellisen rohkea, vaan niinkuin kaikki muutkin. Kaikki ihmiset ottavat eri elämänvaiheissaan erilaisia riskejä ja ovat siten ”rohkeita”. Yhtälaillla oman asunnon osto, talon rakennus ja yrityksen perustaminen ovat rohkeita tekoja. Minulla se oli muutto ulkomaille.”

12 Haastateltu puhuu tässä kohtaa ensimmäisestä ulkomaantyökokemuksestaan, mikä tarkoittaa opiskeluaikaista harjoittelua, ei varsinaista työkomennusta, jota haastattelussa muutoin käsiteltiin.

H6N-68 (omatoiminen) ”Ehkä myös pieni näyttämisen halu, ”me teemme sen taas.” Ja varsinkin, että ”minä teen sen.” Paria vuotta aiemmin toisessa maassa asuessamme olin nuoremman tytön, silloin vauva, kanssa kotona ja vain mieheni töissä, eli tämä oli näyttämisen paikka minulle, ensimmäinen ulkomaan työ.”

Edellä haastatellut kuvaavat ajatuksiaan lähtöpäätöksestä. Kuten puheesta käy ilmi, uudesta tilanteesta suoriutumista ei pidetä itsestänselvyytenä, pikemminkin päinvastoin. Puheessa tilanteen haastavuutta tullaan korostaneeksi muun muassa dramatisoimalla lähtöasetelmaa sekä sen kohtalokkuutta. H4M:n kommentissa ulkomaantyö näyttäytyy testinä, josta selviää, mihin omat rahkeet riittävät. H5N tarkastelee matkaa yksinäisenä irtiottona: lähdettäessä koko entinen elämä jää taakse. Urhoollisen sankarin asemaa H5N:lle tuottavat myös läheisten kommentit, joissa ulkomaille työllistyminen määrittyy poikkeuksellisen rohkeuden osoitukseksi. Kyseisen tulkinnan H5N kuitenkin kiistää (ainakin osin), mikä kertonee rohkeuden ristiriitaisista merkityksistä: on eri asia olla yleisesti hyväksytyllä tavalla rohkea (kuten *asunnon ostajat* ja *talon rakentajat*) kuin uhkarohkea (*hullu*). H6N puolestaan katsoo, että odotukset sekä sosiaalinen paine onnistumiselle kasvavat, kun edessä on uuteen rooliin astuminen. Se, että kyseessä on siirtymäriitti eikä mikä tahansa arkinen tapahtuma, ilmenee tilanteen erityisyyttä ja sosiaalisia ulottuvuuksia koskevista huomioista: ensimmäinen ulkomaantyökokemus muuttaa paitsi omaa myös muiden suhtautumista itseän. Riitin läpikäytyään yksilö ei ole enää sama kuin ennen. (Van Genneep 1960, 175-178.)

Vaikka Osland (1995) puhuu sankarin matkan yhteydessä seikkailusta, selviytymisen repertuaarissa ulkomaille ei lähdetty seikkailemaan seikkailun vuoksi (vrt. seikkailun repertuaari). Stimulaation etsimisen sijaan matkaan liittyi halu näyttää ja todistaa oma potentiaali itselle/muulle. Se, mitä ulkomaantyön avulla tullaan lopulta todistaneeksi ja kenelle, näyttäisi kuitenkin vaihtelevan tilanteittain. Edellä ulkomaantyö konstruoidaan ”näytönpaikaksi” hyvinkin erilaisista lähtökohdista käsin – se on tulkittavissa siirtymäksi niin itseään testaavalle, uran alkutaipaleella olevalle opiskelijalle (H4M & H5N), nuorelle naissukupuolen edustajalle (H5N), perheelle ja perheellisille (H6N) kuin myös kotiäidin rooliin ”jämähäneelle” (H6N). Johtopäätös on, että ulkomaantyö taipuu siirtymäksi monessa mielessä. Olipa tavoitteena itsen koettelu, oman statuksen päivittäminen opiskelijasta työntekijäksi, arjen organisointikyvyn osoittaminen (uran ja perheen yhdistäminen), perheenäidin roolin täydentäminen tai sukupuoleen liittyvistä odotuksista irtautuminen (nuori nainen ja ammatillinen uskottavuus), ulkomaantyö nähdään tähän keinona.

Eroista huolimatta edellä kuvatuista tilanteista voidaan tunnistaa yhteinen intressi – ulkomaantyöllä tavoitellaan uutta sosiaalista asemaa. Toiminta ei tähtää olemassa olevan järjestyksen uusintamiseen vaan sen rikkomiseen. Lisäksi puhujat näyttävät omaksuvan tilanteessaan jonkinlaisen altavastajaan aseman. Esimerkiksi H5N toteaa, että hän: ”*tiesi työtehtävän olevan erittäin haasteellinen nuorelle, vastavalmistuneelle naiselle*”. Tästä huolimatta hän ”*halusi yrittää*” koska hän ”*ei halunnut näyttää luovuttajalta*”. H6N puolestaan viittaa aiempaan kotiäitiyteensä, jonka jälkeen hän toteaa: ”*...Eli tämä oli näyttämisen paikka minulle, ensimmäinen ulkomaan työ.*” Näiden selontekojen perusteella matka saa merkityksensä potentiaalisten, itseen kohdistuvien ennakkoluulojen kumoajana (Jokinen ym. 1993, 33). ”Minusta on tähän, *vaikka* olenkin vastavalmistunut, ensikertalainen, nainen, nuori, perheellinen tai kotiäiti.” Haastattelussa ei missään vaiheessa kyseenalaisteta puhujien asemaa tai kykyä suoriutua ulkomaantyön haasteista, mistä syystä puheessa ilmennyt oma-aloitteinen itsetodistelu (Suoninen 1992, 60-72) antaa ymmärtää, että itselle tuotetut positiot oletetaan jollain tapaa ongelmallisiksi ulkomaantyön kontekstissa. Tullakseen uskottaviksi tarvitaan transformatiivinen kokemus (Osland 1995, 135-163), sosiaalisesti tunnustettu siirtymä profaanista pyhään (Van Genneep 1960).

Herää kysymys, liittyykö selviytymispuheeseen jonkinlaisia sukupuolieroja tai käytänteitä laajemmin. Edellä naiset (H5N & H6N) näyttäisivät tuottavan kokemuksen sosiaalista hyväksyntää tavoittelevassa merkityksessä, kun taas miehen (H4M) kommentista heijastuu pikemminkin itsetodistelumentaliteetti. Ottaessaan sosiaalisesti heikomman aseman lähtökohdakseen puhe tulee joka tapauksessa uusintaneeksi sellaista tulkintaa, jossa ulkomaantyö nähdään hierarkioita rakentavana ja siksi sosiaalisen murroksen kannalta kriittisenä. Kokemus muuttaa itseä perustavalla tavalla niin ammatillisessa, persoonallisessa kuin myös sosiaalisessa mielessä (Harvey & Novicevic 2006). Siksi siltä on lupa odottaa emansipatorisia vaikutuksia, jotka ulottuvat kauas.

Siirtymäriitin toista vaihetta kuvastaa tässä ulkomailla vietetty aika, joka muodostui samalla haasteiden ytimeksi, liminaalitulaksi (Turner 2007/1969, 107). Sankaritarinan termein, ulkomailla: a) tapahtuu odottamaton käänne b) ”hyvä ja paha” kohtaavat ja c) tilanne kulminoituu sankarin pyrkimyksiin selviytyä kohtaamistaan esteistä (Berger 1997, 24-27). Sankaritarinoiniin liittyvää hyvän ja pahan välistä ristiriitaa, sekä siitä aiheutuvia seurauksia kuvannee sosiologisin termein paremmin me – muut -vastakkainasettelu (Bauman 2000, 49-69), joka näyttäytyy selviytymistulkinnassa ilmeisenä. Tämä asetelma toistuu puheessa niin

kulttuurisella, eettisellä kuin myös ammatillisella tasolla toimien samalla perimmäisenä selityksenä kohdatuille ongelmille. Yhteisten normien ja sääntöjen puuttuessa ulkomaille työllistyjät huomaavat päätyneensä tilaan, jossa aiemmin itsestään selvistä asioista joudutaan yllättäen neuvottelemaan ja tekemään kompromisseja. Mielikuva meidän ja muiden välisistä eroista korostui. Vastakkain puheessa asettuivat muun muassa seuraavat, eri yhteyksissä homogeenisiksi määrittyvät ryhmät: 1. (me) suomalaiset – (he) paikalliset 2. (me) eurooppalaiset – (he) aasialaiset 3. (me) länsimaalaiset – (he) itämaiset ja 4. (me) itseajattelevat, tasa-arvoiset yksilöt – (he) ”sokeasti” sovittuja sääntöjä/hierarkioita noudattavat kollektivistit.

Esittämällä me ja muut olemuksellisesti erilaisina yhteisöinä (Lehtonen & Löytty 2003, 12), selviytymispuheessa synnyttiin vaikutelma jo lähtökohtaisesti ongelmallisesta tilanteesta, jossa konfliktien riski kasvaa. Haasteiden nähtiin kytkeytyvän paitsi paikallisten normatiivisesti poikkeaviin säännöstöihin sekä moraaliin, mutta myös erilaisiin työskentelykulttuureihin. Ulkomailla työskentelyn ja asumisen haasteissa on siis pitkälti kysymys rakenteellisista seikoista, joihin yksilö ei voi juuri omilla toimillaan vaikuttaa (Hall 2003, 85-100). Koska toisilleen vieraat kulttuurit ovat jatkuvasti alttiita törmäyksille, ulkomailla asuminen on alati vaarassa muodostua tahattomaksi selviytymistaistoksi kenelle tahansa. Näin ollen kokemus ei ole automaattisesti helppo tai kaikilta osin mieluisa. Siirtymän kannalta toisaalle muutto on kuitenkin välttämätöntä, sillä se symboloi tutusta sosiaalisesta järjestyksestä irtautumista. Se on territoriaalinen keino osoittaa katkos, liminaalivaihe entisen ja uuden järjestyksen välillä (Van Gennep 1960, 15-25).

H3M (expa) ”*Toki kokemukset täältä ovat kasvattaneet ihmisenä monin tavoin. (...) Harva uskaltaa lähteä tämmöiselle reissulle vaikka puheet olisivat minkälaiset.*”

Puheessa meidän ja muiden väliset erot korostuivat erityisesti silloin, kun puhe kääntyi työssä, yksityiselämässä ja paikallisissa olosuhteissa kohdattuihin haasteisiin. Selviytymispuheessa erilaisuus näyttäytyy toivotun rikkauden sijaan torjuttuna vierautena (Lehtonen & Löytty 2003, 12-13), joka hankaloittaa niin työntekoa kuin myös vapaa-ajan sosiaalista elämää. Tulkintaa ulkomailla työskentelyn haastavuudesta tuettiin puheessa myös muilla etnisillä ja nationalistisilla rajanvedoilla (Hall 2003), sekä viittaamalla omien kokemusten lisäksi yleiseen tietoon kulttuurishokista. Tämän näkökulman mukaan kulttuurit eivät kohdatessaan juuri keskustele tai läpäise toisiaan, sen sijaan ne törmäävät aiheuttaen ylimääräisiä

konflikteja (Hannerz 2003, 213 & 226). Selviytymispuheessa ulkomaantyö näyttäytyi diplomaattisia taitoja, joustavuutta ja sopeutumiskykyä edellyttävänä.

H1N-78 (expa) ”*Juuri nämä kulttuurierot. Meillä on niin erilaiset työskentelytavat ja arkielämä paikallisiin verrattuna, he eivät ymmärrä meidän tapoja emmäkä me heidän. (...) Ajan käsitys on eri mitä meillä (10 min voi olla 3 tuntia tai jopa vuorokausi).*”

H4M-74 (expa) ”*Työetiikan ja -moraalin erot tulivat pian esiin. En ymmärtänyt miksi joitain asioita tehtiin jollain mielestäni väärällä/huonolla tavalla. Esimerkiksi suomalaisen työntekijän tehokkuus oli ristiriidassa paikallisen ”mitä kauemmin olet työpaikalla, vaikkeet tekisi mitään, niin sitä parempi työntekijä olet” -asenteen kanssa. (...) En pystynyt soveltamaan ”maassa maan tavalla” -toimintatapaa, koska jotkin asiat sotivat maalaisjärkeä vastaan.*”

H8M-76 (ulkomaal. Omatoiminen) ”*To adapt to the culture here, to abide by local rules whether it is something about the law or the unwritten laws on the street. To resist the urge to do or force things to be done in the European way. (...) and you have to learn the hard way that local working spirit is different from western standards, with some orders for example they will be done weeks later than they claimed and people are not straightforward so you need to learn to read them.*”

Selviytymispuheessa ulkomaantyön haastavuus yhdistettiin niin työhön, ihmissuhteisiin, paikalliseen kulttuuriin kuin myös fyysiseen ympäristöön. Kuvaillessaan kohtaamiaan haasteita puhujat tulivat tähdentäneeksi, ettei kohdemaahan sopeutuminen suju vaivattomasti, vaikka erojen kohtaamiseen olisi valmistautunut ennakolta. Erilaisuus tulee vastaan niin työssä kuin myös vapaa-ajalla, mikä tarkoittaa esimerkiksi törmäämistä erilaisiin aikakäsityksiin, ennakkoluuloihin, moraalisesti poikkeaviin näkemyksiin sekä erilaisiin toimintatapoihin. Erilaisuuteen tottuminen tai sen hyväksyminen on vaikeaa, koska se pakottaa yksilön ulos omalta mukavuusalueeltaan. Itsestäänselvyyksien kadotessa yksilö joutuu reflektoimaan vaihtoehtoisia näkökulmia, toimintatapoja sekä niiden mielekkyyttä. Kaipuu tuttuun ympäristöön ja järjestykseen voi yllättää.

H2N-75 (expa) ”*Kaikki asiat piti ottaa selville itse ja vaikka apua tarjottiin herkästi, kukaan*

ei silti oikeasti auttanut.”

H3M-75 (expa) ”*Vaikeuksia saada hommia kun kukaan ei omiaan jaa kuin erikseen pyytämällä (...) Kaikki lupaukset petetään lähes järjestään (...) Kun ei ole mahdollisuuksia purkaa aggressioita yms. ni alkaa seinät kaatumaan päälle ja kotonakin tunnelma ”tiivistyy.””*

H5N-82 (omatoiminen) ”*Aluksi haasteellista oli ymmärtää, mitä ihmiset puhuvat. Ihmiset täällä puhuvat englantia omalla korostuksellaan ja oli siksi yhtäkkiä vaikeaselkoista. Ehti kuitenkin tulla epäily, että miten minä pärjään, kun en ymmärrä edes englantia, jolla minun pitäisi pärjätä niin työssä kuin vapaa-ajallakin? (...) Työssä suurimpana haasteena on olla vakuuttava. Nuori vastavalmistunut nainen johtoportaan, iäkkään miehen seuraajana on alaisillekin suuri sulatettava asia – ja itselle erittäin suuri haaste.”*

H6N-68 (omatoiminen) ”*Kohdemaassa ei olla niin oma-aloitteisia kuin Suomessa, se yllätti, että aina sai olla pyytämässä, että tee sitä ja tätä. Siellä myös ollaan paljon tarkempia rajoista, ”tämä on minu alueeni, muuta en tee, tai älä tule alueelleni”. Alkuun se oli ainakin minulle hankalaa, kun edellisessä työssäni olin tottunut, että jokainen osaa ja hallitsee edes jollain tavoin myös toisen työt.”*

Aineistossa ulkomaantyön haastavuus näyttää rakentuvan monen tekijän summaksi. Selviytyäkseen koetuksista yksilön on paitsi sopeuduttava erilaisuuteen, myös onnistuttava integroitumaan osaksi uutta, vierasta yhteisöä. Tätä tavoitetta hankaloittanee komennuksen väliaikaisuus (ekspatriaatit), muukalaisuus suhteessa kohdemaan yhteisöihin sekä vanhat sosiaaliset siteet. Kuten Harinen (2000, 179) toteaa: ”*Toisessa kulttuurissa tapahtunut sosialisatio on luonut kahleensa, ja uudessa ympäristössä ollaan kulttuurisesti alikoulutettuja.*” Osland (1995, 100-133) kutsuu kulttuurien törmäämisestä aiheutuvia haasteita paradokseiksi, jotka ilmenevät monella tasolla. Ristiriitojen ylittäminen ja niiden kanssa toimeen tuleminen ovat ekspatriaatti- ja sankaritarinoiden keskeinen käännekohta. Tässä aineistossa itsen asemoiminen suhteessa paikallisesti vallitseviin järjestyksiin näytti vähintäänkin hämmentävältä, jos ei hetkittäin jopa mahdottomalta. Vaikka erilaisuus ilmeni yhteistyön esteenä, ulkomailla selviämisen katsottiin edellyttävän esteiden ylittämistä, tavalla tai toisella. Ratkaisuna tilanteeseen näyttäytyi mukautuminen, pyrkimys ymmärtää toista sekä

ristiriitojen hyväksyminen väistämättömänä osana kokemusta.

Vaihtoehtoista lähestymistapaa paradokseihin tuottaa H7N, joka kiistää vieraaseen totuttelun tarkoittavan automaattisesti jotain negatiivista. Kontrasti ja ristiriidat voivat olla myös kokemuksen ydin, se mitä matkalta odotetaan. Positiivista konnotaatioista johtuen tulkitsen H7N:sen kommentin osaksi myöhemmin käsiteltävää seikkailupuhetta.

H7N-71 (omatoiminen) *”Totuttelu paikalliseen työilmapiiriin / -moraaliin vei aikansa, mutta ei ole ollut välttämättä mikään haitta.”*

Puheen kääntyessä ulkomaantyön haasteisiin rajanveto meidän ja muiden välille voimistui. Toisaalta konstruoitujen paikkojen ja yhteisöjen merkitykset myös muuttuivat haastattelun edetessä siten, että oma sosiaalinen viiteryhmä, se johon itsen katsottiin kuuluvan ennen ulkomaille lähtöä, arvioitiin paluun hetkellä vieraaksi (Lehtonen & Löytty 2003, 12-13; Massey 2003, 56-57). Tässä tuleekin esiin ulkomaantyöhön liittyvä kokonaisvaltaisen siirtymän idea: kokemus muuttaa itseä suhteessa aiempaan. Toisaalta ei palata samanlaisena tai samaan tilaan/paikkaan, josta aikoinaan lähdettiin (Massey 1994). O'Reillylle (2012) tämä on merkki habituksen muutoksesta: Habitus näkyy yksilön toiminnassa sisäistettyinä ulkoisina normeina, tapana suhtautua ja toimia eri tilanteissa. Vaikka habitus vaikuttaa luonnolliselta osalta yksilöä, se edellyttää uusinnetuksi tulemistä ja on siten avoin muutoksille. Uudessa ympäristössä yksilö omaksuu toisenlaisia, vieraassa yhteisössä relevantteja rooleja, normeja sekä sääntöjä, jotka auttavat käytäntöön sopeutumisessa. (Mts. 26-28.) Ajan mittaan seurauksena on muutos, jonka laajuus tai kokonaisvaltaisuus saattaa paljastua vasta paluun hetkellä.

H4M-74 (expa) *”Ulkomailla työskentelemisessä tarvittava itsenäisyys voi vaikeuttaa sopeutumista takaisin Suomeen, kun ei voikaan enää tehdä asioita niin kuin parhaaksi näkee.”*

H5N-82 (omatoiminen) *”Lyhyestä oleskelusta huolimatta olen ehtinyt jo ajatella Suomeen paluuta. Toivoisin joskus palaavani, mutta uskon, että sekä paatos, että itse paluu tulevat olemaan vaikeita. Vastassa on edelleen uusi elämä ja sopeutuminen takaisin suomalaiseen yhteiskuntaan, joka kenties on muuttunut ulkomailla asuessani. Sopeutumista vaikeuttaa oma muuttunut ajatusmaailma sekä ihmisten kohtaamat*

ennakkoluulot. (...) Suomen vierailuilla olen todennut, että olen ajatuksiltani muuttunut. En enää ajattelu kuten kaikki muut suomalaiset.”

Puhujat näyttävät päätyneen ulkomaantyön seurauksena tilaan, jossa yhteisesti jaettujen, vallitsevien sääntöjen, normien ja uskomusten rajat hämärtyvät. Ulkomailla työskennellessään yksilö on yhtä aikaa sekä entisten että uusien yhteisöjen jäsen, mutta samalla myös ulkopuolinen suhteessa ympäröiviin sosiaalisiin yhteisöihin. Tämä synnyttää muukalaisuuden kategorian, joka rikkoo konventioita (Bauman 2000, 70-90). Toisaalta paluussakaan ei ole kysymys paluusta entiseen, vaan siirtymästä johonkin uuteen. Tulkitsen tätä ristiriitaiselta vaikuttavaa tilannetta liminaalisuuden avulla (Van Gennep 1960; Turner 2007/1969). Ulkomailla ollessaan yksilöt ovat kuin välitilassa, ”ei vielä siellä, ei enää täällä,” mikä tekee tilanteesta hämmentävän. Seurauksena on vieraus ja ulkopuolisuus suhteessa olemassa olevaan järjestykseen ja arjen tuttuihin konteksteihin (Van Gennep 1960, 26-28; Turner 2007/1969, 107-108).

Myös Guimarães-Costa & Cunha (2009) tunnistavat liminaalisuuden ekspatriaattina olemisesta. Se näyttäytyy monitasoisena ilmiönä, joka ilmenee niin kulttuurisella ja eettisellä tasolla kuin myös muuttuvana asemoitumisena omaan kotiorganisaatioon. Ollessaan poissa kotoa, vaikkakin ”kotona toisaalla,” jopa työ- ja vapaa-ajan rajat saattavat sumentua. Seurauksena on ristiriitaisia tunteita, kuten vaikeus määrittää, onko toisaalla asuessaan oikeastaan kotona, töissä, lomalla vai ikään kuin matkalla. Van Gennep (1960) kuvaa liminaalitilaa sekä sen jäsentymätöntä olemusta puberteetilla, jossa yksilö liikkuu lapsuuden ja aikuisuuden välimaastossa. Myös kihlaus, jossa yksilö ei ole enää naimaton, muttei kuitenkaan vielä naimisissa, on yksi liminaalitilan muoto.

Liminaalitilassa yksilö on riisuttu vanhasta roolistaan, johon ei ole tarkoitus palata. Uusi asema/status saavutetaan vasta sen jälkeen, kun liminaalivaihe päättyy ja yksilö palaa osaksi yhteisöä. (Turner 2007/1969, 106-108.) Ulkomaantyössä siirtymäriitin kolmas vaihe, eli uudelleenliittyminen näyttäytyi ajankohtaisena silloin, kun komennus alkoi olla loppusuoralla. Osa haastatelluista oli jo palannut matkaltaan, osa taas jatkoi työskentelyä kohdemaassaan ilman aikomustakaan palata kotimaahan pysyvästi. Onkin huomattava, ettei uudelleenliittyminen tarkoita välttämättä paluuta geografiseen paikkaan. Myös sankari voi kieltäytyä palaamasta entiseen elämäänsä (Osland 1995, 165-166). Kysymys on ennen kaikkea muutoksista sosiaalisessa merkitysulottuvuudessa, itsen uudelleen asemoimisesta

suhteessa matkaa edeltäneeseen sosiaaliseen järjestykseen (Jokinen 1999b, 127). Aineistossa puhujat näyttävät selviytyneen riitistä, mikä näkyy muun muassa uudenlaisina reflektioina itsestä, koetusta kehityksestä ja kasvusta. Matkalta ei palata yhtä epävarmana tai heikkona, kuin millaisena sinne ehkä lähdettiin.

H1N-78 (expa) ”... ja luonne on vahvistunut eli nyt osaa pitää paremmin puolensa (täällä ei muuten selviä).”

H2N-75 (expa) ”En anna enää niin helposti periksi eri asioissa ja osaan vaatia lupaukset myös paperille.”

H4M-74 (expa) ”Ulkomaankomennukset ovat avartaneet ajatuksia ja osaan katsoa asioita entistä useammalta kannalta. (...) Se, että huomaa pärjäävänsä ihan missä tahansa päin maailmaa tahansa ja saavansa työnsä tehtyä niin hyvin, että on itseensä tyytyväinen.”

H5N-82 (omatoiminen) ”(Ulkomailla) asuminen on antanut monia muita mieleenpainuneita kokemuksia, joita voi vanhempana muistella - ”Selvisinpä siitäkin tilanteesta!””

Selviytymisen repertuaarissa ulkomaantyö merkitsee parhaimmillaan itsen voittamista ja kasvua ihmisenä, mutta myös konkreettista kehitystä, kuten vuorovaikutustaitojen paranemista. Selviytyminen tarkoittaa uuden tilanteen haltuun ottamista ja omien sisäisten voimien löytämistä epävarmuuksien keskellä. Ulkomaantyö rakentuu kertomukseksi modernista sankarista, joka tekee matkan ennen kaikkea itseensä. (Osland 1995, 138-139 & 150.) Oletus kokemuksen sosiaalisista vaikutuksista seuraa kuitenkin mukana. Muutos itsessä heijastuu toimintaan, mikä tekee riitin sisäisistä vaikutuksista näkyvää ulkopuolisille. Sisäisen kasvutarinan ekspatriaattikokemuksista tunnistaa myös Kohonen (2006), joka kuvaa ulkomaantyökokemusta identiteetin transformaation prosessina. Identiteettimuutoksella, jonka Kohonen jakaa ammatilliseen ja kulttuuriseen, on yhteys uudistuviin uratavoitteisiin (mts. 110-115). Myös tässä selviytymisen voidaan katsoa palvelevan urallisia tavoitteita, joskaan sen merkitykset eivät rajoitu pelkästään työn kontekstiin, vaan yksilön sosiaalisen asemaan ja uskottavuuteen monessa mielessä.

Kun fokus on poikkeuksellisen tilanteen haltuun ottamisessa sekä haasteiden selättämisessä,

myyttisen sankaritarinan juonellinen kaava tarjoaa yhden kulttuurisesti soveliaan tarinarakenteen ulkomaantyyön merkitysten välittämiseen (Ridell 1994, 85). Sen kulttuurinen mieli piilee kenties individualistisen kilpailuyhteiskunnan arvomaailmaa ja ideologiaa toistavassa kerronnantavassa, jossa käsitykset ihmisen biologisesta selviytymisvietistä, kilpailuhenkisyys ja suoritusten ihannoiti tiivistyvät lopulta erilaisiin kuvauksiin yksilön saavutuksista. Tavoiteltu emansipaatio tarkoittaa tässä tapauksessa parantunutta itsetuntemusta, mutta myös riitin läpikäymisen myötä vahvistunutta sosiaalista asemaa perheessä, lähipiirissä tai työn kentällä. Puheessa ulkomaantyyö määrittyi monissa yhteyksissä tunnustetuksi ansioksi, jolla on ammatillisen hyödyn lisäksi eri tavoin määriteltävissä olevaa, monimerkityksellistä symbolista arvoa. Näin tulkittuna selviytymisen ja uran repertuaari kantavat osin samoja merkityksiä.

Populaarikulttuuria hallitsevan, satujen narratiivisen rakenteen (Berger 1997, 83-97) ohella selviytymispuheesta on tunnistettavissa uskonnollista alkuperää oleva ajatus kriisin ja kärsimysten kautta kasvamisesta (Weber 1980; Calhoun & Tedeschi 2006, 3-4), sankarimyytti (Campbell 2008/1949; ks. myös Osland 1995) sekä myyttiin kuuluva itsen koettelun idea (Cawelti 1976, 39-40; Burkert 1982, 1-5). Selviytymisen näkökulmassa ulkomaantyyökokemus hahmottuu tarinana (Lehtonen 1996, 16), jossa menestyminen ja epäonnistuminen ovat toiminnan vastakkaisia, yhtä potentiaalisia lopputuloksia. Pelastautuakseen kohtaamiltan epävarmuuksilta, saavuttaakseen hallinnan ja tullakseen tilanteen ”sankariksi,” ulkomaille työllistyjä joutuu taistelemaan tiensä uusien haasteiden läpi. Riitin läpäiseminen merkitsee paitsi selviytymistä, myös siirtymistä uuteen sosiaaliseen järjestykseen.

4.3 SEIKKAILUN REPERTUAARI

Seikkailun repertuaarissa ulkomaille työllistyminen näyttäytyi arjesta irtautumisena. Siihen liittyi elämishakuisuus, pyrkimys uutta ja erilaista kohti sekä utilitaristisen rationaalisuuden hylkääminen. Toisaalle lähdettiin ikään kuin seikkailemaan ja kohtaamaan tuntematon, olettaen että tuo kokemus tuottaa jonkinlaisen täyttymyksen, joka tavanomaisessa arjessa jää saavuttamatta. Arkea pakenevasta seikkailupuheesta on tunnistettavissa Campbellin (1987) moderniin kulutukseen yhdistämä romanttinen etiikka, jossa keskeistä on imaginaarinen, halun voitto järjestä, viehtymys tuntematonta kohtaan, tyytymättömyys nykyhetkeen sekä kaipuu toisaalle (mts. 181 & 201). Välineellisen hyödyn sijaan tässä tulkinnassa korostuivat kokemuksen tarjoamat uudet, (voimakkaat) aistimukset, jotka saivat merkityksensä

potentiaalisina nautinnon lähteinä. Seikkailun repertuaarissa ulkomaantyö näyttäytyikin paitsi elämysten kuluttamisena myös stimulaation etsimisenä nautinnon vuoksi. Samalla kokemus rakentui moderniksi hedonistiseksi kuluttamiseksi (Campbell 1987, 60-61 & 78), joka tapahtuu pitkälti mielikuvien tasolla (Falk & Campbell 1997, 6-7).¹³

Seikkailunäkökuulmassa ulkomaantyö muodostui kontrastiksi arjelle. Lähtöpäättöstä perusteltiin sillä, että se tuo jännitystä elämään sekä vaihtelua arjen yksitoikkoisuudelle. Tässä suhteessa kokemus rakentui analogiseksi modernille kuluttamiselle ja turismille, joissa niin ikään siirrytään vieraaseen ympäristöön ja arjen ulkopuolelle, rakennetaan uudenlaista ympäristösuhdetta sekä nautitaan tutun ja tuntemattoman kohtaamisesta (Lehtonen & Mäenpää 1997, 146-149). Kuten toisaalle matkustavat turistit, myös seikkailupuheen toimijat hylkäävät kotinsa voidakseen kokea jotain odottamatonta (Urry 2002, 2-3). Toisin kuin selviytymisen repertuaaria, seikkailupuhetta väritti kielteinen suhtautuminen totunnaiseen arkeen. Se miellettiin ikävyyttäväksi ja yllätyksettömäksi asiantilaksi, joka ei tarjoa mahdollisuutta uusiutumiseen saati luovan kapasiteetin käyttöön. Arki nähtiin staattisena toiston ja rutiinien alueena, jonka itsestäänselvyys alkaa ajan mittaa pitkästyttää. Niinpä arki haluttiin katkaista.

Seikkailupuhe herättää kysymään, mikä on se arki, josta ulkomaille työllistyttäessä irtaudutaan ja mihin silloin siirrytään. Minna Salmen (1991) mukaan arki, sellaisena kuin se nykyisin ymmärretään, on modernin yhteiskunnan tuote. Arki koostuu näennäisesti erillisistä elämänalueista, kuten esimerkiksi työstä ja vapaa-ajasta, perhe-elämästä ja asumisesta, yksityisestä ja julkisesta sekä näiden yhteensovittamiseen liittyvistä ongelmista. Koska elämänalueiden eriytyminen toisistaan tapahtui vasta modernin yhteiskunnan synnyn myötä, nykyinen arkielämä on ilmiönä melko tuore. (Mts. 237.) Tieteellisissä tarkasteluissa arkea on määritelty monin tavoin. Se on nähty yhtäältä: 1) ei-arjen ja juhlan vastakohtana 2)

13 Voidaan tietysti kysyä, missä määrin ulkomaille työllistyminen taipuu moderniksi kuluttamiseksi romanttisin piirtein. Ensinnäkin, ulkomailla työskentely ymmärretään tässä pelkän työnteon sijaan kokonaisvaltaiseksi elämykseksi / elämysten kirjoksi, johon liittyy monia esteettisiä ja aistillisia ulottuvuuksia. Sekä ulkomaille muuttoon että työllistymiseen liittyy myös odotuksia ja mielikuvia, joilla on mahdollista leikitellä niin ennen ja jälkeen matkan, kuin myös matkan aikana. Toiseksi, kuluttamisella tarkoitetaan Falkin ja Campbellin (1997, 4-5) tapaan imaginaarisella tasolla tapahtuvaa prosessia, joka on sisältä päin ohjautuvaa ja refleksiivistä. Tämä eroaa taloudellisesta kulutusmääritelmästä, jossa kuluttaminen nähdään kapea-alaisesti ostokäyttäytymisenä (Falk & Campbell 1997, 5). Toisaalta se eroaa myös hyötykuluttamisesta, joka on tarveperustaista sekä ulkoapäin ohjautuvaa (Schulze teoksessa: Noro 1995, 120-124). Näin tulkittuna ulkomaille työllistyminen rakentuu aktiiviseksi elämysten kuluttamiseksi. Se näyttäytyy shoppailun (recreational shopping) tapaan leikinomaisena toimintana, jota dominoivat avoimuus, innokas odotus sekä romanttinen, määrittelemätön kaipuu jonkin odottamattoman, mutta mieluisan asian kohtaamisesta (Lehtonen & Mäenpää 1997, 158-159).

uusintamisen alueena 3) rutiinina sekä 4) tavallisten ihmisten ulottuvilla olevana, välittömänä maailmana (Salmi 1991, 238-241). Arjen ulottuvuuksia tarkastellut Eeva Jokinen (2005) katsoo, että arjelle tunnusomaista on erityisesti toistuvuus, kodintuntu sekä tavanomaisuus. Arjessa ollaan kuin kotona tiettyjä tekoja ja asenteita toistaen, ilman toiminnan tietoista reflektiota. (Mts. 27-33.)

Seikkailupuheessa arki määrittyi pitkälti toiston ja rutiinien alueeksi, ja arjesta vapautuminen tulkittiin arvoksi sinänsä. Myös Jokisen (2005) tunnistama tavanomaisuus yhdistyi puheessa arkeen. Tässä arjen katkaisijaksi ei kuitenkaan muodostunut syklisesti toistuva juhla tai pyhä (Salmi 1991, 238-239), vaan itsejärjestetty irtiotto ulkomaantyön muodossa. Lähtöpäätös näyttäytyi siis tietoisena valintana murtaa arki. Kun arki sijoitettiin kotimaahan, ulkomaille muutto rakentui paitsi työn rutiineista irtautumiseksi myös siirtymäksi, jossa liikutaan pois kodin arjesta. Pyrkimystä kokonaisvaltaisen, joskin rajoiltaan epämääräisen arjen nujertamiseen kuvaa esimerkiksi H1N, joka perustelee ulkomaille lähtöä halullaan ottaa etäisyyttä tavanomaiseen arjen rytmiin (Jokinen 2005, 21-22).

H1N-78 (expa) ”*Ns. normiarjesta poispääsy*”

Mitä kaikkea puhujan ilmaisema normiarki pitää sisällään ja miksi siitä halutaan päästä eroon? Salmen (1991) arkimääritelmää soveltaen ajattelen, että normiarjella viitataan tässä joko tiettyyn elämänalueeseen tai kokonaisvaltaiseen elämäntilanteeseen, sekä niihin sisältyviin säännönmukaisuuksiin. Arjen paikka kiinnittyyneen tuttuihin reitteihin, kuten kodin, perheen ja työn ympyröihin, joissa päivittäin liikutaan (Massey 2003, 61). Käsitteenä normiarki on monimerkityksellinen, koska se ehdottaa että on olemassa myös toisenlaista, ehkä sisällöllisesti houkuttelevampaa tai epätavanomaista ei-arkea, joka on saavutettavissa ulkomaille muuton myötä. Tavallinen arki nähdään siis jonain, mikä voidaan ylittää tai josta voidaan poistua matkustamalla toisaalle (Rojek 1997, 58). Vaikka normiarki rakentuu hallittavissa olevaksi, se näyttää paikkaan sidotulta. H1N:sen toteamus rakentaa kontrastia erityisesti kotimaan ja kohdemaan arjen välille, saaden kotimaan arjen näyttämään normilta, josta nyt halutaan irtaantua.

Näkemyks ulkomaantyöstä ei-arkena tai arjen vastakohtana tuli ilmi myös muissa haastatteluissa, kun puhujat perustelivat lähtöpäätöstään. Mielikuva irtiotosta sai vahvistusta esimerkiksi kohdemaata koskevista odotuksista – elämä ulkomailla arvioitiin toisenlaiseksi,

sillä paikalliset käytännöt ja rutiinit poikkeavat jokapäiväisen elämismaailman totutuista. Vaikka seikkailunäkökulmassa tavoiteltiin vaihtelua ja elämyksiä, puheessa ei artikuloitu kovin tarkasti sitä, mitä arjesta poikkeavaa ulkomaantyökokemukselta odotettiin. Useassa tapauksessa muutostoiveet ilmaistiin epämääräisesti, tyyliin: ”jotain erilaista,” jolloin tärkeimmäksi pyrinöksi näytti muodostuvan nykyhetkestä irtaantuminen. Kulutustottumuksia tutkineelle Campbellille (1987, 205-206) tämä on merkki romanttisen aatteen kytkeytymisestä kulutukseen: Modernissa, hedonistisessa kuluttamisessa halu ei kohdistu tiettyyn tarpeen täyttävään tavaraan tai palveluun, vaan aina uuteen, vielä saavuttamattomaan asiaan, johon on voitu liittää ajatuksen tasolla erilaisia mielikuvia ja odotuksia potentiaalisesta nautinnosta. Moderni kulutus on siten elämysten kuluttamista. Keskeistä siinä on (tyydytyksen sijaan) itseillusoristen kokemusten tuottama nautinto, joka konstruoi toimintaan assosioituista merkityksistä.

Seuraavassa muutamia näytteitä aineistosta, jotka tulkitsemme osaksi seikkailupuhetta. Puheessa haastatellut perustelevat ulkomaille työllistymistään. Kuten esimerkeistä käy ilmi, puheessa korostuvat erityisesti romanttiseen kuluttamiseen liittyvät teemat, kuten elämyksellisyys, muutos, vaihtelu sekä kontrasti.

H2N-75 (expa) ”*Uudet kokemukset (...) vaihtelu*”

H3M-75 (expa) ”*jotain erilaista*”

H4M-74 (expa) ”*Toinen syy ulkomaille lähtöön oli halu muutokseen. Silloiset työtehtävät alkoivat tuntua liian rutiinilta ja ulkomaille lähteminen alkoi kiehtoa yhä enemmän. (...) seikkailunhalu.*”

H7N-71 (omatoiminen) ”*Seikkailunhalu*”

H8M-76 (ulkomaal. omatoiminen) ”*Seeing something else as I have lived in homeland (muutettu) all my life. (...) I felt so travelsick (...) and also sick of work and life in hometown. (...) To live in Asia, a part of the world that is so different and fascinating and I always wanted to do that. To get out of Europe for a while or away from the ever same life there. (...) and the curiosity about life in a different culture.*”

Edellä ulkomaille työllistymistä tehdään ymmärrettäväksi kertomalla toiveesta kokea jotain erilaista. Muuttopäätös nähdään myös tilaisuutena paeta arjen toistoa. Ainakin yhdessä haastattelussa (H8M) ilmeinen oletus on, että kokemus tarjoaa jotain sellaista, mitä kotimaan arki ei mahdollista. Näyttää siltä, että vaihtelunhalusta puhuminen on ulkomaantyön

yhteydessä konventionaalinen selonteko, koska sitä ei katsota tarpeelliseksi selittää (Suoninen 1999, 27). Campbellia (1987, 37-39) tulkiten, modernissa kulutusyhteiskunnassa, jossa kyllästyminen ja muutoksen kaipuu ovat normaalitiloja, vaihtelunhalusta on tullut legitiimi halu. H8M:hen kommentissa lähdön perustelu tarkentuu myös kysymykseksi paikoista, jotka nähdään sosiaalisten, kulttuuristen ja maantieteellisten erityispiirteidensä vuoksi toisistaan eroavina ja siten erilaisia asiantiloja tuottavina (Massey 2003, 51-83). Tällöin kohdemaata saa merkityksensä toiseuden kautta: Se ei ole kodin ja tutun aluetta vaan niiden vastakohta, ja siksi stimuloiva (Bauman 2000, 53-55). Puheessa vieras maanosa rakentuu uusien, vaihtoehtoisten virikkeiden potentiaalisiksi tarjoajaksi.

Paikkoja konstruoidessaan H8M tulee vielä tarkentaneeksi maantieteellisen siirtymän keskeisyyttä tilanteessaan: ilman muuttoa poikkeavaan ympäristöön arjesta irtautuminen ei ehkä onnistuisi. Näin siksi, koska kotimaassa elämä jatkuisi samanlaisena. Näyttää siltä, että samalla kun uudet elämykset nousevat seikkailupuheen keskiöön, olosuhteiden muutos rakentuu elämysten saavuttamisen kannalta jopa välttämättömäksi. Elämyksellisestä orientaatiosta kertoo myöskin se, että lähtöpäätöstä perustellaan rationaalisten pyrkimysten ja tavoitteiden sijaan seikkailunhalulla (H4M & H7N). Elämyksellisyyden korostuessa myös työn sisällöllinen vaihtelu muodostuu kysymykseksi stimulaatiosta (vrt. uran repertuaarin kehitys/oppiminen): työtehtävät eivät saa *tuntua* rutiineilta (H4M).

Toisin kuin muista puhetavoista, seikkailun repertuaarista oli tunnistettavissa välittömyys sekä eräänlainen ”katsotaan miten käy” -periaate. Rationaalisten päämäärien, vakaumusten ja traditioiden sijaan puheessa korostuivat hetkellisyys, ennakkoluulottomuus sekä avoimuus tulevalle, mikä sai toiminnan näyttämään tunteisiin ja impulsseihin perustuvalta (Gronow & Töttö 1996, 303). Samaan tulkintaan liittyi myös konventioiden ja hierarkioiden väheksyminen: ulkomaille muuttoa ei tule suunnitella liikaa saati täyttää sitä erilaisilla vaatimuksilla. Asiat edetkään omalla painollaan, jolloin myös matkan jännityselementti säilyy. Seikkailutulkinnassa tilanteen kontrolli ja hallinta eivät muodostuneet olennaisiksi. Toimintaan orientoitumista kuvaa pikemminkin heittäytyminen sekä antautuminen kohtalon varaan. Kohtalon varaan asettumista kuvaa esimerkiksi H8M lausahdus hänen pohtiessaan mahdollista maahan asettumista sekä maassa oleskelun kestoa.

H8M-76 (ulkomaal. Omatoiminen) (muita odotuksia:) ”*Settling down here maybe but that wasn't planned really and cannot be planned and now it seems to have happened*”

already.”

Seikkailupuheessa tavoitteiden asettaminen tai saavuttaminen ei näyttäytynyt yhtä keskeisenä kuin kokemus itsessään. Mahdolliset odotukset kohdistuivat nekin konkretian/rationaliteettien sijaan imaginaariseen ja potentiaaliseen eli siihen, mitä uutta, ennakoimatonta, jännittävää tai nautinnollista kokemus voi tarjota. Samalla kokemus näyttäytyi autoteelisenä, eli kannattavana sen itsensä takia. Seuraavassa vielä muutamia otteita aineistosta, jotka havainnollistavat seikkailupuheeseen liittyvää välittömyyttä sekä ennakkoluulottomuutta. Näytteissä haastatellut kertovat lähtöpäätöksen muotoutumisesta sekä siitä, millaisia odotuksia heillä oli ulkomaille lähtiessä. H5N pohtii myös suhdettaan tulevaisuuteen.

H8M-76 (ulkomaal. omatoiminen) (muuttopäätöksestä:)*”I dun recall considering it too much or too long, I juz knew I wanted to do it. (...) My family was against it but I never liked being ordered to do something so I didn't listen.”*

(odotukset työn suhteen:)*”At first, none really. I am not too much of a planner. Later on, I saw potential on the go and just went ahead with it (the internet selling that is).”*

(odotukset kulttuurin ja ympäristön suhteen:)*”Just about anything to be different.”*

H7N-71 (omatoiminen) *”Tarkoituksena oli käydä kokeilemassa ulkomailla oloa ehkä noin vuoden verran. Uusilla kokemuksilla oli suurempi merkitys kuin työtehtävillä.”*

H5N-82 (omatoiminen) *”Lähdin ”takki auki maailmalle” pelkäämättä tulevaisuutta. (...) Mahdollista uutta komennusta en ole harkinnut, mutta en myöskään sulkenut pois. En suunnittele ja päätä elämäni liian pitkälle, koska asiat saattavat muuttua hyvinkin nopeasti uusien haasteiden ilmaantuessa.”*

Seikkailunäkökulmassa toimintaa ei merkityksellistetty erilaisilla pitkäntähtäimen tavoitteilla. Päinvastoin, puheessa tultiin jopa vähätelleeksi tavoitteellisia pyrkimyksiä (H7N & H8M) samalla kun tähdennettiin avointa, seikkailumielistä suhtautumista tulevaan. Lähtöpäätös kuvautui spontaanina, suunnittelemattomana hyppynä tuntemattomaan, jossa keskeistä on kokemus itsessään, ei siitä nyt tai myöhemmin saatava hyöty. Kun kokemuksen merkitystä tarkasteltiin sen elämyksellisen annin kautta, kysymys urasta, itsen kehittämisestä, onnistumisesta, ansioitumisesta, elämänlaadusta sekä muiden mielipiteistä näyttäytyi merkityksettömänä. Tämä osoittaa, että seikkailupuhe on selkeässä ristiriidassa muihin

tunnistettuihin puhetapoihin nähden ja muodosta oman loogisen kokonaisuutensa (Suoninen 1992, 15-16).

Seikkailun näkökulmasta arvioituna ulkomailla työskentely ei näyttäydy vastauksena ulkoisiin vaateisiin, saati hyväksynnän hakemisena tai tehokkuuden ja hyödyn optimoimisena (vrt. uran ja selviytymisen repertuaari), vaan omaehtoisena valintana, jolla nujerretaan arjen tavanomaisuus sekä ahdistavat rutiinit (Roos 1985, 63-66). Uusien virikkeiden muodostuessa itseisarvollisiksi, kokemuksen myönteinen merkitys paikantuu sen elämyksellisyyteen ja subjektiiviseen antiin. Kokemus näyttäytyy modernina elämysten kuluttamisena, jota ohjaa tarpeen sijaan itseillusoriselle hedonismille leimallinen tyytymättömyys nykyhetkeen sekä (päättymätön) halu toisaalle (Campbell 1987, 37-39 & 77-95). Kun ulkomaantyökokemuksen ytimeksi muodostuvat siitä saatavat elämykset ja jännitys, formaalien hierarkioiden ja traditioiden hylkääminen näyttäytyy moraalisesti oikeutettuna. Toisin kuin selviytymisen repertuaarissa, seikkailunäkökulmassa uteliaisuus vierasta kohtaan voittaa sitä kohtaan tunnetun pelon.

H7N-71 (omatoiminen) ”*Ulkomailla asumisessa on aina tietty kynnyks, mutta se juuri tekee elämisestä mielenkiintoista, kun joka pienikin päivittäinen asia on opittava uudelleen.*”

Ajatus rutiinien hylkäämisen hyveellisyydestä toistuu edellä H7N puheessa, kun hän vastaa edellä kysymykseen paikallisten olosuhteiden haasteista käänteisesti. Se, mitä joku voisi pitää ulkomailla asumisessa negatiivisessa mielessä haastavana, on juuri kokemuksen kiinnostavinta antia: kaikki ei ole niin kuin kotona ja se on juuri tarkoituskin. Ulkomailla asumisen merkitys paikantuu mahdollisuuteen ihmetellä ja oivaltaa erilaisia toimintatapoja sekä elämän moninaisuutta ylipäättään. Uudessa ympäristössä yksilö on noviisi, jolla on alati mahdollisuus oppia uutta. Tässä yhteydessä uuden oppiminen ei näyttäydy niinkään sosiaalisen pääoman kasvattamisena tai ansioitumisena (vrt. uran repertuaari) kuin mekaanisen suorittamisen vastakohtana – kaiken ollessa uutta, myös arjen itsestään selvät, kyllästyttävät rutiinit puuttuvat. Huomattavaa on, että vieraan kulttuuriin erityispiirteisiin paneutuessaan H7N tulee samalla hylänneeksi sellaisen selviytymisen repertuaarin mukaisen tulkintakehikon, jossa sopeutumista edellyttävät vieraan maan käytännöt luokitellaan ongelmiksi (Lehtonen & Löytty 2003, 13). Vaikeuden sijaan erilaiset käytännöt, normit ja säännöt esitetään mielekkäiksi haasteiksi, jotka tarjoavat vaihtoehdon arjen

itsestäänselvyyksille.

Seikkailun repertuaarissa arkisuus ja rutiinit saivat negatiivisen merkityksen. Ilmenivätpä ne sitten työn tai jonkin muun elämänalueen kontekstissa, niistä pyrittiin aktiivisesti eroon. Tilalle kaivattiin seikkailua ja vaihtelua, jota ulkomaantyön ajateltiin tarjoavan. Mutta missä piilee puheessakin esiin tulleen seikkailukäsitteen mieli? Seikkailusta on olemassa monenlaisia määritelmiä, joista tulkintani kannalta kiinnostavin lienee Linnossuon (2007, 203) sekä Telemäen (1998, 42) määritelmä. Heidän mukaansa seikkailua ei oikeastaan voi määrittellä, sillä seikkailussa olennaista on juuri epävarmuus, se ettei tarkalleen tiedä, mitä tuleman pitää. Liika tieto tai varmuus tulevasta estäisi kokemusta toimimasta seikkailun funktiossa. Tai kuten Simmel (1959, 253) asian muotoilee, seikkailua ei tunnista kokemuksen sisällöstä vaan sen muodosta. Näin määriteltynä voidaan ajatella, että aineistossa ilmennyt seikkailunäkökulma ilmentää modernin kuluttamisen ideaalia: Ulkomaille työllistyminen ei ole ainoastaan puritaanisen rationaliteetin ilmaus (vrt. uraan panostaminen, itsen kehittäminen), vaan se on myös boheemi teko. Se on konventioiden ja traditioiden hylkäämistä jonkin uuden, erilaisen ja aidon kohtaamisen toivossa. Seikkailuun hakeutuessaan toimijat tavoittelevat jotain vielä saavuttamatonta (Campbell 1987, 195-201 & 226-227).

Ulkomailla työskentelyn mieltäminen seikkailuksi, uusien kokemusten etsimiseksi tai elämänmuutokseksi on teema, joka toistuu myös aiemmissa tutkimuksissa (ks. esim. Suutari & Brewster 2000; Richardson & Mallon 2005; Thorn 2009). DA:n kannalta mielenkiintoinen kysymys on, mistä tällainen muutosta korostava seikkailupuhe saa oikeutuksensa ja millaisia arvoja siihen sisältyy. Katson, että jo edellä esiin tuotu romanttinen etiikka (Campbell 1987) ilmenee seikkailupuheessa erinäisinä ihanteina ja arvolähtökohtina, erityisesti ajatuksena traditioiden hylkäämisestä ja mielekkyyden saavuttamisesta uusien kokemusten myötä. Modernia aikaa leimaava päättymättömän halun diskurssi saa Campbellin (1987) mukaan eettisen oikeutuksensa juuri romanttisesta filosofiasta. Erilaisia ilmenemismuotoja saadessaan romanttinen aate on toiminut ja toimii edelleen lännessä keskeisenä kulttuurisena vastavoimana rationaalisuutta korostavalle, puritaaniselle traditiolle (mts. 227).

Elämyksellisyyden korostumisesta puhuu myös Schultze (ks. Noro 1995, 120-140), jonka mukaan olemme siirtyneet modernisaatioprosessin myötä elämysyhteiskuntaan. Schultzelle tämä ei ole ehkä diskursiivinen käänne, joskin diskursiivisesti tilanne on tulkittavissa siten, että elämysyhteiskunnassa yksilö mielletään lähtökohtaisesti valitsijaksi. Runsauden

yhteiskunnassa ulkoiset olosuhteet eivät rajoita yksilöä (kuten aiemmissa niukkuuden oloissa), niinpä yksilö voi keskittyä omiin sisäisiin päämääriinsä ja asettaa ne etusijalle. Samalla kulutusprosessi kääntyy sisältä päin ohjautuvaksi, jolloin yksilön legitimiiksi peruskysymykseksi muodostuu: ”mitä minä haluan?” (Mts. 121-123.) Tätä teoriaa vasten on luontevaa ajatella, että elämysrationaalisuudella on hallitseva diskursiivinen asema modernissa, länsimaisessa kulttuurissa. Elämyksellisyyteen nojaavia ja sitä toistavia puhetapoja on tunnistettavissa muistakin yhteyksistä, esimerkiksi matkailua ja turismia koskevasta keskustelusta (ks. Saarinen toim. 2002; Kylänen edit. 2005) sekä urheilusta (ks. esim. Lunnas 2005). Elämyksellisyys on 2000-luvun trendi, joka näkyy länsimaaisissa yhteiskunnissa niin taloudessa (Pine & Gilmore 2011) kuin myös monessa kulttuurisessa ja sosiaalisessa toiminnassa (Latomaa & Karppinen 2010).

Elämyksellisyys, muutos ja vaihtelu ovat käsitteitä, joihin liittyy sosiaalisesti edullisia mielikuvia. Sennett (2002) esittää, että nykyajan nopeatempoisessa elämässä vaihtelun etsimisestä on tullut hyväksyttävää, ellei jopa toivottavaa, koska muutos liitetään edistykseen, kehitykseen ja luovuuteen. Muutoksen vastakohta, toistuvuus sen sijaan kielii pysähtyneisyydestä. Niinpä itsen esittäminen muutosmyönteisenä, riskejä ottavana ja epävarmuutta sietävänä on uudessa kapitalismissa sosiaalisesti hyväksyttävämpää kuin rutiineihin takertuminen / kaavoihin kangistuminen (mts. 45-64). Näin tulkittuna voidaan ajatella, että seikkailun ja selviytymisen repertuaari sisältävät osin samoja merkityksiä. Niissä molemmissa ulkomaantyökokemus rakentuu uuden valloittamiseksi sekä vieraan kohtaamiseksi, joskin lähtökohtaisesti eri perustein (henkilökohtainen stimulaatio vs. ulkoinen tunnustus/itsen voittaminen). Voi olla, että työn kontekstissa dynaamisuuden osoittamisella on vielä suurempi painoarvo aikana, jolloin työmarkkinoita pidetään entistä epävarmempina ja työssä menestymisen katsotaan edellyttävän itsen jatkuvaa kehittämistä sekä valmiutta uusiutumiseen (Mäkinen ym. 2006).

Seikkailun repertuaarin kulttuurinen mielekkyys (Jokinen ym. 1993, 32-33) kytkeytynee siten ajan hermolla olemiseen. Kun muutos on otettu normiksi, vaihtelunkaipuusta puhuminen on ”normaalia” ja sen toimii paitsi hyväksyttävänä selontekona, myös legitimiinä perusteluna toiminnalle (Juhila 1999a, 184). Kun muutos mielletään yksinomaan positiiviseksi asiaksi, tulee ymmärrettäväksi myöskin se, miksi vaihtelunkaipuu mainitaan, mutta sitä ei koeta tarpeelliseksi selittää – muutosmyönteisyydellä on jo sellaisenaan kulttuurisesti mielekäs kaiku. Arkea pakenevasta seikkailupuheesta on tunnistettavissa myös toinen modernille ajalle

tyypillinen ajatus, jonka mukaan ihmisen on aika ajoin ”päästävä pois” palautuakseen arjen fyysisistä ja henkisistä rasitteista (Urry 2002, 5). Samankaltaisena toistuva arki voi turruttaa, joten pysyäksään virkeänä ja välttyäkseen pitkästymiseltä arkea on päästävä toisinaan pakoon (Jokinen 2005, 11).

Seikkailun repertuaarissa rutinoitunut arki ja elämyksellinen seikkailu rakentuivat yhden jatkumon ääripäiksi. Siirtymä arjesta seikkailuun ja seikkailusta arkeen kuvattiin syklisesti toistuvana kiertona, jossa arki on normi ja seikkailu poikkeama normista. On kuitenkin tulkinnanvaraista, missä kohtaa ulkomaantyötä arki päättyy ja seikkailu alkaa. Suurimmaksi osaksi seikkailu näyttää alkaneen ulkomaille siirryttäessä ja päättyneen kotimaahan paluun myötä. Arki voi kuitenkin tulla vastaan jo aiemmin, kuten H6N:n toteamuksesta käy ilmi.

H6N-68 (omatoiminen) ”*Lopulta arki on arkea, oli sitten ulkomailta tai kotimaassa.*”

Onkin todettava, että siinä missä arjen rajat ovat epämääräiset (Jokinen 2005, 26) sen vastakohdalle, eli seikkailulle leimallista on väliaikaisuus. Kuten myös Simmel (1959, 243-244) toteaa, seikkailun lumo on vain hetkellistä ja unenomaista. Se ei tarjoa pysyvää tilaa, ainoastaan mahdollisuuden hetkelliseen virkistäytymiseen / uudistumiseen. Arkeen on aina palattava takaisin, oltiinpa kotimaassa tai ulkomailta. Tässä kuviossa ulkomaantyö saa merkityksensä väliaikaisena irtautumisena, seikkailuna ja normista poikkeamisena, jonka anti on sen pysäyttävyydessä, kuten myös ei-reflektiivisen suorittamisen sekä rutiinien katkaisemisessa. Seikkailun repertuaarin näkökulmasta arvioituna ulkomaantyö ei tarjoa siirtymää uudelle tasolle (vrt. ura-askel tai muu tunnustuksen tavoittelu yhteisössä), vaan mahdollisuuden irtiottoon tilanteessa, jossa vallitsee tyytymättömyys olevaan sekä muutoksen kaipuu.

Huolimatta elämyksellisyyden positiivisista konnotaatioista, on kuitenkin todettava, että seikkailulle annettiin ulkomaantyön yhteydessä osin marginaalinen merkitys. Esimerkiksi H4M vetää rajan (instrumentaalisen) hyödyn, nautinnollisen huvin sekä uuden, elämyksellisen kokemuksen välille todeten, ettei ”pelkkä kokemus” olisi jatkossa riittävä syy lähtöpäätökselle. Näyttääkin siltä, että seikkailuorientoitunut tulkintakehikko muodostuu tässä muita näkökulmia täydentäväksi tulkintahorisontiksi.

H4M-74 (expa) ”*Enää en lähtisi pelkästään kokemuksen takia, vaan siitä on oltava myös*

muunlaista hyötyä (sekä huvia).”

Puheessa uuden kokemuksen tavoittelu määrittyy legitiimiksi perusteluksi ulkomaantyölle uran alkuvaiheessa, mutta myöhempien ulkomaantyömahdollisuuksien kohdalla tilanne muuttuu – pelkkä kokemus ei enää riitä ainoaksi perusteluksi lähtöpäätökselle. Moraaliseksi kannaksi muodostuu se, ettei ulkomaantyön tule olla pidempään jatkuessaan vain ”seikkailua seikkailun vuoksi.” Itsearvoisten elämysten merkitys vähenee muiden tavoitteellisten ja nautinnollisten tekijöiden muodostuessa keskeisemmiksi perusteiksi toiminnalle. Samalla seikkailun repertuaari rakentuu täydentäväksi tulkintahorisontiksi, joka on hyväksyttävissä vain tietyin ehdoin osaksi ulkomaantyön merkityspotentiaalia.

4.4 ELÄMÄNLAADUN REPERTUAARI

Puheessa ulkomaille muuttoa ja ulkomailla asumista arvioitiin myös siitä näkökulmasta, mitä vaikutuksia sillä on koettuun hyvinvointiin ja elämänlaatuun. Tätä näkökulmaa kutsun elämänlaadun repertuaariksi. Elämänlaatupuheessa korostui seikkailun tapaan ”tässä-ja-nyt”-näkökulma: miten ulkomailla työskenteleminen vaikuttaa elämääni juuri nyt? Toimintoja ja niiden vaikutuksia elämäntilanteeseen tarkasteltiin siis samassa yhteydessä ja ympäristössä, jossa ne tapahtuvat (Strandell 1995, 19). Näkökulma poikkeaa ura- ja selviytymispuheesta, joissa kokemuksen merkitykset ulotettiin pitkälti tulevaisuuteen. Esimerkiksi urallisen hyödyn katsottiin realisoituvan vasta ajan myötä. Samoin selviytyminen ja siitä koituvat hyödyt nähtiin ulkomaantyön jälkeisenä lopputulemana. Elämänlaatupuheessa lähtökohdaksi muodostui hyvinvoinnin kohentaminen. Siihen liittyi ajatus hyvästä ja toimivasta arjesta, mielihyvän tunteiden maksimointi sekä myönteisten kokemusten etsiminen eri elämänalueilta. Koska ulkomaantyön vaikutusten katsottiin ulottuvan arjen kaikkiin toimiin ja suhteisiin, sen merkitys elämänlaadun muokkaajana korostui.

Kertoessaan ulkomaantyökokemuksestaan, haastatellut eivät käyttäneet sanoja elämänlaatu tai hyvinvointi. Sen sijaan toimintaa merkityksellistettiin sellaisilla seikoilla, jotka usein esitetään elämänlaadun osatekijöiksi. Näihin kuuluvat muun muassa elintaso, yhteisöllisyys sekä mahdollisuus itsen toteuttamiseen (Allardt 1980; 1982). Myös elämän merkityksellisyyden, hallinnan ja ymmärrettävyyden tavoittelu, jotka Hämäläinen (2013; 2014) luokittelee elämänlaadun keskeisiksi osiksi, olivat tunnistettavissa tästä näkökulmasta. Hahmotellessani elämänlaadun ulottuvuuksia sekä sitä, miten ulkomaantyö sekä elämänlaatu linkittyivät

puheessa toisiinsa, tukeuduin tulkinnassa aiempaan elämänlaatua/hyvinvointia käsittelevään teoreettiseen kirjallisuuteen. Näistä tutkimuksen kannalta keskeiseksi muodostuivat erityisesti Allardtin (1980) klassinen *having, loving, being* -jaottelu sekä lisäksi 2000-luvulla virinnyt keskustelu kokemuksellisesta (ks. esim. Simpura 2012) sekä subjektiivisesta (Diener & Biswas-Diener 2008; Mattila & Aarninsalo 2012; Hämäläinen 2013; Hämäläinen 2014; Michaelson & Hämäläinen 2014) hyvinvoinnista (ks. myös Simpura & Uusitalo 2011, 106-139).

Kuten hyvinvointia käsittelevässä teoreettisessa kirjallisuudessa, myös tässä aineistossa hyvinvointi rakentui monidimensionaaliseksi, useammista komponenteista koostuvaksi asiantilaksi. Hyvinvointia katsottiin syntyvän esimerkiksi silloin kun tietyt aineelliset, sosiaaliset ja yhteisölliset tarpeet sekä halut tulevat tyydytyiksi tavalla, joka on subjektiivisen arvioituna vähintään riittävä (Allardt 1980, 32-49). Elämänlaadun repertuaarissa ulkomaille muutto näyttäytyi hyvinvointiin vaikuttamisena monessa mielessä. Elämänlaadun kannalta olennaisia merkityksiä katsottiin syntyvän niin muuton tarjoaman kulttuurisen ja sosiaalisen annin, kuin myös siitä koituvan materiaalisen hyödyn kautta. Toisaalle lähdettiin, koska vieras maa houkutteli kiinnostavuudellaan sekä edustamallaan mahdollisuuksilla, ja toisaalla viihtymistä perusteltiin kategorisoimalla (Jokinen 1999b, 129-130) toimintaa sekä toiminnan paikkoja: Elämä kohdemaassa on mielekästä, sillä paikallinen elämänmeno ihmisineen ja ympäristöineen eroavat myönteisellä tavalla kotimaasta.

Allardtin (1980) klassisen määritelmän mukaan elämänlaatu voidaan jaotella kolmeen osaluueeseen, jotka ovat: elintaso (*having*), yhteisyysuhteet (*loving*) ja itsen toteuttaminen (*being*). Elintaso viittaa elämän materiaaliseen puoleen, ja sen tilasta kertovat muun muassa: tulot, asuinolosuhteet, työllisyys, työskentelyolosuhteet, terveys sekä koulutus. Materiaalisen hyvinvoinnin tasoa voidaan arvioida paitsi mittaamalla saavutettujen resurssien määrää (hyvinvoinnin mittareista ks. esim. Hoffrén & Rättö 2011), myös keskittymällä hyvinvoinnin subjektiiviseen ulottuvuuteen, eli siihen, kuinka tyytyväisiä/tyytymättömiä yksilöt ovat tilanteissaan (Allardt 1980, 33-42; Allardt 1982, 6-8). Tässä aineistossa elämänlaadun materiaallinen ulottuvuus muodostui yhdeksi keskeiseksi tulkintakehikoksi, jonka avulla ulkomailla työskentelyn merkityksiä voitiin arvioida. Positiiviseksi kuvattiin esimerkiksi tilanne, jossa muuttopäätös kohensi elintasoa. Muutos elintasossa arvioitiin myönteiseksi, koska se tuo taloudellista vapautta. Taloudellisen liikkumavaran lisääntyessä puhujat kertovat nauttineensa aiempaa useammin mielihyvähakuisesta kuluttamisesta, kuten esimerkiksi

ulkona syömisestä (Varjonen & Peltoniemi 2012, 1), matkustelusta (Titz 2008, 325-326) sekä shoppailusta (Lehtonen & Mäenpää 1997, 143-144).

H1N-78 (expa) ”...nyt on voinut matkustella huomattavasti enemmän mitä Suomessa. Täällä on lennot ja hotellit suht halpoja Suomen hintoihin verrattuna. Ja myöskin merkkivaatteet ovat halvempia.”

H2N-75 (expa) ”Ja pihalla oleva uima-allas on myös extraa Suomeen verrattuna. Lisäksi täällä on hintataso edullisempi eli ulkona on varaa syödä useammin ja myös matkusteluun riittää rahaa.”

H6N-68 (omatoiminen) ”Ravintolassa tulee myös ulkomailla asuessa syötyä koko perheen voimin useammin kuin kotimaassa, hintataso on niin paljon edullisempi.”

H8M-76 (ulkomaal. Omatoiminen) ”...The cost of living, being able to afford so many luxuries with so little money (such as housekeeper, security, aircon, courier service etc.).”

Edellä puhujat vastaavat kysymykseen, onko jokin ollut ulkomailla asuessa paremmin kuin kotimaassa. H8M:lle ulkomailla asuminen näyttää tuoneen arkeen jopa ripauksen ”luksusta.” Elintason kohentumisen myönteiset vaikutukset kertautuvat koetussa ympäristösuhteessa. Taloudellinen liikkumavara tuo vapauksia suhteessa ympäristöön ja kuluttamiseen, mikä tarkoittaa siirtymistä kohti runsautta ja laajempia valinnan mahdollisuuksia. Ostovoiman kasvaessa yksilöllä on varaa ylellisyyksiin (Nyrhinen & Wilska 2012, 22). Ulkomaille muutto saa siten merkityksensä elämänlaadun materiaalista ulottuvuutta parantavana tekona (Allardt 1980, 39-42). Vaikka ympäristön ja olosuhteiden merkitystä onnellisuuden saavuttamisessa toisinaan väheksytään (Lyubomirsky 2009, 45-48), tässä aineistossa materiaaliin tekijöihin lukeutuva ilmasto ruumiillisine vaikutuksineen esitettiin asiana, jolla on hyvinvoinnin ja tyytyväisyyden kannalta merkitystä. Kuten Storti (2001, 3-4) toteaa, ilmasto ei ole vain toiminnan maisema tai kehys, vaan asia, joka herättää tunteita sekä ajatuksia. Ulkomaille muutettaessa uusi ilmasto voi edellyttää sopeutumista. Useimmissa tapauksissa ilmasto, johon haastatellut olivat tottuneet, muuttui ulkomaantyön myötä, ja osassa haastatteluja muutos mainittiin erikseen.

H2N-75 (expa) ”Ilmasto on aika kiva :) Aurinko paistaa paljon enemmän kuin Suomessa.”

H6N-68 (omatoiminen) ”Ei niin syvällinen odotus, mutta odotus kuitenkin, oli lämpimämpi ilmasto, siihen petyin. Kohdemaassa oli asteen tarkkuudella samat lämpötilat kuin kotikaupungissa, ja samanlainen sää.”

H8M-76 (ulkomaal. Omatoiminen) (Onko jokin asia ulkomailla paremmin:) ”Weather”

Puheessa ulkomaille muuttoa tehtiin ymmärrettäväksi tuomalla esiin niin tarjoutuneet työ- ja ansiomahdollisuudet kuin myös tulot. Lisäksi lähtöpäätöstä perusteltiin kohdemaan mielekkäällä fyysisellä ympäristöllä sekä tulevien asuinolosuhteiden ja työskentelyympäristön viihtyisyydellä. Toisaalta samoja argumentteja voitiin käyttää myös paluun oikeuttamiseen silloin, kun ulkomailla olo ei täyttänyt odotuksia näiltä osin. Voidaankin katsoa, että aineistossa elämänlaadun materiaaliset tekijät rakentuvat yhdeksi kulttuurisesti mielekkääksi keinoksi jäsentää ulkomaantyön merkityksiä. Muuttopäätös tulkitaan elintason vaikuttamiseksi, ja nämä vaikutukset ratkaisevat sen, kuinka onnistuneena lähtöpäätöstä voidaan lopulta pitää. (Allardt 1980; Jokinen ym. 1993, 21-22.)

Elämänlaadun materiaalisten tekijöiden ohella puheessa korostuivat kokemuksen kulttuuriset ja sosiaaliset aspektit. Näitä elämänlaadun indikaattoreita Allardt (1980) nimittää yhteisyysuhteiksi (loving). Yhteisyysuhteet kuvastavat yksilön suhdetta toisiin ihmisiin. Elämänlaadun toteutuessa yksilöllä on toimiva sosiaalinen verkosto sosiaalisine suhteineen, mikä synnyttää tunteen yhteisöihin sekä organisaatioihin kuulumisesta. Halutessaan yksilö kykenee myös kiinnittymään uusiin yhteisöihin. Elämänlaadun toteutumisesta yhteisyysuhteiden kohdalla kertovat muun muassa tyydytystä tuottavat perhe- ja ystävyysuhteet, rakkaus, kumppanuus sekä koettu solidaarisuus ja vastavuoroisuus ihmissuhteissa. (Mts. 42-46.)

Päätöstä työllistyä ulkomaille, mahdollisesti juuri tiettyyn maahan, perusteltiin puheessa sillä, että kokemus tarjoaa myönteisiä kokemuksia sosiaalisessa mielessä. Odotuksena oli esimerkiksi se, että ulkomaantyön myötä tutustutaan uuteen kulttuuriin sekä ihmisiin. Tähän liittyi paitsi halu päästä osaksi paikallisia työ- ja muita yhteisöjä myös enimmäkseen naisten puheessa ilmennyt toive uusista ystävyysuhteista. Elämänlaadunäkökulmassa paikallisiin yhteisöihin kiinnittyminen rakentui merkiksi muuton onnistumisesta. Myös uusiseelantilaisia,

itsenäisesti ulkomaille työllistyneitä henkilöitä haastatellut Thorn (2009) tunnistaa elämänlaadun, sekä siihen sisältyvät sosiaaliset aspektit ulkomaantyön perusteluista – muutto nähdään mahdollisuutena kulttuurisen diversiteetin kokemiseen sekä sosiaalisen verkoston laajentamiseen (mts. 450; ks. myös Koikkalainen 2013, 96-97). Ihmissuhteiden merkitystä tässä aineistossa korostaa muun muassa H6N, joka kertoo lopullisen lähtöpäätöksen syntyneen vasta kohdemaassa vierailun jälkeen. Saatuaan positiivisen vaikutelman tulevasta työpaikasta sekä sen ilmapiiristä, he olivat miehensä kanssa valmiita muuttopäätökseen.

H6N-68 (omatoiminen) ”*Maaliskuun alussa kävimme katsomassa sekä kaupunkia että työpaikkaa, ja minulle tehtiin muodollinen työhaastattelu, saimme kaupungista ja työpaikan ilmapiiristä positiivisen kuvan. Silloin teimme sitten lopullisen päätöksen.*”
(Jotain muita odotuksia:) ”*...Ja että itse saisi pysyviä ystävyysuhteita.*”

H1N-78 (expa) ”*Halu oppia kanssakäymään eri kulttuurista olevien ihmisen kanssa. (...) Oletin, että paikalliset ovat helposti lähestyttäviä ja saan täältä uusia ystäviä.*”

H7N-71 (omatoiminen) ”*Uudet ystävät*”

H5N-82 (omatoiminen) ”*Paikallisiin ihmisiin tutustumisen uskoin onnistuvan muutamien linkkien ja henkilöiden kautta. (...) Yksityiselämän suurin haaste on vapaa-aika. Yksin asuvana, vieraassa kulttuurissa on hyvin vaikea löytää sosiaalista elämää. (...) Ystävyys ei kuitenkaan katso ikää ja murtaa joskus kielimuuritkin. Silloin tällöin käyn erään vanhuksen ja hänen tyttärensä luona iltateellä – ja vähäisestä sanallisesta ymmärryksestä huolimatta meillä on monesti jopa hauskaakin.*”

H6N:sen kohdalla lähtöpäätöksen sinetöi kohteesta syntynyt mielikuva: Suunnitelmia kohdemaan suhteen oli vireillä jo aiemmin, mutta vasta vierailu paikan päällä sai vakuuttuneeksi siitä, että muuttopäätös on oikea ratkaisu sosiaalisen (sekä materiaalisen) elämänlaadun kannalta. Edellä haastatellut esittävät ulkomaille muuton mahdollisuutena uusien ystävyysuhteiden luomiseen. Ystävyys, jonka haastatellut mainitsevat, lienee merkitykseltään jotain syvällisempää ja henkilökohtaisempaa kuin pelkkä kollegoiden välinen, ammatillisiin kytköksiin perustuva yhteistyö. Ystävyys, kuten Adams ja Allan (1998, 9-11) asiaa kuvaavat, on myöhäisessä modernissa yksityistä ja intiimiä, ja sellaisenaan oletusarvoisesti uskollista sekä pyyteetöntä (Hall 2012). Puhe ystävyystymisestä haastaakin

tulkinnan, jonka mukaan ulkomaille työllistymisessä on kysymys vain työstä tai työyhteisöön kiinnittymisestä. Sen sijaan kokemus nähdään tienä yhteisöllisyyteen, tilaisuutena laajentaa sosiaalista verkostoa myös työn ulkopuolella.

Kolmantena elämänlaadun mittarina Allardt (1980) esittää itsensä toteuttamisen (being), jolla hän kuvaa yksilön ja yhteiskunnan välistä suhdetta. Yksilö, joka kykenee toteuttamaan itseään on kiinnittynyt yhteiskuntaan (vrt. syrjäytyminen ja vieraantumisen) ja tuntee, että hän voi osallistua omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin. Hänellä on siis riittävästi poliittisia resursseja. Itsensä toteuttamisen ideaaliin liittyy myös seuraavat asiat: mahdollisuus mielekkääseen tekemiseen, vapaus peloista, turvallisuus, tarpeellisuus ja tietty korvaamattomuuden aste. Korvaamattomuudella Allardt tarkoittaa sitä, että henkilöä pidetään yksilöllisenä persoonana ja siten tarpeellisenä eri konteksteissa (vrt. esine tai tavara, joka on helposti korvattavissa). (Allardt 1980, 42-50; Allardt 1982, 4-8.)

Mahdollisuus itsen toteuttamiseen näyttäytyi niin ikään validina perusteena hakeutua ulkomaille. Tähän liittyi pyrkimys vapautua kahlitsevista, sosiaalisista normeista sekä mahdollisuus uudenlaisten vuorovaikutussuhteiden luomiseen niin työssä kuin myös vapaa-ajalla. Puheessa voitiin esimerkiksi kritisoida kotimaan työ- ja johtamiskulttuuria, jotka nähtiin puutteellisina. Koska työntekijöitä ei arvosteta riittävästi, itsen toteuttaminen työn kontekstissa on hankalaa. Silloin kun itsen toteuttaminen luokiteltiin haastavaksi kotimaan kontekstissa, puhujat eivät tarkastelleet itseään poikkeuksellisessa asemassa olevina. Sen sijaan puheessa vedottiin oletettuun yleiseen tietoon (Jokinen 1999b, 136-137), jonka mukaan erilaiset ulkoiset tekijät työntävät ja vetävät yksilöitä laajemminkin kansallisten rajojen yli (Mahroum 2000).

Itsen toteuttamista ja sen mahdollisuutta pohtii aineistossa jo edellä mainittu H7N, joka kertoo törmänneensä negatiiviseen kohteluun hakiessaan töitä kotimaasta. Näytteessä negatiivisuus ilmenee työnhakutilanteen ongelmana, mutta se ulotetaan koskemaan osin koko Suomen työskentelykulttuuria, jossa työntekijä ei ole oikeastaan yksilö, vain pikemminkin korvattavissa oleva koneiston osa, kuin komponentti liukuhihnalla. Vertailussa kotimaan kylmä, välinpitämätön suhtautuminen työnhakijaan asetetaan kontrastiksi kohdemaan työntekijää arvostavalle kulttuurille (Jokinen 1999b, 148 & 153). Koska kotimaan olosuhteet eivät tarjoa tyydytystä itsen toteuttamis- ja arvonantomielessä, mahdollisuuksia siihen on etsittävä muualta.

H7N-71(omatoiminen) *”...kyllästyminen Suomen rajoittuneisiin, lähes sisäsiittoisiin työmarkkinoihin. Kävin kahdessa työhaastattelussa Suomessa ja totesin, että jos jo haastatteluvaiheessa kohdellaan niin huonosti, en taida haluta työskennellä kyseisissä firmoissa lainkaan (...) Kohdemaan lähes rajattomat työnsaantimahdollisuudet, hyvä työnantaja, hyvä palkka sekä erityisesti, oman osaamisen arvostus. Vasta nyt Suomessa aletaan heräämään siihen, että ehkä jotain pitäisi tehdä, etteivät kaikki hyvinkoulutetut karkaa ulkomaille, mutta edelleen tämä ”herääminen” on hyvin hidasta. Näin sekä valtion että yksityisten työnantajien osalla. (...) työilmapiiri on leppoisampi kuin Suomessa ja työntekijöitä arvostetaan enemmän. Suomessa on hieman sitä liukuhihnameininkiä jopa tunnetuissa firmoissa ja kiitosta kuulee harvoin.”*

Edellinen, jo uran repertuaarin yhteydessä esiin tuomani H7N:sen kriittinen puheenvuoro kategorisoi kotimaan ja kohdemaan työskentelykulttuurit toisilleen vastakkaisiksi. Vertaus tekee samalla ymmärrettäväksi sen, miksi työnhakutilanteessa oli järkevää, paitsi uran, myös elämänlaadun näkökulmasta suuntautua ulkomaille: toisaalla sosiaaliset, materiaaliset sekä arvonantoon liittyvät tarpeet tulevat paremmin tyydytetyiksi. (Allardt 1980, 159-167; Jokinen 1999b, 141-144.) Mikäli näytettä tarkastellaan uran näkökulmasta, puhe koulutettujen karkaamisesta ulkomaille on tulkittavissa niin sanotun aivovuoto- (Mahroum 2000; Raunio 2005; Ackers & Gill 2008) tai aivokierto keskustelun (Favell et al. 2006; Tung 2008) kontekstissa, jossa korkeasti koulutetut nähdään yhteiskunnan potentiaalisena, mutta liikkuvana resurssina. Heidän sitouttaminen paikkaan edellyttää erilaisia houkuttimia, joiksi tässä rakentuu erityisesti osaamisen tunnustus. Näin tulkittuna elämänlaatu- ja urapuhe kytkeytyvät toisiinsa. Jotta yksilö voisi toteuttaa itseään urallisesti ja saada kaipaamaansa arvostusta työssä, tarvitaan sopivat puitteet, joissa yksilö saa riittävästi vastuuta sekä mahdollisuudet mielekkääseen tekemiseen (Allardt 1980, 47). Tunnustus tehdystä työstä palkitsee ja osoittaa, että yksilöllä ja hänen toimillaan on arvoa yhteisössä.

Lagerspetzille (2011, 87-88) elämänlaatu ei tarkoita pelkkää hedonistista nautinnon tavoittelua, vaan siihen liittyy lisäksi autonomisuus, eli mahdollisuus ottaa itse vastuu elämästään ja ohjata sitä haluttuun suuntaan. Sama orientaatio oli tunnistettavissa myös ulkomaantyötä koskevasta puheesta. Tilanteessa, jossa kotimaan työtilanne arvioitiin epäsuotuisaksi, elämän mielekkyys ja hallinta voitiin tavoittaa hakeutumalla kansainvälisille työmarkkinoille, joissa olosuhteet ja siten myös omat toimintamahdollisuudet olivat

oletettavasti paremmat.

H7N-71 (omatoiminen) ”*Kun gradu alkoi olla lopuillaan, ja Suomi oli (jälleen) lamassa vuonna 1998, päätin, että nyt on paras aika lähteä.*”

Nykyisissä hyvinvointimääritelmässä on siirrytty objektiivisesta olosuhteiden ja resurssien mittaamisesta kohti kokemuksellisuutta (Hoffrén ym. 2010, 16 & 98-99; Mattila & Aarninsalo 2012; Simpura 2012). Tällöin hyvinvointi nähdään ennen kaikkea subjektiivisena tyytyväisyyden kokemuksena (Diener et. al. 1999). Hämäläiselle (2013; 2014, 17-67) kokemuksellinen hyvinvointi tarkoittaa sisäistä koherenssia (*sense of coherence*, ks. Antonovsky 1987). Se muodostuu elämän ymmärrettävyydestä, hallittavuudesta sekä merkityksellisyydestä. Hämäläinen (2014, 28-33) arvioi, että monet jälkiteollisen yhteiskunnan piirteet, kuten voimistunut epävarmuus, kompleksisuus, yltäkylläisyys sekä yhteisöllisyyden rapautuminen hankaloittavat sisäisen koherenssin tavoittamista. Tasapainon saavuttaminen edellyttää yksilöltä uudenlaisia resursseja sekä kykyä luovia muuttuvien ulkoisten haasteiden ristipaineessa.

Kokemuksellisuuden merkitystä hyvinvoinnin perustana painottavat myös erilaiset onnellisuustutkimukset (ks. esim. Diener & Biswas-Diener 2008; Lyubomirsky 2009; Mattila 2011), jotka kiinnittävät huomion ulkoisten olosuhteiden sijaan ihmisten asenteisiin, suhtautumistapoihin ja ajattelumalleihin. Näin tehdessään ne tulevat säilyttäneeksi vastuun tyytyväisyyden saavuttamisesta yksilölle/yhteisölle itselleen – geenit tai olosuhteet eivät yksinään determinoi onnellisuutta, sen sijaan paljon on kiinni yksilön ajattelutavoista sekä kyvystä/halusta nähdä asiat positiivisessa valossa (Mattila & Aarninsalo 2012, 38-48). Näkemys yksilöstä ”oman onnensa seppänä” kiteytyy sellaisessakin arkisessa sanonnassa, jonka mukaan: ”Elämä on sellaista, miksi meidän ajatukset sen tekevät.” Myös OECD (2011a; 2011b; 2013) tunnistaa kokemuksellisuuden määritellessään elämään tyytyväisyyden (*life satisfaction*) yhdeksi elämänlaadun keskeiseksi dimensioksi.

Puhe kokemuksellisesta hyvinvoinnista on tulkittavissa 2000-luvulla voimistuneeksi, elämänlaatua määrittäväksi diskursiiviseksi suuntaukseksi, joka kyseenalaistaa aiemmat objektiiviset hyvinvoinnin mittarit. Sen mukaan aineellisia ja ulkoisia resursseja ei tule pitää itsestään selvinä hyvinvoinnin indikaattoreina. Korostaessaan hyvinvoinnin subjektiivisuutta kokemuksellinen näkökulma häivyttää materiaalisen tason merkitystä elämänlaadun

keskeisestä sisällöstä antaen sijaa yksilön tyytyväisyyden kokemuksille sekä erilaisille ”tuntemuksille,” jotka voivat olla niin positiivisia kuin myös negatiivisia (Simpura 2012, 689).

Elämänlaatupuheessa ulkomaille muuttoa tarkasteltiin niin ikään sisäisiin tuntemuksiin vaikuttamisena. Esimerkiksi kohdemaan valikoitumista ja siellä viihtymistä voitiin perustella myönteisillä tunteilla, joita maa itsessä herättää. Kuvatut tuntemukset vaihtelivat uteliaasta kiinnostuneisuudesta voimakkaampiin ”rakkauden” kokemuksiin. Keskeistä tilanteen määrittelyssä oli koettu kontrasti kotimaan ja kohdemaan välillä. Maat nähtiin erilaisina toimintaympäristöinä ja siten itselle eri tavoin sopivina. Puheessa paikkoihin ja ihmisiin kiinnitetyt piirteet muodostuvat merkittäviksi elämänlaadun kannalta, sillä niillä on vaikutuksensa toimintaympäristössä saavutettaviin mielekkyyden kokemuksiin. Eläkkeeseen arkea tietynlaisissa olosuhteissa ja ilmapiirissä, kotimaasta poismuutto voi olla jopa välttämätöntä.

H7N-71 (omatoiminen) *”Toisena syynä oli myös ”rakastuminen” kohdemaan kulttuuriin ja elämäntyliin opiskeluaikana (...) Paikalliset ovat erittäin kohteliaita, hauskoja ja huumorintajuisia ihmisiä, joiden kanssa päivittäinen kanssakäyminen on todella miellyttävää. Suomalaisen jäykkyuden sekä oman edun ajamisen muistelu tuo vain kylmiä väreitä.”*

H6N-68 (omatoiminen) *”Ulkomailla asuessa puuttuu sellaiset pakolliset ”on tehtävä”-jutut, joita Suomessa asuessa on. Siinä vain on joku outo vapautensa. (...) Mutta koitin sitä sanoa, että ainakin noissa maissa saa olla oma itsensä, ei tarvitse mennä massan mukana, Suomessa kaikkea massasta poikkeavaa ihmetellään ja osoitellaan.”*

H8M-76 (ulkomaal. omatoiminen) *”To live in Asia, a part of the world that is so different and fascinating and I always wanted to do that. To get out of Europe for a while or away from the ever same life there. (...) Furthermore my company's business was bad and I couldn't stay there (neither did I want to).”*

Esiintyessään itse asian todenneina, todellisuutta kahtaalta seuranneina, puhujat tuottivat asiantuntijuuteen perustuvaa retoriikkaa, joka tässä tapauksessa kätkee maiden väliset, potentiaaliset yhtäläisyydet ja painottaa sen sijaan niiden väliltä löytyviä eroja (Juhila 1993,

158-163; Jokinen 1999b, 128). Erot luokiteltiin huomattaviksi paitsi laajuudeltaan myös seurauksiltaan. Vaikutelma korostuu entisestään valituissa ääri-ilmauksissa, jotka tarkentavat sanottua: ”erittäin kohteliaita,” ”todella miellyttävää,” ”vain kylmiä väreitä,” ”kaikkea massasta poikkeavaa ihmetellään...” ja ”ever same life there..” (Jokinen 1999b, 150-151.) Kansallinen kulttuuri erityisine piirteineen ja normeineen tuotetaan staattisena, itsen ulkopuolisena rakenteena, jota on vaikea muuttaa (Hannerz 2003, 216). Samalla kotimaan vallitseva sosiaalinen järjestys jäsentyy muuttumattomaksi tosiasiaksi, johon ei haluta sopeutua (Bauman 2000, 177-199). Tässä kontekstissa ulkomaille työllistyminen muodostuu, ei vain uran kehittämiseksi, vaan myös uudenlaisen ympäristösuhteen tavoitteluksi, jossa panoksena on elämän mielekkyys (Hämäläinen 2014, 32).

Ilmiönä elämänlaatuperustainen muutto muistuttaa elämäntapasiirtolaisuutta (*lifestyle migration*) (Benson & O'Reilly 2009; O'Reilly 2012, 66-84), jossa liikutaan pakotteiden sijaan maun, halun ja pyrkimysten ohjaamina. Muutto ulkomaille laajentaa arjen näyttämöä, jossa erilaiset ilmiöt ja tapahtumat saavat muotonsa, ja se on tulosta erilaisten mahdollisuuksien sekä mieltymysten refleksiivisestä arvioinnista (Benson & O'Reilly 2009, 12). Edellisissä aineistonäytteissä muuttopäätös merkitsee esimerkiksi siirtymistä pois kotimaan ahtaista, sosiaalisista normeista kohti vapautta yhdenmukaisuuspaineista (H6N), mutta myös askelta kohti itseä kiehtovaa kansallista kulttuuria (H7N ja H8M). H8M esittää muuton lisäksi siirtymänä pois kotimaan seisahtuneesta työmarkkinatilanteesta, mikä on tulkittavissa niin ura-askeleeksi (ks. uran repertuaari) kuin myös elämänlaatuun vaikuttamiseksi, jopa kokonaisvaltaiseksi elämänmuutokseksi (Richardson & Mallon 2005). Kaikissa kolmessa tapauksessa paikan¹⁴ ja niihin liittyvien mielikuvien merkitys korostuu, sillä ulkomaille muutto nähdään tilaisuutena vaikuttaa oman elämän ulkoisiin puitteisiin, ja sitä kautta myös elämänlaatuun.

Elämänlaadun repertuaarissa ulkomailla oloa ei tarkasteltu vain työnä tai työntekemisenä, vaan kokonaisvaltaisena toimintana, jossa modernille yhteiskunnalle tyypillinen jako työn ja vapaa-ajan välillä jopa hämärtyy (Therborn 1995). Ulkomailla ollaan sekä töissä että vapaalla, arkea kokonaisvaltaisesti uusintaen. Kun lähtökohdaksi otettiin arjen hyvinvoinnin tavoittelu, ulkomailla vietetyn ajan odotettiin tarjoavan paitsi nautinnolliset ja mielekkäät elinolosuhteet,

14 Paikka ymmärretään tässä paitsi geografisena ja fyysisenä sijaintina, myös mentaalisenä ja emotionaalisenä tilana. Paikat synnyttävät mielentiloja, joita itsessäänkin voidaan mieltää olemisen paikoiksi. Paikoilla on historiallinen ulottuvuus ja ne ovat poliittisesti ja kulttuurisesti konstruoituja. (Keskitalo-Foley 2004, 18-20; Keskitalo-Foley & Naskali 2013, 10).

myös monipuoliset työ- ja vapaa-ajan toimintamahdollisuudet sekä muita resursseja, jotka edesauttavat arjessa toimimista (Raijas 2011, 243-263). Muiksi resursseiksi määrittyivät tässä esimerkiksi sosiaaliset verkostot. Elämänlaadulle asetetut kriteerit toimivat samalla keinona arvottaa ulkomaantyökokemuksen onnistuneisuutta. Vaatimusta hyvinvoinnin toteutumiseen ei sen sijaan katsottu tarpeelliseksi perustella. Hyvinvoinnin edistäminen näyttäytyi sellaisenaan moraalisenä ja siten riittävänä perusteena toiminnalle (Lagerspetz 2011, 79-80). Hyvinvointipuheessa itsestään selvä, sosiaalisesti jaettu normi on se, ettei yksilön ole järkevää jäädä (ainakaan pysyvästi) sellaisiin olosuhteisiin, joissa oman hyvinvoinnin toteutuminen on jollain tapaa vaillinaista tai rajoitettua (Juhila 1993, 172-177).

Hyvinvoinnin keskeisyys korostui puheessa myös silloin, kun elämänlaatu yllättäen heikkeni ulkomaille muuton myötä. Heikennykseksi määrittyivät muun muassa ongelmat ihmissuhteiden luomisessa, vaikeudet työtehtävien saannissa sekä arviot paikallisen infrastruktuurin sekä olosuhteiden riittämättömydestä. Näissä tilanteissa monet hyvinvoinnin ulottuvuuksista kärsivät ja siksi elämänlaadun voidaan katsoa kokonaisuudessaan laskeneen (Allardt 1980). Toisin kuin selviytymisen repertuaarissa, jossa haasteet näyttäytyivät itseä koulivina ja siten lopulta hyödyllisinä, tässä ne saivat negatiivisen konnotaation. Haastava arki kuvattiin turhautumista sekä tyytymättömyyttä herättäväksi, pidemmällä aikavälillä kestäättömäksi tilaksi. Kielteinen suhtautuminen hyvinvoinnin laskuun heijastui myös ajatuksiin kotimaahan paluusta. Riittämättömien resurssien, rajallisten toimintamahdollisuuksien sekä tyytymättömyyden tunteiden kuvailun jälkeen puheessa voitiin todeta esimerkiksi seuraavaa: ”Maasta on mukava lähteä pois. Kyllä tämä maa on nyt nähty.” sekä ”Ihanaa päästä pois tästä maasta.” (Raijas 2011, 262.)

Elämänlaatonäkökulmassa arjen toimivuutta koettelevia haasteita oltiin valmiita sietämään vain rajallinen määrä. Suhtautumista tilanteeseen kuvaa toleranssi, jonka rajoja ulkomaantyö saattoi pahimmillaan koetella: ”..Tämä on niin surkea paikka kaikin puolin, että olisi todella tarvinnut irtiotta siitä p..asta...” Ottamatta kantaa puhujien kokemuksiin tai olosuhteisiin sinänsä, on todettava, ettei ilmaistuja tuntemuksia tai arvioita vaadittavista toimenpiteistä voi irrottaa elämänlaadusta. Elämänlaadun repertuaarissa niin ulkomaille muuttoa, ulkomaille asumista kuin myös kohdemaasta poismuuttoa arvioitiin ja tehtiin ymmärrettäväksi kokemuksellisen hyvinvoinnin avulla, esimerkiksi viittaamalla elämän mielekkyyteen, koettuun hallinnan tunteeseen sekä kokemuksen synnyttämiin positiivisiin ja negatiivisiin tunteisiin (Simpura & Uusitalo 2011, 124-127). Elämänlaadun näkökulmasta arvioituna

ulkomaille muutto ei saisi aiheuttaa hyvinvointivajetta, vaan sen tulisi paremminkin korjata sitä (Saari 2011, 13-14).

Mahdollisia tyytymättömyyden, pettymyksen ja hallitsemattomuuden tunteita voitiin lieventää eri tavoin. Esimerkiksi ekspatriaattien puheessa konstruoitui idea hyvinvoinnin funktionaalista substituutiosta (Saari 2011, 14), jossa mahdollisuus työhön, uralliseen kehittymiseen sekä tulojen kasvuun korvaa hyvinvoinnin tilapäisen alhaisuuden sosiaalisella ulottuvuudella (Allardt 1980, 121-159). Vaikeudet sosiaalisten suhteiden luomisessa sekä ajoittainen tyytymättömyys (jotka nekin soivat elämänlaadun ihanteita vastaan) voitiin siis oikeuttaa sillä, että matkasta on kuitenkin hyötyä urallisesti. Ja koska kysymys on vain väliaikaisesta komennuksesta, hyvinvoinnin sosiaalinen ulottuvuus ei vaarannu pysyvästi. Myös selviytymisen repertuaaria voitiin käyttää tilanteen hyväksyttäväksi tekemiseen silloin, kun elämänlaadun osalta tilanne osoittautui kestävämmäksi. Lisäksi puheessa voitiin tukeutua realistiseen tulkintaan, jossa asioihin otettiin etäisyyttä katsomalla niitä ikään kuin ”tosiasioiden” kautta: tässä kontekstissa ja näiden realiteettien vallitessa kokemus vain on erityisen haastava kenelle tahansa (Suoninen 1992, 46-47).

H1N-78 (expa) *”Euroopassa olisi ollut huomattavasti helpompaa, kohdemaan ja Suomen kulttuurit ovat niin erilaiset.”*

Ekspatriaattien puheessa materiaaliset tekijät, kuten työ ja urallinen ansioituminen, näyttäytyivät muita hyvinvoinnin ulottuvuuksia legitimiimpänä perusteena komennuksella olemiselle. Luovuttaminen pelkästään ajoittaisen tyytymättömyyden takia tai paluu kotimaahan kesken komennuksen vaikkapa siksi, että yhteisyssuhteissa ilmeni ongelmia ei esiintynyt todellisena, harkittavissa olevana vaihtoehtona yhdessäkään haastattelussa. Implisiittiseksi oletukseksi muodostui se, että nykyisellä yrityksen järjestämällä komennuksella ollaan (monista hyvinvointilähtökohdista huolimatta) pääasiassa ammatillisen kokemuksen takia. Vaikka uran repertuaari näyttäytyi hegemonisena elämänlaatuun nähden (Jokinen & Juhila 1993, 80-81), kyseistä tulkintaa ei välttämättä ulotettu nykyistä komennusta pidemmälle. Kuten myös Ackers ja Gill (2008, 8-9) huomauttavat, elämäntilanteen muuttuessa ja uran edetessä lähtöpäätöksen perustelut saatavat muuttua, samoin kuten eri tekijöiden/vaikuttimien painoarvo.

H3M-(expa) (oletko harkinnut jatkavasi ulkomailla työskentelyä vielä nykyisen komennuksen

jälkeen:) ”Vain päiväraha keikoilla ja nykyisen komennuksen myötä vain todella hyvillä ehdoilla.”

H1N-78 (expa) ”Olisin halunnut toiselle ulkomaankomennukselle esim. johonkin Euroopan maahan tai Yhdysvaltoihin, tämä ei kuitenkaan ole mahdollista ainakaan heti.”

Pysyvästi tai pidemmäksi aikaa ulkomaille muuttaneiden puheessa hyvinvoinnin haasteet konstruointiin hieman toisin. Kulttuurien törmäämisestä huolimatta puhujat kuvasivat itsensä pitkälti kohdemaahan integroituneina ja tyytyväisinä. Mahdolliset kulttuurieroista juontuvat hyvinvoinnin uhat (kuten yhteisöön kiinnittymisen vaikeus) neutralisoitiin luokittelemalla ne vieraassa maassa elämiseen ”kuuluviksi,” ylitettävissä oleviksi haasteiksi ja siten hyväksyttäviksi. Toisaalta yhteisöllisyyteen saatettiin myös suhtautua eri tavoin. Vieraasta yhteisöstä ei etsitty niinkään turvaa tai sosiaalista koheesiota, vaan se näyttäytyi peilinä itsetutkiskelulle, keinona identiteetin rakentamisen ja rakentumisen prosesseille (Pessi & Seppänen 2011, 289-290).

Elämän ymmärrettävyyttä ja mielekkyyttä potentiaalisesti uhkaavat tilanteet voitiin kyseenalaistaa myös tarttumalla arkisiin itsestäänselvyyksiin. Esimerkiksi H5N kysyy, mitä hyvä elämä oikeastaan on ja millaisin kriteerein se on määriteltävissä. Erilaisuuden/toiseuden ei tarvitse muodostua syyksi palata kotimaahan, vaikka se vaatisi totuttelua. Jonkun muun maan kansalaiselle tilanne voisi olla vielä haastavampi (H7N). Vieraassa kulttuurissa asuttaessa yhteisöllisyyttä ei välttämättä kannatakaan etsiä paikallisista, vaan muista samassa tilanteessa olevista ulkomaalaisista (H8M).

H8M-76 (ulkomaal. omatoiminen) ”Culture really is one of the key things you run into day in day out. Local culture is very unique and the longer you live here, the better you know it the more often you will shake your head about it and fail to understand it. There are, in fact, books about this particular cultural clash and they are very interesting to read. (...) People here are just very different. (...) So private life activities seem a bit limited in the eyes of an expat but then, there are many expats living here and they are like yourself.”

H7N-71 (omatoiminen) ”Totuttelu paikalliseen työilmapiiriin / -moraaliin vei aikansa, mutta ei ole ollut välttämättä mikään haitta. Verrattuna muihin kansallisuuksiin, meidän

suomalaisten on suhteellisen helppo sopeutua paikalliseen kulttuuriin.”

H5N-82 (omatoiminen) ”*Olen myös huomannut, että vaikka asiat on Suomessa hyvin, niin ne voi olla hyvin muuallakin – ehkä hieman eri tavallakin.*”

Uran, seikkailun ja selviytymisen ohella kysymys mielekkästä elämästä (ymmärrettynä laajasti) sekä sen tavoittelusta muodostui yhdeksi keinoksi jäsentää ja tehdä ymmärrettäväksi ulkomailla työskentelyn merkityksiä. Elämänlaadun repertuaari ottaa annettuna pyrkimyksen hyvinvoinnin maksimointiin. Mahdollinen jousto näyttäytyi silti mahdollisena, vaikkakin perustelua edellyttävänä. Seikkailun repertuaarin tapaan elämänlaatupuhe korostaa nykyhetkeä sekä siihen paikantuvia kokemuksia ja tunteita. Tavoiteltu hyvinvointi ei kuitenkaan synny pelkistä uusista elämyksistä (vrt. seikkailupuhe), ammatillisista ansioista (vrt. uran repertuaari) tai uuden aseman saavuttamisesta (vrt. selviytymisen repertuaari), vaan riittävästä resursseista, sosiaalisesta tuesta, itsen toteuttamisen mahdollisuudesta sekä ylipäättään kokemuksista, jotka on määriteltävissä yksilön hyvinvointia edistäviksi. Tällaisenaan puhe rakentuu yksilöä korostavien, hedonististen lähtökohtien varaan.

4.5 FAMILISTINEN REPERTUAARI

Puheessa ulkomaantyökokemusta tarkasteltiin myös perheen ja parisuhteen näkökulmasta. Puhujat pohtivat muun muassa sitä, miten ulkomaille työllistymisellä tullaan vaikuttaneeksi koko perheen hyvinvointiin ja miten perhe, parisuhde ja ulkomaantyö ovat ylipäättään yhdistettävissä. Tältä osin tulkinnat olivat kahtalaisia. Yhtäältä kokemuksen katsottiin yhdistävän perhettä ja puolisoita, jolloin lähtöpäätös näyttäytyi oikeutettuna. Toisaalta ulkomaantyö rakentui perheeseen kohdistuvaksi uhkaksi (Jallinoja 2009), jolloin perhe näyttäytyi ulkomaantyön esteenä ja rajoitteena. Tätä puhetapaa, jossa korostui individualististen intressien ja tavoitteiden sijaan vastuullisuus, moraalinen kunnollisuus sekä solidaarisuus perhettä kohtaan kutsun familistiseksi repertuaariksi.

Familistisessa repertuaarissa perheen¹⁵ hyvinvointi näyttäytyi ensisijaisena yksilöllisiin

15 Perhe, josta tässä aineistossa puhutaan määriteltiin ensisijaisesti vanhemman/vanhempien sekä lasten muodostamaksi kokonaisuudeksi, eli ydinperheeksi. Myös parisuhde luokiteltiin tiiviiksi, yksilöä velvoittavaksi suhteeksi, joskaan sitä ei välttämättä mielletty perheeksi samassa mielessä. Puolison ja lasten lisäksi perheenjäseniksi voitiin luokitella myös omat lapsuudenperheen jäsenet, kuten vanhemmat tai sisarukset. Näin ollen aineistossa ilmennyt käsitys perheestä näyttäisi olevan linjassa ainakin suomalaisittain yleisen perhekäsityksen kanssa (ks. esim. Paajanen 2007).

intresseihin nähden. Toisin kuin muissa puhetavoissa, joissa fokus oli siinä, miten ulkomailla vietetystä ajasta hyödyttään itse, tässä lähtökohdaksi otettiin pyrkimys perheen/parisuhteen edun toteutumiseen. Näin ollen perheen ja parisuhteen hyvinvointi rakentui keskeiseksi moraalisiksi mittapuiksi, jota vasten ulkomaantyön merkityksiä voitiin arvioida. Vaikka tulkinnat ulkomaantyön ja perheen yhteensovittamisen seurauksista vaihtelivat, yhteistä tässä puhetavassa oli näkemys perheen pyhydestä: Perhe on vahvojen sidosten yhteisö, joka velvoittaa yksilöä ja jota täytyy suojella (Jallinoja 2009, 14-19). Perheenjäsenet eivät voi (ainakaan ilman paheksuntaa) tehdä sellaisia valintoja, jotka riskeeraavat yhteisön eheyden tai jopa lisäävät sen hajoamisen todennäköisyyttä.

Erilaisia perhekäsityksiä tutkinut Riitta Jallinoja (1985) kutsuu tällaista yksilöä sitovaa näkemystä perheestä familistiseksi erotuksena individualistisesta perhekäsityksestä. Siinä perheen säilyminen on itseisarvo, ja yksilön tarpeet katsotaan alisteisiksi perheen tarpeille. Jallinoja (2006, 96) tunnistaa yhteisöllisyyttä vaalivan perhekäsityksen taustalta familistisen ideologian, jonka normilähde on vaikeasti tunnistettavissa. Sen voimistumisella on pitkä historia protestanttisissa maissa ja taustalla uskonnollinen, erityisesti kristinuskon muokkaama näkemys perheestä keskeisenä yhteiskunnallisena yksikkönä, jonka tehtävänä on kasvattaa yhteiskuntakelpoisia sekä kuuliaisia kansalaisia (Jallinoja 1984, 39-40).

Familistista ideologiaa määriteltessään Jallinoja (1984) toteaa, että myös suomalaista perhekeskustelua on leimannut 1900-luvulta asti diskursiivinen kiista, jossa vuoroin perheen etua korostavat familistiset ja yksilön vapautta peräänkuuluttavat individualistiset perhekäsitykset ovat nousseet hallitseviksi. Diskursiivinen kiista on ilmennyt paitsi keskusteluna yksilön, perheen ja parisuhteen oikeuksista sekä velvoitteista, mutta myös erilaisten tahojen ja yhteisöjen tarkoitushakuisena toimintana tiettyjen ideologioiden voimistamiseksi (Jallinoja 1984; 1985). Jallinojan teoriaa soveltaen ajattelen, että otettaessa kantaa perhettä koskeviin kysymyksiin puheen taustalta on tunnistettavissa nämä keskenään ristiriitaiset perhekäsitykset ja niihin liittyvät arvotukset. Familistinen ja individualistinen perhekäsitys toimivat kulttuurisesti konventionaalisina tapoina jäsentää itsen, perheen sekä puolisojen välisiä suhteita (Jokinen ym. 1993, 32-33).

Tulkintani mukaan tässä aineistossa ilmennyt perhe- ja parisuhdekeskeinen, familistinen näkökulma ulkomaantyöhön rakentuu pitkälti Jallinojan määrittelemän familistisen diskurssin varaan. Perhe on arvosidonnainen instituutio, ja kun ulkomaantyö koskettaa myös perhettä,

puheessa liikutaan familististen arvojen sekä normien kyllästyväällä alueella (Jallinoja 1985, 9). Familistisen perhekäsityksen näkökulmasta tulee ymmärrettäväksi myöskin se, miksi puheessa ilmeni oma-aloitteista selontekoa perheen/parisuhteen huomioimisesta silloinkin, kun niistä ei erikseen kysytty; familistiset ihanteet oletetaan yhteisesti jaetuiksi (Jokinen ym. 1993, 32-33). Tuodessaan esiin koetun huolen perheestä sekä pyrkimyksen kantaa vastuu puolison sekä lasten hyvinvoinnista ulkomaantyön aikana puhujat tulivat osoittaneeksi diskursiivista kompetenssiaan (Pietilä 2010a, 218) tilanteessa, joka on tulkittavissa perheen kannalta potentiaalisesti ongelmalliseksi.

Puheessa familistinen repertuaari ilmeni muun muassa siten, että silloin kun ulkomaantyö arvioitiin perhettä uhkaavaksi, se näyttäytyi ongelmallisena sekä erityistä oikeutusta edellyttävänä valintana perheellisille. Toisaalta silloin kun ulkomaille työllistymisellä katsottiin olevan positiivisia vaikutuksia perheelle/parisuhteelle, lähtöpäätöstä voitiin oikeuttaa ja tehdä ymmärrettäväksi perheen etuun vedoten. Familistinen repertuaari tuli esiin sekä ekspatriaattien että omatoimisten puheessa, ja sekä perheelliset että perheettömät viittasivat puheessaan familistisiin arvoihin.

Yleinen näkemys lienee se, että komennukset ja ulkomaantyö ylipäättään ovat perheellisten kannalta haasteellisia toteuttaa. Tätä näkemystä tukevat monet ekspatriaattitutkimukset, jotka ovat osoittaneet työn ja perheen välisten konfliktien olevan yksi keskeinen syy komennusten ennen aikaisiin keskeytyksiin (ks. esim. Tung 1981; Shaffer & Harrison 1998; Shaffer et al. 2001; Franke & Nicholson 2002). Haasteellisuudesta kertovat myös ulkomaille työllistyneiden omat arviot kokemuksesta. Esimerkiksi Muntonin (1990) mukaan 75 prosenttia uudelleensijoitetuista perheellisistä työntekijöistä arvioi muuton stressaavaksi. Myös tässä aineistossa ulkomaantyö rakentui perheellisten kannalta ongelmalliseksi siihen sisältyvien riskien takia. Haasteeksi ulkomaantyössä luokiteltiin muun muassa perheestä eroon joutuminen, lasten hyvinvoinnin turvaaminen, yhteydenpito kotimaahan jääneisiin läheisiin, yhteisen ajan vähentyminen sekä uusi ympäristö erilaisine stressitekijöineen sekä uusine rooliodotuksineen. Myös vieraan naisen uhka tunnustettiin yhdeksi mahdolliseksi riskiksi.

Erilaiset perheeseen kohdistuvat uhat synnyttivät moraalisen ristiriidan familistisiin lähtökohtiin nähden, mikä sai ulkomaille työllistymisen näyttämään kyseenalaiselta, jopa moraalisesti arveluttavalta teolta. Tämä ei kuitenkaan saanut perheellisiä tarkastelemaan

ulkomaantyötä itseltä poissuljettuna vaihtoehtona. Sen sijaan puheessa mahdollisia epäkohtia vastaan puolustauduttiin sillä, että vaikka monet perheeseen kohdistuvat riskit ovat ulkomaantyössä läsnä, hyvinvointi voidaan varmistaa ennakoimalla sekä riskeihin varautumalla. Tähän viittaa esimerkiksi H6N:sen kommentti parisuhteesta, jossa hän toteaa uhkien tiedostamisen lieventävän, ellei jopa poistavan parisuhteeseen kohdistuvan vaaran.

H6N-68 (omatoiminen) ”*Tiesimme, mihin nokkamme parisuhteessa pistämme, joten ei haasteita siltä suunnalta.*”

H6N kertoo asuneensa ulkomailla myös aiemmin, tosin tuolloin vain hänen miehensä oli töissä ja hän oli kotona lasten kanssa. Ymmärrys siitä, mitä tuleman pitää, näyttää tässä tapauksessa riittävän selittämään, miksi puhujan parisuhde on haasteille immuuni. Metafora ”tiesivät, mihin nokkansa pistävät” on tulkittavissa siten, että parisuhdetta potentiaalisesti koettelevat haasteet on konkreettisesti kohdattu ja selätetty jo aiemmin, ja tällä kertaa matkaan lähdetään kokemuksesta viisastuneena (Jokinen 1999b, 148-149). Perheen kannalta ristiriitaiselta näyttävässä tilanteessa familistisen repertuaarin hallintaa voitiin osoittaa myös tuomalla esiin lähtöpäätöstä edeltänyt harkinta: Ulkomaille muutto ei tapahtunut täysin spontaanisti vain omaa etua ajatellen, sen sijaan ennen ulkomaille lähtöä tilannetta arvioitiin koko perheen kannalta.

H6N-68 (omatoiminen) ”*...ja kun päätös lähtemisestä alkoi olla puolivalmis, kysimme myös lasten mielipidettä.*”

H2N-75 ”*Juteltiin pikaisesti puolison kanssa ja ilmoitauduttiin vapaaehtoisiksi, kun sitä ekan kerran kyseltiin. Varmistimme vielä myöhemmin, onnistuuko elämä lapsemme kanssa kyseisessä maassa (muutettu) ja onko muita esteitä. Sen jälkeen annoimme ”lopullisen” suostumuksen lähdölle.*”

H1N-78 (expa) ”*Ensin oli otettava selvää miten kouluikäisen lapsen kanssa täällä arki sujuu, eli onko edes mahdollista lähteä lapsen kanssa tällaiseen maahan. (...) Tämä jälkeen alettiin tutustua maan kulttuuriin kirjojen ja netin avulla*”

H4M-74 (expa) ”*Tietenki asiaa piti punnita myös perheeni kannalta (vaimo & kolme lasta). Päätös oli, että lähdän ensin yksin, jotta saan asiat kuntoon ja asunnot sun muut*

käytännön asiat hoidettua. Tämän jälkeen perhe seuraisi perässä.”

Edellisissä aineistoesimerkeissä perheelliset henkilöt (H6N, H2N, H1N, H4M) kuvaavat lähtöön valmistautumista sekä päätöksenteon etenemistä. Vaikka perhe ja parisuhde eivät rakennu ulkomaantyön esteeksi, ne esitetään kuitenkin asioina, joilla on potentiaalia rajoittaa toimintaa. Esimerkiksi H6N, H2N ja H1N tulkitsevat lasten edun siinä määrin itseä velvoittavaksi, että sen toteutuminen voi lopulta ratkaista lähtöpäätöksen. Perheestä puhuttaessa puhujien toteavat sanavalinnat, kuten ”*tietenki*” (piti punnita perheen kannalta) ja ”*oli otettava selvää*” (onko edes mahdollista lähteä lapsen kanssa) tulevat vielä korostaneeksi perheen edun oletettua itsestäänselvyttä: Kysymys on asiasta, josta vallitsee kulttuurinen konsensus (Jokinen 1999b, 138-139).

Huoli perheestä ilmaistiin asiana, joka varjosti matkaa jo ennen lähtöä. Toisaalta sama huoli esiintyi myös silloin, kun muuttopäätöstä arvioitiin kohdemaahan saapumisen jälkeen. Esimerkiksi H3M kertoo viettäneensä eräänkin yön miettien sitä, ”*mihin sitä on perheensä tuonut.*” Toteamuksesta on tunnistettavissa ristiriita, jossa vastakkain asettuvat familistiset vaatimukset sekä pelko niiden rikkomisesta: Puhuja tulkitsee olevansa vastuussa perheestään, mutta epäilee samalla, sotiiko perheen tuominen kohdemaahan perheestä huolehtimisen ihanteita vastaan (Jallinoja 1984, 104). Ehkä juuri perheeseen kohdistuvien riskien takia familistisessä repertuaarissa lähtöpäätös näyttäytyi eri tavoin sovittelua ja oikeutusta vaativana valintana eri elämäntilanteessa oleville. Tehtiinpä muuttopäätös millä perustein tahansa, perheelliset näyttivät olevan velvoitettuja vähintään pohtimaan ulkomaille muuton mielekkyyttä puolison sekä lasten kannalta.

Samantapaiseen tulokseen päätyi myös Tharenou (2008), joka tutki, miten sukupuoli ja sosiaaliset roolit vaikuttavat työntekijöiden halukkuuteen työllistyä ulkomaille. Tharenoun (2008, 186-187) tulkinnan mukaan perhe voi muodostua ulkomaantyön esteeksi erityisesti naimisissa oleville naisille, joilla on lapsia, sillä heihin, toisin kuin lapsettomiin sinkkunaisiin, kohdistuu traditionaalisen perheroolin mukaisia paineita olla hyvä äiti, vaimo sekä kodista ja lapsista huolehtija. Omaan uraan panostaminen sotii tätä ihannetta vastaan, mikä synnyttää sosiaalisia ristiriitoja ja voi jopa vähentää halukkuutta (*willingness*) hakeutua töihin ulkomaille. Miesten kohdalla puoliso ja lapset eivät Tharenoun tutkimuksessa vaikuttaneet ulkomaantyyöhön kohdistuvaa kiinnostusta vähentävästi, mitä Tharenou selittää sillä, että naimisissa olevilla miehillä komennus vahvistanee sosiaalista roolia perheen elättäjänä

(*provider*), jolloin työn velvoitteet näyttäytyvät ensisijaisina.

Siinä missä perheelliset (H6N, H2N, H1N, H4M, H3M) tulivat edellä korostaneeksi harkintaa sekä ulkomaantyöstä käytyjä yhteisiä keskusteluja ennen lähtöpäätöksentekoa, osa sinkuista (H5N, H7N) puolestaan tulkitsi elämäntilanteensa yhdeksi ulkomaantyön mahdollistajaksi. Heille perheettömyys näyttäytyi esteettömyytenä sekä itseä rajoittavien sitoumusten puutteena.

H5N-82 (omatoiminen) ”*Lähtöön vaikutti myös oma elämäntilanne: olen sinkku, vastavalmistunut, jolla ei elämä ole vielä ”asettunut” mihinkään*”

H7N-71 (omatoiminen) ”*En kuulu niihin, jotka muuttaisivat maata miehen perässä/ vuoksi, joten yksityiselämään asia ei vaikuttanut, muuten kuin, että perhe ja ystävät olivat nyt hieman pohjoisemmassa. (...) Minua ei ole onneksi Suomeen vetämässä puolison tai oma työ. Ainoa syy Suomeen paluuseen olisi vanhempien sairaus.*”

Näytteissä haastatellut kuvaavat lähtöpäätöksen muotoutumista, H7N lisäksi ajatuksiaan mahdollisesta paluusta kotimaahan. Naimattomien H5N:n ja H7N:n puheessa ydinperheestä huolehtimisen normi näkyy käänteisenä siten, että itsensä on mahdollista esittää familistisista velvoitteista vapaana ja sitä myötä, toisin kuin perheelliset, kykenevänä työllistymään ulkomaille milloin itse haluaa ilman muiden mielipiteiden kysymistä (ks. myös Tharenou 2008, 196). Poikkeuksena tästä vapaudesta H7N esittää kuitenkin suhteet vanhempiinsa, joiden vuoksi hän olisi tarvittaessa valmis palaamaan Suomeen.

DA:n kannalta kiinnostavaa on, että itseään määritellesään H7N tulee edellä luokitelleeksi ihmiset kahteen kategoriaan, joista ensimmäiset ”kulkevat miehensä perässä” ja toiset (kuten hän) päättävät itsenäisesti kulloisenkin asuinpaikkansa. Voidaan kysyä, ketkä tässä luokituksessa asettuvat vastakkain: Perheelliset ja perheettömät, joille liikkuminen työn perässä on puhujan mielestä eri tavoin toteutettavissa, vai individualistisen ja familistisen perhekäsityksen kannattajat, joista ensimmäiset korostavat yksilön vapautta perhesuhteista huolimatta ja jälkimmäiset puolestaan perheen/puolison eteen uhrautumista (Jallinoja 1985, 22-30). Parisuhteeseen, kuten myös perheeseen liittyvä yhdessäpysymisen normi (Jallinoja 2000, 184) tulee kuitenkin esiin kommentissa, jossa H7N toteaa asiaa sen kummemmin

selittämättä puolison työn olevan yksilöä (joskaan ei onneksi itseä) tiettyyn paikkaan vetävä voima.

Perheellisten tapauksessa ulkomailla työskentely oli mahdollista tulkita potentiaalisesti familistisia arvoja rikkovaksi toiminnaksi. Ongelmalliseksi perheen kannalta ulkomailla olo rakentui paitsi perheeseen kohdistuvien riskien takia, mutta myös silloin, kun perheenjäsenten intressien välille muodostui ristiriita: Esimerkiksi kun kohdemaan olosuhteiden ei katsottu tarjoavan parasta mahdollista työskentely- ja elinympäristöä muille perheenjäsenille, mutta itselle kohdemaan työtarjonnalla olisi ollut annettavaa. Tällaista tilannetta kuvaa H6N, joka kertoo viihtyneensä kohdemaassaan lopulta hyvin. Paluu kotimaahan tulee kuitenkin ajankohtaiseksi muiden perheenjäsenten osalta, jolloin H6N joutuu valitsemaan, palaako hän itsekin. Individualististen ja familististen velvoitteiden ristipaineessa H6N tulkitsee perheen edun siinä määrin itseä velvoittavaksi, että hän ”uhraa” omat tarpeensa puolison ja lasten vuoksi ja päätyy palaamaan kotimaahan muun perheen perässä.

H6N-68 (omatoiminen) ”*Komennus ei päättynyt, vaan päätimme sen itse. Jälleen kerran kiitos kuuluu head hunterille, joka houkutteli mieheni töihin aika lähelle Suomen kotiamme. Mietimme, että harvoin tällä seudulla moista tilaisuutta vastaan tulee. (...) Niinpä sitten muutimme Suomeen takaisin kuudessa osassa kesän aikana. (...) Kyllä minä tiedän, että teimme järkevän päätöksen, taloustilanne on sielläkin katastrofin partaalla, → pieni turvallisuusriski tytöille, mutta kyllä joku osa minusta katu edelleen, kolme kuukautta muutosta, sitä päätöstä. Viihdyin siellä, sekä kohdemaassa että työssäni, lopulta niin hyvin. (...) Voisin palata tuohon firmaan takaisin, mutta mieheni viihtyy nykyisessä työssään hyvin (...) ja lapsia en halua jatkuvasti repiä paikasta toiseen.*”

Näytettä ennen puhuja rationalisoi kotimaahan paluuta sillä, että hän ei itsekään viihtynyt kovin hyvin työssään. Kun päätös paluusta oli tehty, tilanne työpaikalla muuttui ja hän alkoi yllättäen saada lisää työtehtäviä sekä tutustua uusiin ihmisiin. Kiinnostus kohdemaassa pysymistä kohtaan herää, jolloin perheen ja yksilön intressit ajautuvat ristiriitaan. Puhuja ei kuitenkaan kertaakaan mainitse sellaista vaihtoehtoa, että osa perheestä olisi voinut jäädä kohdemaahan ja osa palata Suomeen. Päinvastoin näyttää siltä, että maantieteelliset etäisyydet tulevat tässä tapauksessa ylittäneeksi soveliaaksi katsotun välimatkan perheenjäsenten välille. Vastuu lasten, puolison ja perheen hyvinvoinnista korostuu, kun H6N

rationalisoi lähtöpäätöksen järkevyyttä puolisolle tarjoutuneella työllä sekä sellaisen taloudellisen riskin välttämällä, joka olisi sisältynyt maahan jäämisen ja kohdistunut lapsiin. Niinpä paluu näyttäytyy familistisesta näkökulmasta tarkasteltuna tilanteen ainoana, realistisena ja hyväksyttävissä olevana vaihtoehtona. Samalla perhe rakentuu puhujan osalta ulkomaantyötä rajoittavaksi tekijäksi.

Huomattavaa on, että puhe lasten ”repimisestä” paikasta toiseen tulee ulottaneeksi liikkumisvapautteen liittyvät rajoitukset puhujan kohdalla myös tulevaisuuteen, sillä uudesta muutosta seuraisi jälleen tarve irrottaa lapset siitä ympäristöstä, johon he olettavasti ovat ehtineet kiintyä. Puheessa nojataan tulkintaan, jonka mukaan lapsille arjen jatkuvuus sekä säännönmukaisuus on parempi vaihtoehto kuin toistuva ympäristön muutos sekä siitä seuraava irtautumisen ja sopeutumisen kierre, josta saattaisi kenties seurata ylimääräistä psykologista kuormitusta tai muita ongelmia (Vikman 1982). Tällainen tulkinta lasten kehitystarpeista luo staattisuutta, sillä lasten etua ajatellen periaatteessa kaikkien lapsiperheiden täytyisi rajoittaa työn perässä liikkumistaan, vaikka muutto ulkomaille näyttäytyisikin muista syistä mielekkäänä vaihtoehtona (Jallinoja 1985, 85).

Familistiseen ihanteeseen kuuluu ajatus perheestä tiiviinä yhteisönä (Jallinoja 1984, 39). Arjen käytännöissä tätä yhteisöllisyyttä voimistetaan yhä uudelleen määrittelemällä perhesuhteet erityisiksi ja muista sosiaalisista suhteista poikkeaviksi. Syntyy me ja muut -kontrasti, mikä näkyy muun muassa sosiaalisten kontaktien intimitetissä, luottamuksellisuudessa sekä vastavuoroisuuteen kohdistuvissa odotuksissa (Jallinoja 1985, 117-118). Ulkomaille työllistyttäessä yksilö joutuu usein tilanteeseen, jossa etäisyys kotimaahan jääviin läheisiin kasvaa ja tiivis yhteydenpito hankaloituu. Myös suhdetta vahvistavien kasvokkaisten kontaktien järjestäminen voi käydä aiempaa hankalammaksi. Niinpä lähtöpäätös tulee herkästi tulkituksi läheisiin suhteisiin kohdistuvaksi rikkomukseksi, jopa läheisten hylkäämiseksi (Jallinoja 1985, 24).

Etäisyyden merkitystä läheisiin pohtii myös H8M, jolla kotimaahan jäivät monien ystävien lisäksi vanhemmat sekä sisarukset. Vastoin helposti tarjoutuvaa tulkintaa, H8M ei katso rikkovansa familistista ihannetta muuttaessaan ulkomaille suhteellisen kauas läheisistään. Päinvastoin, arvioidessaan etäisyyden olleen alussa ongelma, hän tulee kuvanneeksi itsensä familistisen ihanteen mukaisesti perheen yhteisöllisyyttä vaalivaksi henkilöksi. Heti perään H8M kuitenkin toteaa, ettei etäisyys läheisiin nykyisin enää häiritse. Tämä on mahdollista

tulkita puhujan kannalta negatiivisesti, jolloin hän tuleekin selittäneeksi lausahdustaan, ikään kuin potentiaaliselta kritiikiltä suojautuen (Wooffitt 1992, 2; Jokinen 1999b, 154-155) omaa tilannettaan suhteuttavilla faktoilla – ihmiset muuttavat muutenkin ja useimmat asiat eivät juuri muutu kotona. Myös yhteydenpito läheisiin onnistuu nykyisin ulkomailta samalla tavoin kuin kotimaastakin.

H8M-76 (ulkomaal. omatoiminen) *”As for being away from your family and friends, that might have been an issue some years back (before the move that is) but now it really doesn't matter too much, people go to live somewhere else too and most things don't really change back home. Here there are new friends and every once in a while your family comes over or you go back, there is internet for communication anyway etc.”*

Puhujan hyödyntäessä realistista, tosiasioihin tukeutuvaa argumentointia kommentissaan, hän tulee samalla syrjäyttäneeksi tarpeen pohtia toiminnan moraalisuutta (Bilmes 1986, 142; Jokinen 1999b, 140-141). Ulkomaille työllistymisessä ei ole lopulta kyse omasta valinnasta hylätä perhe tai läheiset, vaan normaalista elämäntavasta: Ihmiset menevät elämässään eteenpäin, etsivät töitä ja uusia mahdollisuuksia ympäristöstään ja muuttavat toisaalle. Vertaamalla itseään ”muutenkin muuttaviin,” puhuja tulee määritelleeksi itsensä perheensä hylkäävän poikkeuksen sijaan tavanomaiseksi, ainakin mikäli muuttoa tarkastellaan jonkinlaisessa kehityksen tai ”pesästä lentämisen” (=lapsuuden kodista irtautumisen) kontekstissa. Nyt muutto suuntautui vain hieman kauemmas. Luultavasti sama perustelu ei olisi kuitenkaan toiminut H6N:sen tapauksessa, sillä H8M:n kohdalla kyse on etäisyydestä kasvattamisesta omaan lapsuuden perheeseen, ei ydinperheeseen, jonka potentiaaliseen hylkäämiseen suhtaudutaan kulttuurissa usein voimallisemmin (Jallinoja 1985, 17). Ydinperheen ja lapsuuden perheen kohdalla kysymys lienee myös eri tavoin rakentuvista lojaliteettisuhteista (Castrén 2009, 106).

Työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen on esitetty modernin ajan keskeiseksi haasteeksi (Kivimäki & Otonkorpi-Lehtoranta 2003; Kinnunen et al. 2006; Mauno ym. 2009). On katsottu, että ”hyvään” perhe-elämään (kuten myös parisuhteeseen) kuuluu yhteisen ajan järjestäminen, jota ansiotyön tuoma kiire ja paine osaltaan hankaloittavat (Rönkä & Kinnunen 2009). Toisaalta työ ja perhe on nähty myös ajankäyttöä koskevana arvokysymyksenä, sillä kyse on lopulta yksilön valinnasta sen suhteen, mihin elämässään haluaa panostaa (Jallinoja 2006, 147). Shaffer ym. (2001) näkevät työn ja perheen yhteensovittamisongelman

rakenteellisena, sillä heidän mukaan haasteet johtuvat resurssien rajallisuudesta: Itse kullakin on vain rajallinen määrä aikaa ja energiaa käytössään, ja nuo resurssit on kyettävä jakamaan eri toimintojen välille tavalla, joka tyydyttää kaikkia osapuolia. Koska perhe-elämää ja työtä toteutetaan nykyisin eri paikoissa ja eri aikoina, ne asettuvat helposti ”resursseja allokoitaessa” vastakkain. Käytännössä perhe, puoliso ja lapset myös sitovat yksilöä paikkaan (Häkkinen 2000, 48-49) ja siksi työn sekä perheen yhteensovittamisen haasteet tulevat helposti näkyviksi ulkomaantyön kaltaisissa muutostilanteissa.

Perhe-elämän ja työn vahvasta kontrastoinnista johtuen olisi voinut olettaa, että myös ulkomaille työllistyminen rakentuu puheessa ainoastaan familististen ihanteiden vastaiseksi toiminnaksi. Liittyhän siihen monia stressitekijöitä (ks. esim. Harvey 1985; Briody & Chrisman 1991), jotka koettelevat työntekijän lisäksi koko perhettä ja kuluttavat voimavaroja vielä kotimaassa työskentelyä enemmän. Haasteen ohella ulkomaantyö oli kuitenkin mahdollista tulkita myös perheen ja parisuhteen eduksi. Tässä perhemyönteisessä tulkinnassa huomio kohdennettiin valikoivan ajankäytön sekä rajallisten resurssien sijaan ulkomaantyön kokemukselliseen puoleen sekä siihen, mitä kokemus antaa perheelle yhteisönä. Silloin kun kohdemaahan matkusti koko perhe tai molemmat puoliset, ulkomaantyön oli mahdollista esittää puolisoita ja perhettä lähentäväksi kokemukseksi.

Tulkinta ulkomaantyöstä perheen yhteisenä ja perhettä yhdistävänä kokemuksena tuli esiin erityisesti naisten puheessa. Vaikka miehetkin saattoivatkin ilmaista kokevansa huolta perheen hyvinvoinnista ulkomailla olon aikana, heidän puheessaan tällaista pyrkimystä perheen/parisuhteen parantamiseen ulkomaantyön avulla ei esiintynyt. Miehet eivät myöskään arvioineet ulkomailla vietetyn ajan hyödyllisyyttä siitä näkökulmasta, miten koko perhe, puoliso tai lapset kokemuksesta hyötyivät. Miesten puheessa perhe ja työ näyttäytyivät selvemmin toisistaan erillisinä saarekkeina, perheen/parisuhteen rakentuessa ulkomaantyössä huomioon otettavaksi asiaksi, ei niinkään ulkomaille lähdön syyksi.

Havainto sukupuolten välisistä eroista perheestä ja ulkomaantyöstä puhuttaessa toistaa perinteistä jakoa, jossa miehet nähdään rationaalisina, elannon hankkimiseen keskittyvinä suorittajina ja naiset puolestaan tunteellisina perheestä ja lapsista huolehtijoina (Räisänen 1995). Voidaan kysyä, liittyykö sukupuolten välisiin puhetapaeroihin tiettyjä diskursiivisia käytäntöjä laajemmin. Ovatko esimerkiksi naisten ja miesten roolit sillä tavoin eriytyneet, että naisille perheestä, lapsista ja tunteista puhuminen on luontevampaa kuin miehille? Vai luoko

familistinen diskurssi (eli kulttuurinen konventio luokitella naiset huolehtijoiksi) pelkäänsä naisiin kohdistuvia normatiivisia odotusarvoja, jotka synnyttävät paineita osoittaa, että itsekkäästä uraan panostamisesta huolimatta he ovat myös ”hyviä” perheestään ja puolisoistaan huolehtivia äitejä (Jallinoja 1985, 56). On luontevaa ajatella, että naisten ja miesten familistista puhetta värittävät tässä kulttuuriset konventiot, sekä siihen sisältyvät sukupuolisidonnaiset odotukset siitä, mikä on odotettua, toivottavaa tai ”normaalia” puhetta itseltä kyseisessä tilanteessa.

Positiivinen tulkinta ulkomaantyön familistisista mahdollisuuksista tuli esiin muun muassa silloin kun puheessa arvioitiin, miten yksityiselämä tulee muuttumaan ulkomaille muuton myötä. Tässä yhteydessä kokemus sai merkityksensä yhteisöllisyyden voimistajana, sillä ulkomailla asumisen toivottiin lähentävän sekä perheenjäseniä että puolisoita. Pyrkimys läheisyyden voimistamiseen tuli esiin muun muassa erään naisen lausahduksesta, jossa hän kertoi odottavansa, että suhde aviomieheen parantuisi uusien, yhteisten kokemusten myötä. Siinä missä parisuhde rakentui kommentissa romanttiseen rakkauteen perustuvaksi tunnesuhteeksi, jota tulee tarpeen mukaan huoltaa ja ”parantaa” (Jallinoja 1985, 58-60 & 74; Jallinoja 1997, 133-135; Illouz 1997, 41; Jallinoja 2000), yhteinen ulkomaantyökokemus näyttäytyi puolestaan tilanteeseen sopivana ”lääkkeenä.”

Parisuhteen tiivistämisen lisäksi yhteisellä kokemuksella katsottiin olevan potentiaalia lähentää koko perhettä. Tällaista tilannetta kuvaa muun muassa H6N. Hänen tapauksessaan yhden perheenjäsenen aikaisempi, liikkuva työ aiheutti sen, että perheenjäsenet asuivat paljon toisista erillään. Tilanne määrittyi epänormaaliksi ja tyytymättömyyttä herättäväksi luultavasti siksi, koska se poikkeaa perheen ideaaliin kuuluvasta yhdessäasumisen normista (Castrén 2009, 39). Puhuja kertoo toiveestaan ”normalisoida” tilanne, jolloin ulkomailta tarjoutunut työ saakin merkityksensä perheen epätavallisen asumisjärjestelyn korjaajana. Familistisessa näkökulmassa toiminnan yksikkö on perhe. Tätä korostaa paitsi tiiviin yhdessäolon tavoittelu, mutta myös se, että itsen sijaan puheessa painotettiin perheyksikköä uusien asioiden kokijana. Ulkomailta haettiin uusia kokemuksia nimen omaa perheenä, ei uraorientoituneena saati muutoin tunnustusta hakevana yksilönä.

H6N-68 (omatoiminen) ”*Toinen syy oli mieheni silloinen yli 100km suuntaansa työmatka, ja paljon työmatkoja ulkomaille. Olin käytännössä lasten isän kanssa naimisissa oleva yksinhuoltaja. Halusin, että perhe on saman katon alla vakituisesti, ei satunnaisesti.*

(...) Toivoin, että yksityiselämässä ei tule muutoksi ainakaan huonoon suuntaan. Pääinvastoin, että perheenä saamme uuden kokemuksen ja uusia kokemuksia. (...) Kuten mieheni sanoo, koti on siellä, missä perhekin.”

H6N:n tapauksessa ulkomaantyö näyttäytyy mahdollisuutena normalisoida aiemmin ”irrallaan” ollut perhe, jonka arki muistutti puhujan näkökulmasta enemmän yksinhuoltajuutta kuin familistista ihannetta. Ulkomaille muuton myötä heistä tuli jälleen ehyt, yhdessä asuva perhe. Vaikka ulkomaantyön merkityksiä tehtiin ymmärrettäväksi kertomalla perheen yhteisestä kokemuksesta, puheessa ei selitetty kovin tarkkaan, miksi yhteistä kokemusta pidettiin tavoittelemisen arvoisena. Voi olla, että se liittyi jollain tapaa ajatukseen yksilöiden välisestä emotionaalisesta tunnesiteestä (Jallinoja 2000, 10), jonka lujuteen ajateltiin voitavan vaikuttaa ulkomaille asumisen avulla. Tarjoamalla yhteisen kokemuspohjan, ulkomaille asuminen luonee yhteyden, joka vahvistaa olemassa olevaa yhteyttä perheenjäsenten välillä.

Baumanin (2000, 53-55) termin tilannetta voisi merkityksellistää niin, että muutto ulkomaille korostaa ”meitä,” jotka elämme ja koemme tämän yhdessä suhteessa ”muihin,” jotka jäävät kokemuksen ulkopuolelle. Olosuhteiden muutos on tässä keskeistä, koska vieraassa fyysisessä ja kulttuurisessa toimintaympäristössä mukana matkustavien perheenjäsenten ja puolison tuttuus, läheisyys ja turvallisuus korostuvat. Yhteinen kokemus on omiaan vahvistamaan meitä vielä paluun jälkeenkin, koska tuolloin matkaa voidaan muistella yhdessä niiden kanssa, jotka ovat olleet mukana jakamassa kokemuksen (Pine & Gilmore 2011, 18). Familistisessa repertuaarissa ulkomaille muutto ei siis synnytä uutta yhteisöllisyyttä, vaan se näyttäytyy mahdollisuutena voimistaa jo olemassa olevia sidoksia puolisoitten tai perheenjäsenten välillä. Muuttopäätös on näin ollen tulkittavissa parisuhteen/perheen eduksi ja siten familistiseksi teoksi (Jallinoja 1984, 39).

Perheen ja parisuhteen lisäksi familistiseen puhetapaan liittyy myös lapsinäkökulma. Kysyttäessä matkaa koskevista odotuksista sekä kokemuksen parhaasta annista H6N tulee merkityksellistäneeksi ulkomaille työskentelyä jokseenkin altruistisesta, äidillisestä näkökulmasta. Puheessaan hän tulkitsee kokemuksen olleen erityisen hyödyllinen perheen lapsille, jotka ovat oppineet, kasvaneet ja kehittyneet silmin nähtävästi matkan aikana. Familistisessa repertuaarissa ulkomaantyön antia oli siten mahdollista merkityksellistää muutoinkin kuin vain tarkastelemalla sitä mahdollisuutena perheen tiiviimpään yhdessäoloon

tai pariskunnan yhteiseen elämykseen.

H6N-68 (omatoiminen) ”*Odotin ja toivoin, että lapsilla menee koulussa ja tarhassa hyvin, että saavat ystäviä, oppivat kieltä, eivätkä paljoa sairastelisi.*”

(kokemuksen paras anti:) ”*Sekin, että koko perhe hyvin viihdyimme, lapset oppivat kielen, vanhempi lapsi täydellisen kielitaidon ja nuorempi osaa tosi hyvin kanssa.*”

Lasten kielitaidon kehittymisen lisäksi puhuja tulee kuvanneeksi tarkasti niitä monia seikkoja, jotka kohdemaan koulutuksessa, tarhassa ja lapsille suunnatussa ohjatussa toiminnassa olivat paremmin kuin kotimaassa. Puheessa ulkomaille työllistyminen saakin merkityksensä paitsi itsen kehittämisenä, mutta myös epäitsekäänä panostamisena lasten oppimiseen sekä tulevaisuuteen. Tässä kohti familistisen ja individualistisen repertuaarin rajat tosin hämärtyvät: Myös lapset nähdään yksilöinä, joiden kehitykseen ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin katsotaan voitavan panostaa monikulttuurisen kohtaamisen, kasvatuksen ja sitä kautta avautuvien oppimiskokemusten myötä (Jallinoja 1985, 85).

Familistinen repertuaari osoittaa, että perheellisten kannalta ulkomaantyökokemus on kompleksinen ilmiö. Vaikka siihen liittyy haasteita, kokemuksella on myös myönteiset puolensa. Tässä aineistossa rakentui tulkinta, jonka mukaan ulkomaille työllistymisellä on potentiaalia erityisesti lasten kasvatustieteessä sekä perheen ja parisuhteen keskinäisten sidosten vahvistamisessa. Avoimeksi kysymykseksi jää se, voisivatko monet näistä intresseistä toteutua ulkomaan kontekstissa jopa kotimaata paremmin. Myönteisen tulkinnan mukaan sitoutuminen omasta urasta, hyvinvoinnista ja tarpeista huolehtimiseen ei automaattisesti tarkoita perheen eduista joustamista, sen sijaan ulkomaantyökokemus voi rakentua kaikkien perheenjäsenten kannalta hyödylliseksi kokemukseksi. Perhettä ja ulkomaantyötä koskevasta puheesta on lopulta tunnistettavissa aineksia sekä individualistisesta että familistisesta perhekäsityksestä, sillä perhe nähdään tässä yhtä aikaa yhteisönä, jota halutaan tukea, mutta myös toisistaan erillisistä yksilöistä koostuvana yhteisönä, joiden kunkin edellytyksiä hyvään elämään perheen ulkopuolella halutaan edesauttaa (Jallinoja 1985).

5. MILLAISTA TOIMIJUUTTA PUHEESSA RAKENNETAAN?

Jokainen puhetapa pitää sisällään oletuksia toimijasta. Samalla puhe tuottaa tietynlaista toimijuutta. Tässä luvussa syvennän edellä esitettyä analyysia vastaamalla toiseen tutkimuskysymykseen, eli minkälaista toimijuutta puheesta tunnistetut repertuaarit tuottavat ulkomaille työllistyville henkilöille.

5.1 URAORIENTOITUNEISTA MENESTYJISTÄ KOSMOPOLIITTEIHIN ITSEN KEHITTÄJIIN

Uran repertuaarissa ulkomaille työllistyneet yksilöt näyttäytyivät uraorientoituneina toimijoina, joille matkassa on kysymys uran ja ammatillisen kompetenssin kehittämisestä. Koska ulkomaille muuttoa tarkasteltiin työn ja uran viitekehyksessä, ammatillinen identiteetti korostui. Itseä ei kuitenkaan tuotettu tietyn ammattikunnan tai alan edustajana, vaan pikemminkin töissä käyvänä, ulkomailta työtä tekevänä yksilönä. Urapuhe määrittää toimijuutta tuottamalla subjekteille tietynlaisia positioita suhteessa työn ulkopuolisiin asioihin (esim. perhe, vapaa-aika). Myös suhde muihin työntekijöihin korostuu (esim. ei-ulkomailta työskennelleet kollegat). Vertaus vain kotimaassa työskennelleisiin kollegoihin lienee myönteinen, sillä toimijat näyttäytyvät tässä kokemusta rikkaampina. Urapuheessa työnteko muodostaa rakenteen arjen käytäntöihin sekä suuntaa toimijan orientaatiota kohti ammatillisia haasteita. Olipa tavoitteena palata takaisin kotimaahan tai jäädä kohdemaahan pysyvästi, oma positio uraa rakentavana yksilönä korostui.

Urapuheessa toimijuus määrittyi sekä organisaation jäsenyyden että henkilökohtaisen uran rakentamisen näkökulmasta (Kuusipalo 2008). Organisaation jäsenyys korostui erityisesti komennuksella olleiden ekspatriaattien puheessa heidän esittäessään itsensä tietyn yrityksen kontekstissa uraa rakentavina yksilöinä. Toisaalta organisaation jäsenyys ei automaattisesti muodostunut urakehitystä rajoittavaksi tai hallitsevaksi määreeksi, sillä itsensä oli mahdollista esittää myös sisäistä uraa rakentavana yksilönä, jolle nykyinen sidos työllistävään yritykseen on vain väliaikainen. Uran kokonaishallinta sekä visio tulevaisuuden kehityssuunnista on viime kädessä yksilöllä itsellään. Ajatus ulkoisesta ja sisäisestä urasta tuottaa erilaista toimijuutta. Siinä missä ulkoinen ura korostaa työyhteisöön kuulumista sekä sitä kautta muodostuvia (hierarkkisia) rooleja, sisäinen ura puolestaan häivyttää niitä. Myös mielikuva toimijan aktiivisuudesta muuttuu näkökulman vaihtuessa – ulkoinen ura ehdottaa ulkoa

ohjautuvuutta, kun taas sisäinen ura implikoi, että kysymys on toimijasta, jolla on aktiivinen rooli verkostojen luomisessa sekä oman uran muokkaamisessa.

Riippuen kulloinkin esiin tulleesta näkökulmasta, uran repertuaarin toimijoita voisi nimittää sisäisen ja ulkoisen uran kehittäjiksi. Vaikka lähtökohta on hieman eri, molemmat pyrkivät vastaamaan ulkomaantyöllä koettuihin pätevyymistarpeisiin. Sisäisen uran kehittäjät rakentuivat puheessa vapaiksi agenteiksi, joita ohjaa yksilölliset tavoitteet. He eivät omaksu uraa koskevia tavoitteita suoraan ”ylhäältä,” organisaation sisältä vaan noudattavat pikemminkin omaa, enemmän tai vähemmän konventionaalista strategiaansa uran kehittämisessä. Heille ulkomaantyö voi olla jatkumoa entiselle urapolulle tai hyppy kokonaan uusiin tehtäviin. Sisäisen uran kehittäjät laajentavat ammatillista kokemusrepertuaariaan, koska se on sisäisesti palkitsevaa. Puheessa itsen kehittäminen ei kaipaa tarkempaa selontekoa, mikä kertonee siitä, että se on oikeutettu intressi ajassamme (Suoninen 1999). Sekä sisäisen että ulkoisen uran kehittäjille vieras ympäristö erityispiirteinen merkitsee kontekstia, jossa ammatillinen pätevytyminen tapahtuu.

Ulkoisen uran kehittäjät rakentuivat voimakkaammin status- ja hierarkiatietoisiksi. He etsivät väyliä uralla etenemiseen, mikä tarkoittaa esimerkiksi pyrkimystä ylenemiseen organisaation sisällä. Ulkoisen uran kehittäjille ulkomaantyö merkitsee siirtymistä kohti urallisesti haastavampia ja vastuullisempia tehtäviä sekä asemia. Olettaen, että kokemus todella tuottaa tulosta professionaaliossa mielessä, ulkomaille työllistyjiä voisi kutsua työssä menestyjiksi. Heille ura on hallinnan kohde, projekti, jota rakennetaan järjestelmällisesti osana organisaatiota. Toimintaa liittyy näin ollen laskelmoisuus sekä ennakointi. Yhteistä sisäisen ja ulkoisen ura kehittäjille on päämäärärationalisuus – kysymys on valintoja tekevästä yksilöistä, jotka ulkomaille työllistyessään tekevät harkitun ratkaisun suhteessa uraansa (Weber 1978, 24-25). Työllistyessään kansallisten rajojen yli ulkoisen uran kehittäjät ottavat askeleen kohti urallaan menestyvien joukkoa. Kerätessään arvokasta työkokemusta sekä päivittäessään kompetenssejaan he pyrkivät myös erottautumaan edukseen niistä kilpailijoista, joilta kyseiset meriitit vielä puuttuvat.

5.2 RIITIN LÄPIKÄYNEET SELVIITYJÄT

Selviytymisen repertuaarissa ulkomaille työllistyjät näyttäytyivät haasteeseen tarttujina. Koska kokemus tulkittiin lopputulemaltaan epävarmaksi, lähtijät asemoituivat tilanteessa

riskinottajiksi. Mielikuva rohkeasta sankarista, joka hylkää kodin idyllin kohdatakseen suuren tuntemattoman korostui. Tulkinnat otetun riskin suuruudesta vaihtelivat, mistä syystä myös toimijat oli mahdollista mieltää eri tavoin – joko uhkarohkeiksi (hullu) tai sovinnaisella tavalla rohkeiksi (kuten esim. asunnonostajat). Molemmissa tapauksissa ulkomaille työllistyminen rakentui urhean yksilön teoksi. Vaikka muuttopäätös tulkittiin rohkeuden osoitukseksi jo sellaisenaan, selviytyjäksi tuleminen edellytti myös tilanteen hallintaan ottamista. Selviytyjäksi tilanteessa määrittyi yksilö, joka ei antaudu kohdattujen epävarmuuksien ja ongelmien edessä, saati jättäydy kohtalon tai jonkin muun itseä suuremman entiteetin varaan. Selviytyjä on se, joka löytää itsestään tarvittavat voimavarat haasteiden keskellä.

Sennettin (2002, 127-147) ja Weberin (1980) ajatuksia soveltaen katson, että selviytymispuhe rakentuu länsimaisen yksilökeskeisyyden sekä kapitalistisen saavutusten ihannoinnin varaan. Toistaessaan näitä kulttuurisia konventioita (Jokinen ym. 1993, 32-33) puhe tulee samalla uusintaneeksi mielikuvaa, jossa ulkomaantyö nähdään poikkeuksellisten yksilöiden erityisenä saavutuksena. Näille itsen testaajille ulkomaantyö ei ole itsetarkoituksellinen tila, vaan välivaihe kahden sosiaalisen järjestyksen välillä. Siirtymäriitin (Van Gennep 1960) ideaa mukaillen, matkaan lähtiessään toimijat positioituvat initiaateiksi, siirtymäriitin alkuvaiheessa oleviksi untuvikoiksi, jotka tavoittelevat itsen voittamista sekä uutta asemaa yhteisöissään. Ollessaan ulkomailla he päätyvät normien ja sääntöjen ulkopuolelle, muukalaisiksi liminaalitilaan. Vanhoista rooleista irtautumisen myötä tilalle kehkeytyy lopulta uusi, itsevarman selviytyjän status, jonka hahmotus jatkuu vielä paluun kynnyksellä. Paluu (fyysinen ja/tai mentaalinen) merkitsee uudelleenliittymistä, uuteen järjestykseen ja rooliin astumista.

Kuten uran repertuaari, myös selviytymispuhe tuottaa hierarkkisuutta ulkomaille lähteneiden ja kotimaassa pysyttelevien yksilöiden välille, sillä vain ulkomailla työskennelleet nähdään muuttuneina (Starr 2009, 291-292). Riippumatta matkan lopputulemasta, ulkomaille työllistyjä voi aina verrata itseään ”niihin muihin, jotka eivät olisi uskaltaneet tähän edes ryhtyä.” Toisaalta voidaan kysyä, kuka on ulkomaantyössä epäonnistuja, vai onko sellaisia. Onko riitin läpikäynyt yksilö/palaaja aina sankari? Puheessa ei otettu kovin selvästi kantaa siihen, millaisia ovat ulkomaantyön riskit, mitä selviytyminen tarkoittaa tai mitä seuraa, jos yksilö ei selviydy. Voi olla, että epäonnistumiseksi olisi luokiteltu esimerkiksi tilanne, jossa koko projekti olisi jäänyt kesken ja kohdemaasta olisi palattu ennen aikoja takaisin ilman

tunnetta kehityksestä, oppimisesta tai tavoitteiden saavuttamisesta. Tällöin yksilön identiteettiä koskeva riski ei liity kokemuksen haasteisiin sisäänsä, vaan siihen, miten projektin lopputulema määrittää itseä – olenko aikaansaava ja kunnioitusta ansaitseva selviytyjä vai kenties tyhmä ja saamaton häviö tai luovuttaja. (Airaksinen 1987, 90.)

Selviytymispuhe saa voimansa sellaisista kulttuurissamme tunnetuista, evolutionaarisista jäsennostavoista, kuten: ”vain vahvat selviävät.” Koska kukaan puhujista ei luokitellut itseään epäonnistuneeksi, selviytymismetafora toimii onnistuneena kulttuurisena resurssina antaen mahdollisuuden positiiviseen itsemäärittelyyn ulkomaantyön kontekstissa (vrt. Oksanen 2007, 166-167: puolisopestiläisyys ja myönteisen julkisen kertomuksen puute). Puhe selviytymisestä tuottaa myönteistä diskursiivista tilaa, johon ulkomaantyöstä palaavat voivat tukeutua palatessaan statuksille rakentuneeseen yhteiskuntaan (Turner 2007/1969, 110 & 118). Riitin myötä toimijat saavat (toivon mukaan) tunnustusta sekä mahdollisuuden osallistua ja toimia sosiaalisella kentällä, joka on ollut itseltä aiemmin suljettu.

Turner (2007/1969, 123-124) huomauttaa kuitenkin liminaalisuuteen liittyvästä vaarasta: Uuden statuksen tavoittaminen riitin jälkeen on tarpeen, sillä muukalaiseksi jääminen merkitsisi luokkien väliin putoamista. Ulkomaantyön yhteydessä luokkien väliin putoaminen tarkoittaisi kenties tilannetta, jossa yksilön muutos jää yhteisössä tunnistamatta. Työn kontekstissa näin toisinaan tapahtuukin (Lazarova & Cerdin 2007), mistä seurauksena on esimerkiksi tyytymättömyyttä (Vidal et al. 2008) sekä vaikeuksia entiseen työhön ja ihmissuhteisiin palaamisessa (Mäkelä & Suutari 2009). Turner (2007/1969, 146) ehdottaa, että negatiivisesta muukalaiskenaariosta irtautuminen onnistuu määrittelemällä itsensä taiteilijoiden ja profeettojen tapaan statuksista ja roolien kliseistä vapaaksi ja kykeneväksi tarjoamaan jotain uutta, vielä rakenteen piiriin vakiintumatonta.

Vaikka selviytymispuhe tuottaa myönteisen itsemäärittelyn tiloja, se asettaa ulkomaille työllistyvän yksinäiseen asemaan. Riitti kuljetaan läpi omien taitojen ja kykyjen varassa vailla varmuutta lopputulemasta. Epävarmuus sekä huoli epäonnistumisesta varjostavat potentiaalista selviytyjää, jolla täytyy olla riittävästi luottamusta itseensä sekä uskallusta irtautua entisestä. Selviytymisen repertuaarin toimija ei ole oletusarvoisesti kosmopoliitti maailmankansalainen, joka viihtyy monimerkityksellisellä, kansainvälisellä areenalla, vaan tiettyyn paikkaan/tilaan/yhteisöön kiinnittynyt yksilö, joka uhmaa järjestystä hakeutumalla pois tutulta sekä turvalliselta toimintahorisontiltaan (Morley 2003, 160-161). Selviytyjän

elämänmoodista heijastuvat paikallaan olemisen normi ja liikkuvuuden poikkeavuus. Ulkomaantyö on riski, joka otetaan uuden aseman ja ”sankaruuden” toivossa. Samalla lähtöpäätös merkitsee entisten verkostojen kuten perheen, suvun, ystävien, työ- ja harrastusyhteisöjen sekä kodin ja kotimaan (väliaikaista) taakse jättämistä.

5.3 ARJESTA IRTAUTUVAT SEIKKAILIJAT

Seikkailun repertuaarissa puhujat tulivat merkityksellistäneeksi itsensä vaihtelunhaluisiksi seikkailijoiksi. Seikkailijalle ulkomaantyössä on kysymys stimulaatiosta, jännityksestä ja itsen aktivoimisesta. Vastaava orientaatio on tunnistettavissa myös Baumanin (1996, 24 & 29-31) kuvaamasta postmodernin ajan turistista, joka niin ikään elää hetkessä etsien uusia kokemuksia sekä niiden tuottamaa nautintoa. Molemmat haluavat uppoutua vieraaseen ja erottautua tavanomaisesta. Sekä turistilla että seikkailijalla on koti, johon he kuuluvat. Kuulumista tärkeämpää näille toimijoille on liikkeessä pysyminen, mahdollisuus kodin arjen katkaisemiseen. Toisaalta erojakin löytyy. Seikkailijalle koti on pitkästyttävän arjen ja rutiinien paikka, kun taas turistille koti merkitsee jonkinlaista turvan ja vankilan sekoitusta (mts. 31). Baumanin turisti lieneekin sekoitus tässä esitettyä elämyshakuista seikkailijaa ja (uhka)rohkeaa selviytyjää. Turistille arki on paradoksaalisesti sekä tavoiteltu että vältetty tila (Jokinen 2005, 7-19).

Seikkailun repertuaari tuottaa ulkomaille työllistyvät elämyshakuisina kokemusten etsijöinä, joille uusi kokemus on elämys ja päämäärä sinänsä. Nämä arjesta irtautujat hylkäävät rationaliteetit ja instrumentaaliset pyrkimykset toiminnan keskeisinä ohjaajina ja antautuvat sen sijaan spontaaneille, affektiivisille impulsseille. Seikkailija arvioi kokemusta ennen kaikkea esteettisin kriteerein (Bauman 1996, 30). Tyytyväisyys ulkomaantyökokemukseen riippuu kohteessa kertyneistä elämyksistä. Korostaessaan nykyhetkeä erilaisten seurauksien, riippuvuuksien tai jatkuvuuksien sijaan seikkailupuhe rakentaa mielikuvaa historiattomasta persoonasta, toimijasta, joka on vapaa menneisyyden kahleista ja tulevaisuuden huolista (Simmel 1959, 245). Kuten Simmelin kuvaama seikkailija (*adventurer*) myös tässä esitetty seikkailija on kohtaloonsa luottava hetkessä eläjä. Jokinen ja Veijola (1997) näkevät Baumanin sekä Simmelin tuottamat sosiaaliset konfiguraatiot (*tourist, adventurer*) sukupuolitettuina, maskuliinisina elämänmoodeina. Tässä kontekstissa seikkailijan positio tarjoaa kuitenkin sekä naisille että miehille mahdollisen tilan identiteetin tuottamiselle. Se on nomadinen, konventioita rikkova positio, jossa monet situationaaliset luokitukset ja eronteot

(esimerkiksi ikä, sukupuoli ja koulutus) voivat olla yhtäaikaisesti läsnä (Braidotti 2011, 25-26).

Seikkailupuheessa toimijuus määrittyy omaehtoisuuden ja individualististen pyrintöjen kautta. Sen lisäksi näkökulma korostaa yksilön sisäistä tilaa, tuntemuksia sekä niiden hallinnan mahdollisuutta – seikkailijalle ulkomaantyö on keino arjen mielekkyyden säätelymiseen. Kuten elämänlaadun repertuaarissa myös seikkailunäkökulmassa toimijoille rakentuu arjen hallitsijan rooli. Seikkailijalle kysymys on kuitenkin tasapainon etsimisestä toiston ja vaihtelun välille, ei niinkään tiettyjen pysyvien, hyvinvointia tuottavien asioiden ja objektien tavoittelusta. Arjen uudistamisen myötä puheessa piirtyy samalla esiin kuva yksilöstä, joka pyrkii säätelymään toimintakykyään. Parhaimmillaan se on silloin kun arki on sisällöllisesti rikasta ja virikkeellistä. Ilman muutoksen tuomaa vaihtelua seikkailija on vaarassa pitkästyä. Vaikka vaihtelunhalu olisi mahdollista mieltää myös negatiivisemmin, esimerkiksi kärsimättömyydeksi tai kyvyttömyydeksi asettua paikoilleen, niin ei tässä näkökulmassa tapahtunut. Seikkailijalle vaihtelu on jopa välttämättömyys.

Painottaessaan elämyksellisyyttä seikkailun repertuaari häivyttää taakseen toimijan mahdolliset velvoitteet, sitoumukset ja ammatillisen roolin. Samoin se, että ulkomailla ollaan vaikkapa yrityksen lähettämänä tai perheellisenä, jää taka-alalle. Ehkä juuri siitä syystä, seikkailijan positio nähdään yksinään riittämättömänä ulkomaantyön kontekstissa. Seikkailija on vaarassa leimautua vastuuttomaksi ”irtolaiseksi,” joka karttaa yhteisöllisiä ja/tai yhteiskunnallisia velvoitteita eikä kontribuoi (Kannisto 2013, 94). Pelkästään seikkailijaksi määrittymisen työstä puhuttaessa olisi moraalisesti arveluttavaa. Toisaalta muiden positioiden ohella seikkailullinen orientaatio on legitiimi lisä, eikä sitä katsota tarpeelliseksi oikeuttaa.

Hetkessä eläjän ja arjesta irtautujan lisäksi seikkailun repertuaarin toimija näyttäytyy kuluttajana (Berger 2004, 14). Seikkailijan kulutus kohdistuu elämyksiin, joita ammennetaan vieraan kontekstin uusista ja odottamattomista kohtaamisista. Nämä uudessa ympäristössä saavutetut elämykset opettavat, nostattavat, tuottavat nautintoa ja viihdyttävät elämyshakuista seikkailijaa. Toiminnan taustalta piirtyy esiin jo edellä kuvattu romanttinen eetos (Campbell 1987), halu irtautua arjesta sekä halu lähestyä tuntematonta (Berger 2004, 14). Seikkailija on elämisyhteiskunnan tuote, mutta myös kuluttaja, joka odottaa ympäristöltään jatkuvasti uusia virikkeitä ja puitteita, jotka tarjoavat mahdollisuuden elämysten kaipuun tyydyttämiseen (Darmer & Sundbo 2008, 3).

H6N-68 (omatoiminen) ”Ylipäättään ei ainakaan haluaisi tuon jäävän ainokaiseksi kokemukseksi, veri vetää maailmalle.”

5.4 ARJEN MIELEKKYYTTÄ ETSIVÄT HEDONISTIT

Elämänlaadun repertuaari ilmentää länsimaista individualistista kulttuuria, jonka keskiössä on tunteva, tahtova ja tunnustettu yksilö. Kuten seikkailun repertuaarissa, myös tässä toimijat näyttäytyvät nautintoa tavoittelevina yksilöinä. Elämänlaatua etsiville ulkomaantyössä ei ole kuitenkaan kysymys pelkästä nautinnosta, sillä tavoiteltu hyvinvointi syntyy myös elämän ymmärrettävyydestä, autonomiasta ja hallinnasta. Saavuttaakseen nämä, toimijat ovat valmiita monenlaisiin siirtymiin sekä työssä, arjessa että yhteisöissä, mitä liikkuminen kansallisten rajojen yli osaltaan edellyttääkin. Elämänlaatu-*näkökulmassa* muuttopäätös merkitsee aktiivista toimijuutta, jossa otetaan vastuu omasta hyvinvoinnista sekä sen tavoittamisesta.

Tarkastellessaan matkaa hyvinvoinnin ja elämänlaadun *näkökulmasta*, lähtijät tuottivat itsensä arjen mielekkyyttä etsivinä hedonisteina.¹⁶ Näille toimijoille kansainvälinen konteksti avautuu mahdollisuuksien kenttänä, joissa yksilöllisiä intressejä päästään toteuttamaan eri tavoin. Hedonistille kohdemaan valinta sekä sinne hakeutuminen merkitsevät itsenäistä, omaan elämänlaatuun kytkeytyvää toimintaa, jossa tavoitellaan muun muassa elämän hallinnan, merkityksellisyyden ja ymmärrettävyyden kokemusta. Nämä kokemukset voidaan saavuttaa monin eri tavoin, mutta niitä edesauttavat esimerkiksi sopivaksi koettu ympäristö ja sosiaalinen verkosto, jotka tarjoavat erilaisia resursseja sekä mahdollisuuksia itsen toteuttamiseen. Hedonistille hyvinvointi on mentaalinen ja fyysinen tila, jota voidaan muokata paikkaa vaihtamalla. Paikkoihin liittyvät mielikuvat ovatkin avainasemassa, sillä tyytyväisyys saavutetaan ehkä vain tietynlaisessa kulttuurisessa ja sosiaalisessa ilmapiirissä tai fyysisessä ympäristössä.

Tässä tulkinnassa pysyvästi ulkomaille muuttaneet yksilöt näyttäytyvät elämäntapa siirtolaisina, jotka muuttavat paremman elämän toivossa (Benson & O'Reilly 2009). Näille laadullisesti parempaa elämänlaatua etsiville elämä kohdemaassa edustaa vaihtoehtoa, joka on parhaimmillaan antiteesi kotimaan arjen epätyytyttävyydelle/askeettisuudelle. Elämäntapa siirtolaisille elämä on hyvää siellä, missä keskeisiksi arvioidut hyvinvoinnin ulottuvuudet

¹⁶ Hedonistisuus viittaa tässä nautintoon, hyvän ja mieluisan elämän tavoitteluun, ei egoistiseen pinnallisuuteen, vastuuttomaan käytökseen tai riippuvuuteen, joihin se on joissain yhteyksissä myös liitetty (Titz 2008, 237-328).

toteutuvat riittävässä määrin. Arjen mielekkyyden hallintaan perustuva positio on itsenäinen, valmiista kulttuurisista malleista irtisanoutuva (Keskitalo-Foley 2004, 166-167). Se kiistää implisiittisen ehdotuksen kotimaasta oikeana kodin ja kuulumisen paikkana. Elämänlaatua etsivälle hedonistille mahdollisuus mielekkääseen elämään, itsen toteuttamiseen ja materiaaliseen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin saattaa löytyä myös kotimaan rajojen ulkopuolelta.

Väliaikaisesti toisessa maassa työskennelleet hyödynsivät niin ikään kokemuksellista hyvinvointia sekä muita elämänlaadun ulottuvuuksia minän rakentamisen/rakentumisen prosesseissa (Jokinen ym. 1993, 37-38). Itseä ei välttämättä kuvattu toisaalle kiinnittyneenä tai siirtolaisena pysyvässä mielessä, mutta elämänlaadun tavoittelu näyttäytyi samalla tavoin toimintaa oikeuttavana ja ohjaavana periaatteena. Elämänlaatupuheessa toimijat määrittyivätkin reflektiivisiksi, omaa arkea kriittisesti arvioiviksi ja työstäviksi yksilöiksi. Elämänlaadun repertuaari ei luo yksiselitteisiä standardeja ulkomaantyön järjestämiselle tai arvioimiselle, sillä vaikka hyvinvointia voidaan mitata, kokemuksellinen hyvinvointi koostuu lopulta monista tekijöistä. Toisen tyytyväisyys tietyssä kontekstissa voidaan kyseenalaistaa muttei kiistää. Puhe kokemuksellisesta hyvinvoinnista antaakin sijaa yksilöllisille valinnoille, jotka ehkä poikkeavat totutusta. Toimijat määrittyvät tässä kontekstissa yksilöiksi, jotka työstävät arkeaan omista lähtökohdistaan, intresseistään ja tarpeistaan käsin.

Elämänlaadun repertuaarissa toimijat eivät rakennu maantieteellisesti yhtenäiseksi, selkeärajaiseksi yhteisöksi, joka sijoittuu tiettyyn tilaan (Morley 2003, 159). Ryhmän sirpaleisuudesta kertoo se, että elämänlaatua etsivän hedonistin muuttopäätös voi kohdistua käytännössä mihinpäin maailmaa tahansa. Yhteinen nimittävä tekijä on lähinnä ulkopaikkakuntalaisuus suhteessa asuinmaahan (Koikkalainen 2013, 46). Lähtöpäätös ei tyhjene työperäiseksi muutoksi, jota säätelee työvoiman kysyntä ja tarjonta, saati muotivirtauksia noudattelevaksi turistiseksi käytännöksi, jossa lähestytään konstruoitua vierasta ja kulutetaan siihen liittyviä elämyksiä (Jokinen & Veijola 1990, 143). Elämänlaadun näkökulmassa ulkomaille muuttoon liittyy monimutkaiset itseen, kansallisiin kulttuureihin ja paikkoihin kiinnittyvät mielikuvat, jotka ohjaavat valintoja sekä perustelevat niiden tekemistä. Globalisaation ja median merkitys on kuitenkin ilmeinen erilaisten kulttuurien noustessa näkyviksi, toisistaan erottuviksi sekä nykyisin myös helposti saavutettaviksi entiteeteiksi, joista yksilöt ja yhteisöt voivat ammentaa aineksia identiteetin rakennusprojekteissaan. (Morley 2003.)

Elämänlaatuun kytkeytyvä toimijuus ilmenee yksilöllisinä elämänvalintoina ja -polkuina. Nämä kansallisia ja kulttuurisia rajoja ylittävät arjen mielekkyyden tavoittelijat ovat valmiita hylkäämään konventioita ja uhmaamaan normeja (esimerkiksi familistiset velvoitteet tai isänmaallisuus) parantaakseen tärkeinä pitämään hyvinvoinnin ulottuvuuksia, olivatpa ne sitten arjen hallintaan, itsen toteuttamiseen tai materiaaliseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen liittyviä. Elämänlaadun repertuaarin toimija on ennen kaikkea individualistinen yksilö, joka ehkä tietää kaltaisiaan, mutta jonka kokemus ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi ovat kokonaisuudessaan ainutkertaisia. Elämänlaatuun liittyvät kysymykset saattavat yhdistää ja tuottaa yhteisöllisyyttä, sikäli kun ne rakentuvat kollektiivisesti tunnistettaviksi ilmiöiksi ja muodostavat jotain, mitä O'Reilly (2012, 30-31) kutsuu käytännön yhteisöiksi (*communities of practice*), mutta tämä lienee yleisempää pysyvästi tiettyyn maahan muuttaneiden kuin väliaikaisella komennuksella olevien ekspatriaattien kohdalla, joille muutokset elämäntilanteessa ja -laadussa ovat joka tapauksessa väliaikaisia.

5.5 PERHEEN JA PARISUHTEEN EDUSTA HUOLEHTIJAT

Familistisessä repertuaarissa toimijuus ei määrittynyt yksilöllisten pyrkimysten, halujen tai intressien kautta, vaan perheeseen kuulumisen ja perhettä kohtaan koettujen velvoitteiden kautta. Kun lähtökohdaksi otettiin perheen ja parisuhteen edun toteutuminen, itselle muodostui tilanteessa eräänlainen huolehtijan rooli. Huolehtija vaalii läheisiä suhteita ulkomailla ollessaan samalla kun hän suojelee niitä ulkoisilta uhilta. Tähän liittyi sisäistetty moraalinen vastuu – perheen ja parisuhteen jatkuvuus tiiviinä yhteisönä on turvattava. Huolehtijalle yksilölliset saavutukset näyttäytyvät toissijaisina suhteessa siihen, mitä ulkomaantyökokemus merkitsee yhteisölle, tässä tapauksessa parisuhteelle tai perheelle. Ulkomaantyössä tärkeimmäksi kysymykseksi muodostuukin matkaan liittyvien riskien ja hyötyjen punnitseminen perheen kannalta. Huolehtijan tehtävä on varmistaa, että kokemus sujuu perheen ja parisuhteen osalta mahdollisimman mutkattomasti, mielellään jopa hyötyä tuottaen.

Sijoittaessaan perheen tarpeet omien tarpeiden edelle, puhujat asettavat itsensä altruistiseen asemaan. Vaikka asema on kulttuurisesti mielekäs, jopa odotettu, se tulkitaan myös ahtaaksi. Perhe velvoittaa ja rajoittaa omaa toimintaa, eikä tästä velvoitteesta voi niin vain irtaantua, vaikka toiveita olisi. Siksi perheettömyys tulkitaan myös helpotukseksi ulkomaantyötä suunnitteleville. Sinkuille perheettömyys tarkoittaa vapautta huolehtijan roolista. Puheessa

huolehtijan rooli yhdistetään erityisesti ydinperhettä koskevaksi normiksi, mutta jossain määrin sen katsotaan koskevan myös lapsuuden perheen välisiä sidoksia. Familistisessa repertuaarissa huolehtijan positio näyttäytyy sellaisena, johon perheellisiä ulkoapäin väistämättä asetetaan. Siksi siihen on jollain tapaa otettava kantaa potentiaalisesti perhettä uhkaavan ulkomaantyön yhteydessä.

Omaksuttu huolehtijan rooli ei kuitenkaan muodostu pelkäksi esteeksi tai taakaksi, jonka oletettua laiminlyömistä joudutaan ulkomaatyössä perustelemaan. Sen sijaan ulkomaille muutto näyttäytyy myös perheen ja parisuhteen mahdollisuutena. Haasteen ohella familistisessa puheessa rakennettiin myönteistä tulkintaa ulkomailla työskentelyn epäitsekäistä lähtökohdista, joissa perhe on keskiössä ja itse ollaan tämän suuremman yhteisön palveluksessa. Näissä tulkinnoissa ulkomaille työllistyjät esiintyivät niin perheen yhdistäjinä, parisuhteen lähentäjinä kuin myös yhteisten kokemusten rakentajina. Työllistyessään ulkomaille, huolehtijat eivät hylkää hoivarationaliteettia saati perheeseen, puolisoon ja lapsiin kohdistuvia velvollisuuksia (Jokinen & Veijola 1990, 47-49). Sen sijaan ulkomaille muutto nähdään toimintana, jossa huolehtijan positio on mahdollista täyttää jopa lähtöä edeltänyttä tilannetta paremmin.

Vaikka naiset korostivat tässä näkökulmassa perheellisen, äidin ja vaimon roolia, ja miehet (tosin vähemmässä määrin) perheestä huolehtijan roolia, familistisessa puheessa toimijuus ei rajoitu vain näihin positioihin. Ulkomailla ollaan sekä suhdetta rakentavana puolisona, vastuullisena vanhempana että lasten kasvattajana. Kasvatuksellinen näkökulma tuli esiin erityisesti silloin, kun puhe kääntyi ulkomaantyön myönteisiin seurauksiin. Lasten kohdalla kokemusta merkityksellistettiin uran repertuaarista tutun kehityksen idean avulla, jossa lapset nähtiin yhtä lailla kehittyvinä yksilöinä. Ulkomaantyössä tätä kehitystä katsottiin voitavan tukea tarjoamalla otolliset olosuhteet kosmopoliittisten taitojen kehittymiselle. Puheessa toimijoille rakentuukin eräänlainen mahdollistajan rooli, sillä omalla ulkomaille työllistymisellään he tulevat samalla edistäneeksi lasten kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kasvua (Weenink 2008).

Familistisessa näkökulmassa toimijuus määrittyi pääosin suhteessa puolisoon ja perheeseen. Siinä otettiin etäisyyttä toiminnan individualistisiin lähtökohtiin ja tuotiin sen sijaan esiin kokemuksen yhteisölliset vaikutukset. Yksilölliset ja yhteisölliset tavoitteet eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois. Vaikka tilanteeseen liittyy ristiriitoja ja uhkia, ulkomaille työllistyminen

voi olla sekä individualistinen että familistinen teko. Familistisessa puheessa yhdytään tulkintaan, jonka mukaan perhe on paitsi yksikkö, myös yksilöistä koostuva joukko, jossa on useampia toimijoita. Nämä kaikki toimijat voivat hyötyä kokemuksesta, paitsi yhteisönä, myös yksilöinä.

Oheisessa taulukossa 1. on tiivistettynä tutkimuksen keskeiset tulokset.

Taulukko 1. Ulkomaantyökokemuksen diskursiiviset ulottuvuudet repertuaareittain

REPERTUAARIT	ULKOMAANTYÖN MERKITYKSET	MILLAISTA TOIMIJUUTTA PUHETAVAT RAKENTAVAT LÄHTIJÖILLE	PUHETAPOJEN IDEOLOGISET SEURAUKSET: MILLAISelta ULKOMAANTYÖN TULEVAISUUS NÄYTTÄÄ?
Ura	Ulkomaantyö ura- askeleena: - Keino parantaa työssä etenemis- ja kehittymismahdollisuuksia - Urallisen pääoman kasvattaminen - Sisäinen ja ulkoinen ura	- Uraorientoituneet menestyjät - Ammatillista pätevyyttä ja oppimiskokemuksia tavoittelevat itsen kehittäjät	Alueellistuminen: → Työntekijöiden siirtyminen parhaiden uramahdollisuuksien luo Urapolkujen moninaistuminen: → Työ itsen kehittämisen välineenä
Selviytyminen	Ulkomaantyö riittinä / koetuksena: - Itsen voittaminen, haasteista selviytyminen - Yhteisön tunnustus - Irtautuminen entisistä rooleista	- Riitin läpikäyneet selviytyjät	Ulkomaantyö poikkeuksellisen saavutuksena, mutta myös riskinä: → Voimistaa tarvetta selvittää työntekijöiden potentiaalia selviytyä ulkomaantyön haasteista
Seikkailu	Ulkomaantyö seikkailuna: - Väliaikainen irtautuminen arjesta - Uudet virikkeet, elämys - Vaihtelu, rutiinien hylkääminen	- Arjesta irtautuvat seikkailijat	Ulkomaantyö antiteesinä arjelle: → Seikkailu tuottaa katkoksellisuutta arjen järjestyksiin painottaessaan impulsiivisuutta rationaliteettien ja ennakoinnin sijaan
Elämänlaatu	Ulkomaantyö elämänlaatuun vaikuttamisena: - Having: Elintaso, olosuhteet, materiaaliset seikat	- Arjen mielekkyyttä etsivät hedonistit	Ura ja elämänpolkujen yksilöllistyminen: → Elämäntapasiirtolaisuus voimistuvana alakulttuurina → Moninaistuvat syyt

	<ul style="list-style-type: none"> - Loving: Sosiaaliset suhteet - Being: Vapaus, itsen toteuttaminen - Kokemuksellinen elämänlaatu 		<p>lähtöpäätökselle → Muuton suuntien epäennustettavuus, koska elämänlaadun kriteerit ja painotukset osin yksilöllisesti määrittäviä</p>
Familistinen	<p>Ulkomailla asuminen perheen yhteisenä ja perhettä yhdistävänä kokemuksena:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Perheen ja parisuhteen lähentyminen - Lasten oppiminen ja kehitys <p>Ulkomailla työllistyminen myös familististen arvojen rikkomisena:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Riskit, kuten läheisistä eroon joutuminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Perheen edusta huolehtijat - Parisuhteesta huolehtijat - Lasten kehityksen mahdollistajat 	<p>Familistiset arvot asettavat vaatimuksia työn suhteen:</p> <p>→ Kokemuksen oltava edullinen koko perheen kannalta</p> <p>→ Perheystävälliset ulkomaantyön muodot ja komennukset</p>

6. ULKOMAANTYÖN MERKITYKSET DISKURSIIVISEN KIISTELYN KOHTEENA – TULKINTOJA PUHETAPOJEN SEURAUKSISTA

Kuten kaikella puheella, myös tässä tutkimuksessa esiin tuoduilla tavoilla jäsentää maailmaa on seurauksensa. Diskurssit eivät determinoi toimintaa, mutta ne ovat niin sanottuja meso- (Castles et al. 2014, 39-46) tai makrotason (O'Reilly 2012, 24-26) vaikuttimia, jotka osallistuvat erilaisten käytäntöjen muotoutumiseen. Tehdessään elämäänsä koskevia valintoja yksilöt nojaavat käytössä oleviin resursseihin, joiksi lukeutuvat aineellisten seikkojen lisäksi erilaiset merkityksellistämisentavat. Seuraavassa muutama ajatus aiheesta, mitä välittömiä, ajan myötä esiin tulevia, ilmeisiä tai epäsuoria seurauksia tästä aineistosta tunnistetuilla repertuaareilla voi olla. Luvussa esitettyyn analyysiin tulee suhtautua tietyllä varauksella – kysymys ei ole kausaalisuhteista tai tulevaisuuden ennustamisesta, vaan puheen yhteiskunnallisen relevanssin arvioimisesta. Millaisia asiantiloja, käytäntöjä ja toimintaa aineistossa esiintyneet ulkomaantyön jäsentämistavat osaltaan edistävät?

Uran repertuaarissa toimintaa ohjasivat ammatilliset rationaliteetit. Ulkomaantyö nähtiin keinona uran edistämiseen ainakin kahdessa mielessä. Se tuotettiin henkilökohtaisesti palkitsevana sisäisen uran kehittämisenä sekä hierarkioita noudattavana ulkoisen uran rakennusprojektina. Vaikka molemmat näkökulmat painottavat urankehittämisen mahdollisuuksia ja asettavat siten vaatimuksia sekä työlle että työnteon kontekstille, niiden tuottamat kehitystendenssit myös eroavat toisistaan. Esimerkiksi ulkoiseen uraan

panostaminen merkitsisi liikettä hierarkioiden sisällä, jolloin keskeiseksi nousee kysymys ulkomaantyön vaikuttavuudesta: millainen ulkomaantyö edistää uraa? Tämän näkökulman mukaan yksilöt hakeutuvat luultavasti sinne, missä etenemismahdollisuudet ovat hyvät. Kiinnostus yrityksen ehdottamia komennuksia kohtaan riippuu puolestaan siitä, tarjoavatko ne väylän ylenemiselle.

Korostaessaan ulkoisten rakenteiden merkitystä ulkoinen ura ohjaa kysymään, millaisiksi työmarkkinat ja organisaatiot ovat muodostuneet eri alueilla ja ovatko ne toisistaan poikkeavia. Entä mitkä ovat yksilöiden mahdollisuudet hakeutua näille alueille tai mahdollisuus liikkua niiden välillä? Tulkinnat paikallisesti eriarvoisista, urakehitystä eri tavoin mahdollistavista alueista johtaisivat yleistyessään alueellistumiskehitykseen, jossa tietyt alueet muodostuvat vetovoimaisiksi ja toiset puolestaan vähemmän kiinnostaviksi, ehkä jopa syrjäisiksi tai marginaalisiksi uraan panostavien silmissä. Jos ajatusta viedään pidemmälle, seurauksena voi olla aivokierto / aivovuoto, jossa korkeasti koulutettujen muuttoliike suuntautuu enenevässä määrin tietyille alueille tai niiden välille (olettaen, että muutkin seikat puoltavat alueille asettumista).

Sisäiseen uraan panostaminen merkitsisi globaalissa maailmassa entistä moninaisempia urapolkuja. Kiinnostus henkilökohtaisesti mielekkään uran rakentamiseen tarkoittaisi esimerkiksi kohdemaan valinnassa entistä suurempaa varianssia – jollekin kysymys voi olla halusta oppia tiettyä paikallista kieltä, joku toinen voi laittaa painoarvoa tehtävien sisällölle tai kokemukselle itsessään. Sisäisen uran kehittäjälle ulkomaantyö voi olla harkittu teko tai kiinnittämistä, kuten eteen tulleista työtarjouksista (esimerkiksi työnantajan ehdotus, headhunterin yhteydenotto tai mainonta). Mielekkään sisäisen uran rakentaminen ulkomaantyön avulla johtaisi laajassa mittakaavassa yksilöllistymiskehitykseen, mikä puolestaan merkitsisi ilmiön maantieteellistä hajanaisuutta kuten myös vaikeampaa ennustettavuutta sen suhteen, mihin muuttoliike tulevaisuudessa kohdistuu. Ulkoiset rajoitteet, kuten lainsäädäntö, työskentelyluvut ja työmarkkinoille integroitumisen helppous toki osaltaan vaikuttavat asiaan, samoin kuten median toistamat mielikuvat eri alueiden tarjoamista mahdollisuuksista. Koska urapuheeseen liittyi myös ajatus urallisesta pääomasta sekä sen kasvattamisesta, herättää repertuaari kysymään, millainen pääoma on tulevaisuudessa arvokasta työmarkkinoilla ja missä/miten yksilöiden on mahdollista sitä kartuttaa.

Selviytymisen repertuaarissa ulkomaantyö esitettiin koetuksena, joka haastaa yksilön. Onnistuessaan kokemus muodostuu emansipatoriseksi, itseä uudistavaksi. Ulkomaantyön sosiaaliset vaikutukset paikantuivat eri yhteisöissä, kuten perheessä, lähipiirissä tai työn kontekstissa koettuihin muutoksiin. Riitin läpikäyminen muokkaa paitsi yksilön käsitystä itsestä myös asemaa yhteisö(i)ssä, josta seurauksena on uudenlaista tunnustusta. Selviytymispuheessa painottui kokemuksen ainutkertaisuus, mikä nostaa esiin kysymyksen, voiko toinen ulkomaantyö olla enää koetus samassa mielessä.

Korostaessaan matkaan liittyviä riskejä ja kokemuksen erityisyyttä, selviytymisen repertuaari tuottaa lähtöpäätöksen poikkeuksellisena tekona. Lähtijän tulee olla rohkea ja valmis hylkäämään entinen elämä sekä siihen kuuluvat roolit. Tämä oletus puolestaan marginalisoi tekoa tuottaen sen normista poikkeamisena. Tulkinta ohjaa kysymään, kuka on valmis ottamaan riskin ja edellyttääkö ulkomaantyössä onnistuminen erityisiä valmiuksia yksilöltä. Perusteltiinpa lähtöpäätöstä vanhasta roolista irtautumisella tai itsen testaamisella ensimmäinen ulkomaantyö näyttäytyy tässä suhteessa ainutkertaisena tilaisuutena.

Ajatusta selviytymisestä ei voi erottaa ajasta ja paikasta. Mihin riskinottava yksilö lähtee ja millaisia haasteita hän kohtaa matkallaan? Liittyvätkö haasteet työhön vai esimerkiksi laajempiin kulttuurisiin, sosiaalisiin, psykologisiin tai maantieteellisiin seikkoihin? Kun tarkastellaan tiettyyn maahan tai tietylle alueelle työllistymistä riskinä, tullaan vahvistaneeksi mitä luultavimmin kulttuurisia stereotypioita. Voi olla, että matkan kohde nähdään perustavanlaatuisesti erilaisena ja siten haasteiden pysyvänä lähteenä. Voimistuessaan mielikuvat eroista meidän ja muiden välillä ruokkivat varauksellisuutta ja ennakkoluuloja ja negatiivisesti määrittäessään mahdollisesti myös hillitsevät kiinnostusta aluetta kohtaan. Toisaalta erityisyys määritellyssä kohteessa säilyy, mikä tekee kohdemaasta selviytymisestä erityisen hohdokasta.

Mikäli ulkomaantyö tulkitaan riitiksi kohdemaasta riippumatta, se voimistaa tulkintaan kansainvälisen työskentelyn erityisluonteesta. Kaikki eivät välttämättä onnistu tehtävässä. Työntekijöille riskipuhe ehdottaa huolellista harkintaa ja varauksellisuutta sen suhteen, riittävätkö omat rahkeet ja resurssit siihen, mitä kokemus kaikessa epävarmuudessaan edellyttää. Myös mahdolliset riskit suhteessa hyötyyn on syytä punnita tarkkaan. Työnantajan näkökulmasta selviytymispuhe korostaa kansainvälisen liikkumisen taloudellisia аспектеja – taloudellisten menetysten välttämiseksi on selvitettävä, millaiset mahdollisuudet

potentiaalisesti lähetettävillä työntekijöillä on selviytyä työstä. Selviytymisen repertuaari tuottaa hallitessaan erilaisia vallan ja kontrollin mekanismeja, sillä se ehdottaa keinoja riskeihin varautumiseksi. Komennusten kohdalla riskien ennakointi voisi tarkoittaa esimerkiksi lähetettävien työntekijöiden entistä tarkempaa seulontaa, psykologisia testejä sekä käytännön tuki- ja turvaverkostojen vahvistamista työssä onnistumisen mahdollistamiseksi. Yksilön näkökulmasta selviytymispuhe tarjoaa ”sankarin viitan” sille, joka onnistuu koetuksessaan. Ulkomaantyö on myönteinen keino erottautua, joskin tuotetussa haasteellisuudessaan ehkä vain tiettyyn kohderyhmään vetoava. Selviytymistulkinnan yleistyessä eriarvoistumiskehitys on mahdollinen.

Seikkailupuheessa hylättiin rationaliteetit ja tarkasteltiin matkaa elämyksellisenä irtiottona. Tämän näkökulman mukaan ulkomaille muutossa ei ole kysymys niinkään urasta tai ansioitumisesta vaan arjesta irtautumisesta. Toiminnalla tähdättiin rutiinien katkaisemiseen ja sen myötä uusien kokemusten tavoittamiseen. Seikkailupuhe rakentuu elämysten, yllätyksellisyyden ja konventioiden rikkomisen varaan ja muistuttaa sellaisenaan matkailun kontekstissa tunnistettua traveller-ilmiötä (O'Reilly 2005). Kuten omatoimimatkailijat myös seikkailijat irtautuvat tylsästä arjesta ja etsivät vaihtelua sekä elämyksiä. Kummassakaan ei ole kysymys ulkoa ohjautuvasta, mukavuudenhalun leimaamasta massaturismista, vaan oma-aloitteisesta, tiedostavasta matkailusta (Berger 2004, 7 & 10).

Seikkailupuhe tuottaa vaikeasti ennustettavia tulevaisuusskenaarioita. Se kannustaa rikkomaan rutiineja ja sellaisenaan tuottaa enemmän katkoksellisuutta kuin jatkuvuutta. Uran kontekstissa seikkailullinen orientaatio kannustaa muutokseen, hetkellisyyteen ja vaihteluun harkinnan, pitkäjänteisyyden ja riskien punnitsemisen sijaan. Mikäli ulkomailla työskentely mielletään seikkailuksi, lähtöpäätöksen perusteeksi muodostuvat kontrasti, uutuudenviehätys ja vaihtelu. Se puolestaan asettaa vaatimuksia työn sisällön ja kontekstin suhteen – niiden on tarjottava jotain erilaista suhteessa tavanomaiseen arkeen. Periaatteessa seikkailun tavoittaminen edellyttää aina uuteen paikkaan, tehtävään tai asemaan hakeutumista. Koska seikkailussa olennaista on ennakoimattomuus, se kannustaa spontaaniin toimintaan sekä etsimään jotain vielä kokematon. Näin tehdessään se kyseenalaistaa ennustettavan, hierarkkisen uran mielekkyyden ja samalla rohkaisee ennakkoluulottomiin ratkaisuihin paitsi uralla myös arjessa yleensä.

Seikkailupuhe kehottaa rikkomaan rutinoituneita käytäntöjä ja toimintamalleja. Se kysyy,

millä keinoin ja mitä valintoja tehden arjesta voidaan tarvittaessa irtaantua. Tämän tutkimuksen mukaan ulkomaantyö tarjoaa yhden mahdollisuuden elämystenkaipuun toteuttamiseen. Seikkailunäkökulman toteutuessa kontrastia voidaan hakea esimerkiksi uusista ammatillisista haasteita tai kohdemaan sosiaalisesta, kulttuurisesta tai maantieteellisestä vieraudesta. Riippuen lähtötilanteesta, seikkailijan matka voi suuntautua mihin tahansa aina hektisistä metropoleista arktisiin tai trooppisiin olosuhteisiin.

Seikkailupuhetta on vaikea mieltää hallitsevaksi työn kontekstissa. Työ on perinteisesti rationaliteettien, järjestyksen ja laskelmoinnin aluetta kun taas seikkailu edustaa irrationaalisuutta ja impulsiivisuutta. Muita repertuaareja täydentäessään seikkailunäkökulma avaa kuitenkin mahdollisuuksia luovuudelle, rohkeudelle ja järjestyksen kyseenalaistamiselle, mitä esimerkiksi selviytymispuheessa tavoiteltu muutos ja itsen ylittäminen osin edellyttävätkin. Seikkailun repertuaari herättää kysymään, mitä uutta, elämyksellistä tai vaihtoehtoista ulkomaantyökokemus voisi tuoda totunnaisen arjen keskelle.

Elämänlaatupuheessa ulkomailla työskentelyä tarkasteltiin elämänlaatuun vaikuttamisena. Ulkomailla työskentely ja asuminen tulkittiin valinnaksi, jolla voidaan vaikuttaa arjen materiaaliin ja sosiaaliin ulottuvuuksiin, kuten elintason, yhteisyyssuhteisiin ja itsen toteuttamisen mahdollisuuksiin. Myös kysymys kokemuksellisesta hyvinvoinnista ja onnellisuudesta tuli esiin tässä näkökulmassa. Lähtökohta elämänlaadun repertuaarissa oli niin ikään individualistinen puheen korostaessa yksilön kokemusta, tunnetilaa sekä suhdetta ympäristöön. Tällaisenaan puhe kannustaa introspektioon, omien sisäisten tunteiden tutkiskeluun sekä olosuhteiden kriittiseen arvioimiseen – olenko tyytyväinen nykyiseen elämäntilanteeseeni sekä sen eri osa-alueisiin ja mitä voisin tehdä tilanteeni kohentamiseksi?

Elämänlaatupuhe herättää kysymään, mitä elämänlaatu ja hyvinvointi oikeastaan ovat. Millaisia kriteerejä arjen tulee täyttää, jotta se muodostuisi tasoltaan hyväksi tai ainakin riittäväksi? Mikäli omassa elämäntilanteessa tunnistetaan puutteita, kysymys on paitsi yksilöllisestä havainnosta myös kollektiivisesta määrittelytavasta: miten elämänlaatu määritellään yhteisössä? Näiltä osin jaetut, yhteiset merkityksellistämisentavat tarjoavat resursseja, joiden avulla aihetta voidaan käsitellä. Tässä aineistossa näkemykset elämänlaadun ulottuvuuksista rakentuivat monelta osin yhtenäisiksi. Esimerkiksi kohtuullinen elintaso, turvallisuus, työskentely- ja koulutusmahdollisuudet sekä taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliset resurssit luokiteltiin hyvinvoinnin kannalta keskeisiksi. Elämänlaadun muodostuessa

ulkomaantyötä ohjaavaksi valintaperusteeksi, nämä osin rakenteelliset seikat lisännevät mielenkiintoa sellaisia alueita kohtaan, joissa elämänlaadun ulottuvuuksien katsotaan parhaiten toteutuvan.

Vaikka ulkomaille työllistyminen voi lisätä arjen hyvinvointia monessa mielessä, vaikutukset voivat olla myös päinvastaisia. Myös painotukset sen suhteen, mitkä elämänlaadun ulottuvuudet esitetään itselle keskeisiksi eri elämäntilanteissa, voivat vaihdella. Työ ulkomailla onkin hyväksyttävissä vain, mikäli se parantaa (tai ei ainakaan vaaranna) tärkeäksi koettuja elämänlaadun ulottuvuuksia. Elämänlaadun tavoittelijalle arjen tulee olla yhtä lailla ymmärrettävää, mielekästä mutta myös hallittavissa, oltiinpa kotimaassa tai ulkomailla. Voi olla, että uusien mahdollisuuksien avautuessa hyvinvoinnin toteuttamistavoissa on näkyvissä entistä suurempaa yksilöllistä vaihtelua. Koettuun elämänlaatuun panostaminen tarkoittaisi ura- ja elämänpolkujen moninaistumista. Laajemmassa mittakaavassa se merkitsisi tilannetta, jossa monimuotoinen, reflektiivisesti omaan elämäntilanteeseen ja ympäristön tarjoamiin mahdollisuuksiin suhtautuva elämäntapasiirtolaisuus (O'Reilly & Benson 2009) muodostuisi hallitsevaksi käytännöksi.

Analyysissä tunnistin puheesta myös perhettä ja perhearvoja koskevan keskustelun, jonka nimesin familistiseksi repertuaariksi. Tässä näkökulmassa ulkomaantyötä tarkasteltiin perheen ja parisuhteen näkökulmasta. Koska toiminnan yksiköksi määrittyi yksilön sijaan yhteisö, puheessa tultiin arvioineeksi ulkomaantyön merkityksiä kyseisen yksikön (perhe / parisuhde) osalta. Puheessa tuotettiin myönteistä tulkintaa ulkomaantyön mahdollisuuksista esittämällä kokemus perhettä ja parisuhdetta yhdistäväksi. Myös lasten kannalta muuttopäätös nähtiin perusteltuna, koska kokemus edistää kehitystä ja oppimista monella tapaa. Toisaalta puheessa valmistauduttiin myös potentiaaliseen kritiikkiin, jota ulkomaille työllistymisestä katsottiin seuraavan. Kritiikin katsottiin johtuvan mahdollisista uhista, joita kokemus voi perheyhteisölle tuottaa. Tulkinnan mukaan uhkiin tuleekin valmistautua ennakolta, sillä jo niiden tiedostaminen pienentää riskiä vahinkojen tapahtumiselle.

On sanottu, että familistiset arvot ovat heikkenemässä yksilöllistyvässä ja maallistuvassa lännessä. Osoituksena tästä on esimerkiksi lisääntyvät avioerot. Tämän rajallisen aineiston perusteella perhearvoja korostava familistinen diskurssi on kuitenkin edelleen voimissaan, ja kamppailee määrittelyvallasta individualistisempien tulkintojen kanssa. Ulkomaantyön kontekstissa familistinen repertuaari peräänkuuluttaa perheen keskeisyyttä ja perheen

toteuttamisen mahdollisuutta. Niinpä hyvä työtarjouskin lienee sellainen, joka edistää perheen etua. Kysymys ei ole yksinkertainen, sillä siihen sisältyy monia oletuksia. Mahdollistaako muutto toisaalle perheen entistä tiiviimmän, tai ainakin entisellään jatkuvan yhdessäolon? Onko lapsille tarjolla turvallinen ja viihtyisä kasvuympäristö? Entä onko puolisoilla valmiuksia huolehtia suhteen jatkuvuudesta uudessa, mahdollisesti stressaavassakin tilanteessa? Individualistisemmat tulkinnat kehottavat pohtimaan myös sitä, onko yhteisön jäsenillä yhtäläiset mahdollisuudet itsen toteuttamiseen uudessa kontekstissa, vai joutuuko joku uhrautumaan tai luopumaan omista tavoitteestaan kokemuksen vuoksi.

Perheen etu asettanee vaatimuksia paitsi työn keston ja sijainnin, myös taloudellisen kannattavuuden suhteen. Voidaan kysyä, millaisia vaihtoehtoja tämä näkemys rajaa pois. Halutaanko esimerkiksi komennusta ottaa vastaan, jos osa perheestä joutuisi jäämään kotimaahan? Houkuttelevatko kansainväliset työtehtävät eri elämäntilanteessa olevia ihmisiä samassa määrin puoleensa, vai voidaanko tunnistaa erityisesti perheellisille sopivia ulkomaantyön muotoja? Monenlaiset ristiriidat ovat mahdollisia silloin kun pyrkimyksenä on yhdistää familistiset ja individualistisen lähtökohdat työelämän muuttuviin käytäntöihin.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET

Kansainvälisestä muuttoliikkeestä on tullut merkittävä osa globaalia maailmaa, jossa monet taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliset keskinäiset riippuvuudet yhdistävät alueita toisiinsa. Tätä uudenlaista riippuvuuksien aikaa on luonnehdittu esimerkiksi verkostoyhteiskuntien ajaksi (Castells 2010). Yksittäisten ihmisten elämässä globaali verkostoituminen näkyy avautuvina mahdollisuuksina laajentaa arjen horisonttia, eli paikkaa, jossa työtä ja arkea kokonaisuudessaan toteutetaan. Yksi verkostojen aikaa määrittävä piirre onkin kansainvälinen muuttoliike, joka on sekä kasvanut että monipuolistunut viime vuosikymmeninä.

Muuttoliike erityispiirteineen on herättänyt kiinnostusta myös akateemisessa maailmassa. Tässä tutkimuksessa kohdensin huomion korkeasti koulutettujen muuttoliikkeeseen. Kysyin, millä tavoin korkeasti koulutetut, yrityksen lähettämän ekspatriaatit sekä itsenäisesti ulkomaille työllistyneet henkilöt merkityksellistävät ensimmäistä opiskelun jälkeistä ulkomaantyökokemustaan. Tutkimuksen tavoitteena oli identifioida sisäisesti loogisia, mutta keskenään ristiriitaisia puhetapoja, eli repertuaareja, joilla kokemusta tehdään ymmärrettäväksi. Vaihtoehtoisten repertuaarien tunnistamisen lisäksi erittelin aineistosta

kunkin repertuaarin ehdottamia ja mahdollistamia toimijuuksia. Tutkimuksessa pohdin myös sitä, mitä seurauksia tunnistetuilla puhetavoilla voi olla.

Puheessa ulkomaantyökokemuksesta tuotettiin monenlaisia versioita. Analyysissä identifioin yhteensä viisi kulttuurisesti mahdollista repertuaaria, eli puhetapaa, joilla kokemusta jäsennettiin. Nämä tunnistetut puhetavat ovat: päämäärärationaalinen uran repertuaari, transformatiivinen selviytymisen repertuaari, elämysorientoitunut seikkailun repertuaari, hyvinvointiin funktionaalisesti suhtautuva elämänlaadun repertuaari sekä perhearvoja vaaliva familistinen repertuaari.

Uran repertuaarissa toimijat tuottivat itsensä sisäistä ja ulkoista uraa kehittävinä yksilöinä, joille ulkomaantyö on yksi keino ammatillisen kompetenssin vahvistamiseen. Kokemus näyttäytyi keinona edetä ja yletä uralla. Ristiriitaa urapuheeseen tuottivat erilaiset tulkinnat siitä, mitä urakehitys oikeastaan on ja miten ulkomaantyön tulisi sitä edistää. Tutkimus herättääkin kysymään, missä määrin nämä vaihtoehtoiset uramääritelmät tunnistetaan ja tiedostetaan eri yhteyksissä, kuten uraa rakentavien yksilöiden omassa elämässä tai työyhteisöissä. Epäselvät odotukset voivat muodostua ongelmaksi, esimerkiksi jos ulkomaille työllistyjän ajatuksena on ulkoisen uran kehittäminen, mutta kokemus ei tarjoakaan sitä, mitä yleneminen käytännössä edellyttää. Negatiivisin seuraus tilanteesta lienee se, ettei kokemuksesta palkita lähettävässä yrityksessä tai edes työmarkkinoilla siinä määrin, kuin ulkomaille työllistyttäessä odotetaan. Rajoiltaan epämääräisemmässä, sisäisessä urassa näyttäisi olevan enemmän joustoa, tosin epäselväksi jää, kuinka sen kehittäminen voisi palvella myös ulkoista uraa.

Tutkimus kehottaa selkiyttämään erilaisia uramääritelmiä ja niihin liittyviä tavoitteita. Voidaan kysyä, minkälaisia uraodotuksia ulkomaantyöhön liittyy, ja tavoitellaanko kokemuksella ensisijaisesti sisäisen vai ulkoisen uran kehitystä. Tutkimus nostaa esiin myös kysymyksen, mitä on tehtävissä sen eteen, että koettu ammatillinen kehitys tulisi tunnistetuksi työn kontekstissa. Tässä kohti näkemykset toiminnan ja rakenteiden osuudesta ovat huomionarvoisia – oletetaanko yksilö lopulta itse vastuulliseksi urasta, uran kehittämisestä sekä oman osaamisen markkinoinnista, vai kohdistetaanko katse rakenteisiin ja verkostoihin, jotka mahdollistavat/eivät mahdollista tiettyjä toimintoja, kuten ulkomaantyökokemuksen vertailun ja arvottamisen tietynlaisen pätevyyden osoittimena? Hallitsevalla tulkinnalla on merkitystä, koska ne ehdottavat erilaisia toimenpiteitä ja ratkaisuja ongelmatilanteiden

korjaamiseksi. Näkemykset siitä, mihin ulkomaantyön urallinen arvo perustuu näyttäsivät aineiston perusteella vaihtelevan. Erilaiset näkemykset heijastuvat käytäntöön ristiriitaisina kokemuksina ulkomaantyön hyödyistä sekä mahdollisuuksista hallita uraa ulkomaantyön avulla.

Ajatusta ansioitumisesta täydensi puheessa selviytymisen ja itsen voittamisen idea, joilla ulkomaantyötä myöskin merkityksellistettiin. Selviytymisen repertuaari tukee urapuhetta, koska sen mukaan kokemuksessa onnistuminen on osoitus yksilön vahvuudesta. Selviytyjä suoriutuu uusista, eteen tulevista haasteista ja on siten ansainnut kunnioitusta yhteisössään, olipa tuo yhteisö sitten perhe, ystäväpiiri, työyhteisö tai kulttuuri laajassa mielessä. Siinä missä urapuhe vihjaa, ettei ulkomaantyökokemus ole välttämättä ”pakko” vaan pikemminkin etu työmarkkinoilla kilpailtaessa, selviytymisen ja uuden aseman saavuttamisen kannalta se näyttäytyi tarpeellisena. Selviytyjälle ulkoinen siirtymä implikoi sisäisesti koettua muutosta. Selviytymisen näkökulmassa korostui tulkinta ulkomaantyön haasteellisuudesta ja erityisluonteesta. Samalla puheessa konstruotui tietynlainen antikosmopolitanismi – puheessa kiistettiin tulkinnat ulkomailla työskentelevien ”maailmankansalaisuudesta” sekä paikan merkitysten katoamisesta. Selviytyjälle paikkaan kuuluminen on normi ja keskeinen keino jäsentää omaa positiota sekä siinä tapahtuvia muutoksia (vrt. yksilö osana verkostoja).

Seikkailun repertuaarissa ulkomaantyö tuotettiin sallittuna keinona paeta arkea sekä sen velvoitteita. Tämän tulkinnan mukaan ulkomaille muutto ei ole vain rationaalinen ura-askel, vaan myös elämyksellinen irtiotto arjen rutiineista. Seikkailullinen orientaatio toistuu myös muissa muuttoliikettä tarkastelevissa tutkimuksissa, mutta työn kontekstissa sille annetaan usein diskursiivisesti marginaalinen asema. Voi olla, että erilaiset arvot ja normit, kuten järjen ja tavoitteellisuuden ensisijaisuus suhteessa elämyksiin vaikuttavat asiaan. Seikkailullisia lähtökohtia ei katsota tarpeelliseksi problematisoida, paitsi jos ne haastavat ”kunnollisia” periaatteita, kuten työmoraalin ja siihen liittyvät velvoitteet (Kannisto 2013). Myös tässä yhteydessä seikkailu esitettiin useimmiten toisarvoisena lähdön perusteena, joskin se voitiin esittää myös yhtenä tärkeimmistä syistä lähteä toisaalle. Seikkailullinen orientaatio on yleinen matkailun kontekstista, mikä herättääkin kysymään, missä määrin näennäisesti erilaiset (tai erilaisia toimintoja sisällään pitävät) muuttoliikkeen muodot kantavat samoja merkityksiä. Sekä työstä, matkailusta että opiskelusta ulkomailla voidaan etsiä elämyksiä.

Hyvinvointi ja elämänlaatu näyttäytyivät niin ikään keskeisenä arviointikriteerinä

muuttopäätökselle. Vaikka hyvinvoinnissa on joustovaraa, erityisesti väliaikaisella komennuksella ollessa, pidemmällä aikavälillä elämänlaadun tyydyttävyys näyttäytyi ratkaisevana tekijänä paikkaan asettumiselle tai sieltä lähtemiselle. Tältä osin tutkimus kannustaa kysymään tarkemmin, mitä ovat nämä elämänlaadun ulottuvuudet, joita ulkomaantyön avulla kenties tavoitellaan ja missä määrin niiden toteuttaminen on paikasta riippuvaista. Tämän tutkimuksen perusteella yhteiset hyvinvoinnin ulottuvuudet, kuten materiaallinen ja sosiaalinen hyvinvointi korostuvat, mutta erilaiset painotukset ovat mahdollisia. Niinpä ulkomaille työllistyminen / kotimaassa pysyminen voivat näyttäytyä eri tavoin oikeutettuina ja houkuttelevina vaihtoehtoina eri elämäntilanteessa oleville, subjektiivista hyvinvointia tavoitteleville yksilöille.

Ulkomaantyötä koskevan puheen taustalta tunnistin myös perhearvoja suosivan familistisen diskurssin (Jallinoja 1984; 1985), joka vaikuttaa kulttuurisena normina tuottaen vastuuta ja vapauksia omassa elämässään valintoja tekeville yksilöille. Familistisen tulkinnan mukaan perhe on muuttuja, joka on otettava ulkomaille työllistyttäessä huomioon. Tutkimuksessa perhe nähtiin ulkomaantyön esteenä siihen potentiaalisesti kohdistuvien riskien ja uhkia takia. Siitä huolimatta ulkomaantyö oli mahdollista mieltää myös perheen eduksi. Tämä ehkä harvemmin esiin tuleva näkökulma rakentui yhteisöllisyyden varaan, sillä kokemus oli tulkittavissa sekä perhettä että parisuhdetta yhdistäväksi teoksi. Myös lasten kehitys ja oppiminen voitiin lukea osaksi tätä myönteistä familistista tulkintaa. Eritellessäni perheen merkityksiä osana ulkomaantyökokemusta tämä tutkimus tulee osaltaan paitsi uusintaneeksi ongelmalähtöistä lähestymistapaa, mutta myös kyseenalaistaa sen ehdottomuuden. Parhaimmillaan yhdessä vietetty aika toisessa maassa voi olla sekä puolisoita että perheenjäseniä lähentävä kokemus.

Tutkimuksessa en maininnut maata, johon haastatellut henkilöt olivat työllistyneet. Näin siksi, koska tavoitteena oli tarkastella muuttopäätöksen perusteluja yleisesti ja kysyä, minkälaisia kulttuurisia konventioita näihin selontekoihin kenties liittyy. Katson, että tässä suhteessa tutkimus tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman, johon kenen tahansa on mahdollista suhteuttaa joko omia kokemuksia tai muissa yhteyksissä saatuja tutkimustuloksia. Jatkotutkimuksia ajatellen valittu asetelma tarjoaa mahdollisuuden erilaisten muuttoliikettä koskevien selontekojen vertailuun. Voidaan esimerkiksi kysyä, missä määrin tässä tunnistetut repertuaarit toistuvat tai painottuvat eri yhteyksissä, kuten tiettyyn maahan muutettaessa tai eri koulutustasoilla. Tutkimuksessa nostin paikoitellen esiin myös sukupuolten välisiä eroja.

Aineiston perusteella tätä teemaa olisi hedelmällistä kehitellä pidemmälle tarkastelemalla perusteellisemmin, miltä muuttoliikkeen diskursiiviset ulottuvuudet näyttävät sukupuolen näkökulmasta.

Valittu aineistolähtöisyys osoittautui tutkimuksen kannalta onnistuneeksi ratkaisuksi, sillä se antoi mahdollisuuden erilaisten merkitysten, toimijuuksien ja ”äänien” esiintuomiselle. Myös aineistonkeruutapaa, eli sähköpostihaastattelua voi pitää onnistuneena, sillä aineiston avulla tavoitin rikkaan kuvauksen ulkomaantyön merkityksistä. Aineistolähtöisyys toi myöhemmässä vaiheessa vapauksia myös soveltuvan teoreettisen käsitteistön valintaan. Muutkin käsitteet ja lähestymistavat olisivat olleet mahdollisia, samoin kuten keskittyminen vain yhteen tunnistettuun repertuaariin. Kuten diskurssit yleensä, myös tässä esitetty muuttoliikkeen merkityspotentiaali jää avoimeksi uusille tulkinnoille. Tutkimus tällaisenaan toiminee keskustelun avauksena, joka herättää lisäkysymyksiä sekä kiinnostuksen perehtyä tarkemmin ulkomaantyön merkityksiin ajassamme. Lisätutkimukset ovat tarpeen aiheen syvällisemmäksi ymmärtämiseksi.

Tämä tutkimus nojaa diskurssianalyysiin sekä sosiaaliseen konstruktionismiin. Lähtökohtana oli ajatus puheesta, jossa tuotetaan, uusinnetaan ja kiistetään erilaisia versioita todellisuudesta. Tutkimuksessa liitin ulkomaantyötä koskevan puheen DA:n ja teoreettisten käsitteiden avulla kulttuuriseen kontekstiin. Vastaavia tutkimuksia ei ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tehty korkeasti koulutettujen muuttoliikkeestä, mikä kertoo sekin valitun lähestymistavan kiinnostavuudesta. Tutkimus osoittaa, etteivät ulkomaille työllistymiseen liittyvät ristiriidat ole välttämättä yksilön sisällä tai hänen motiiveissaan, vaan kulttuurissa, joka itsessään on monimerkityksellinen ja siten mahdollistaa erilaiset tulkinnat. Kulttuuri myös kohdistaa yksilöön erilaisia vaatimuksia, mikä näkyy koettuina toiminnan rajoitteina sekä tarpeena ottaa kantaa ja puolustaa tiettyjä toimintatapoja. Erilaiset toimijuudet ovat silti mahdollisia. Vaikka tutkimuksen tulokset eivät ole sellaisenaan yleistettävissä, niillä on käyttöarvoa arvioitaessa muissa yhteyksissä ilmeneviä diskursiivisia käytäntöjä.

Kysymys muuttoliikkeestä sekä sen syistä ja seurauksista ei ole yksiselitteinen. Käytännöt ja merkitykset elävät ajassa. Tässä suhteessa katson, että konstruktiivisella lähestymistavalla on paljon annettavaa kansainvälisen liikkuvuuden ja työn tutkimukselle. Se nostaa esiin uusia kysymyksiä ja näkökulmia, joiden kautta ilmiötä voidaan lähestyä. Tulevaisuudessa konstruktiivisen lähestymistavan anti voi olla esimerkiksi sen kriittisyydessä sekä

mahdollisuudessa kyseenalaistaa muuttoliikkeen vallitsevia käytäntöjä ja normeja. Mitä ulkomaille muutto antaa ja mistä sen myötä päästään kenties eroon, siihen on olemassa monia vastauksia.

Lähteet:

Aarnikoivu, Henrietta (2010) Työelämätaidot – menesty ja voi hyvin. WSOYpro, Helsinki.

Ackers, Louise & Gill, Bryony (2008) Moving People and Knowledge: Scientific Mobility in An Enlarging European Union. Edward Elgar Publishing Limited, Glos.

Adams, Rebecca G. & Allan, Graham (1998) Placing Friendship in Context. Structural analysis in the social sciences. Cambridge University Press, UK.

Adler, Nancy & Bartholomew, Susan (1992) Managing globally competent people. Academy of Management Executive Vol.6, Issue 3, 52-65.

Adler, Patricia A. & Adler, Peter (2001) The Reluctant Respondent. Teoksessa: Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A (Edit.) Handbook of interview research: Context & method. Sage Publications, London, 515-536.

Ahola, Anja (1993) Menetelmäkö määrää tulokset? Puhelin- ja käyntihaastattelun eroista hyvinvointikysymyksiin vastattaessa. Sosiologia 3/1993.

Ahola, Anja (2004) Postikysely ja puhelinhaastattelu työolobarometriin vastaamisessa. Hyvinvointikatsaus 4/2004.

Ahola, Anja (2009) Monta menetelmää, monenlaisia vastauksia. Tilastokeskuksen hyvinvointikatsaus 2/2009. Luettu 12.10.2011 osoitteesta: http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-06-08_004.html?s=0

Airaksinen, Timo (1987) Moraalifilosofia. WSOY, Juva.

Alastalo, Marja (2005) Tutkimushaastattelun historia yhteiskuntatieteissä. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) (2005) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere, 57-77.

Alasuutari, Pertti (2001) Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Gaudeamus, Helsinki.

Alasuutari, Pertti (1999) Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Vastapaino, Tampere.

Allardt, Erik (1982) Changes in the Conceptions of the Quality of Life: Scandinavian experiences. Working papers, N:o 24. Helsingin yliopiston sosiologian laitos, Helsinki.

Allardt, Erik (1980) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY, Juva.

Antonovsky, Aaron (1987) Unraveling the Mystery of Health. How People Manage Stress and Stay Well. Jossey-Bass Publishers, San Francisco.

Arthur, Michael B. & Rousseau, Denice M. (1996) The Boundaryless Career. A New Employment Principle for a New Organizational Era. Oxford University Press, New York.

Arnold, John (2001) Careers and Career Management. In: Anderson, Neil, Ones, Deniz, S., Sinangil, Handan Kepir & Viswesvaran, Chockalingam (Edit.) Handbook of Industrial, Work & Organizational Psychology. Volume 2. Sage, London, 115-132.

Ball, Rochelle E. (2004) Divergent development, racialised rights: globalised labour markets and the trade of nurses – The case of the Philippines. Women's Studies International Forum. Vol 22, Issue 2, 119-133.

Baruch, Yehuda (2004) Managing Careers: Theory and Practice. Pearson Education Limited, Essex.

Bauman, Zygmunt (2000) Sosiologinen ajattelu. 3. painos. Vastapaino, Tampere.

Bauman, Zygmunt (1996) From Pilgrim to Tourist – or a Short History of Identity. Teoksessa: Hall, Stuart & du Gay, Paul (Edit.) Questions of Cultural Identity. Sage, London, 18-36.

Beck, Ulrich (2000) The brave new world of work. Polity Press, Cambridge.

Beaverstock, Jonathan V. (2002) Transnational elites in global cities: British expatriates in Singapore's financial district. Geoforum 33, 525–538.

Benson, Michaela & O'Reilly, Karen (2009) Migration and the search for a better way of life: a critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review* 57 (4), 608-625.
Luettaavissa osoitteesta: <https://dspace.lboro.ac.uk/2134/5656>

Benwell, Bethan & Stokoe, Elizabeth (2006) Discourse and identity. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Berardi, Franco (2006) Tietotyö ja prekaari mielentila. Toim. Mikko Jakonen ... [et al.] Tutkijaliitto, Helsinki.

Berger, Arthur, Asa (2004) Deconstructing Travel: Cultural Perspectives on Tourism. AltaMira Press, California.

Berger, Arthur Asa (1997) Narratives in Popular Culture, Media and Everyday Life. Sage, London.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1980) The Social Construction of Reality. A treatise in the sociology of knowledge. Irvington Publishers, New York.

Bilmes, Jack (1986) Discourse and Behavior. Plenum, New York.

Black, Stewart J., Gregersen, Hal B. & Mendenhall, Mark E. (1992) Towards a theoretical framework of repatriation adjustment. *Journal of International Business Studies*. 1992, Vol. 23, Issue 4, 737-760.

Bonache, Jaime, Brewster, Chris & Suutari, Vesa (2001) Expatriation: A Developing Research Agenda. *Thunderbird International Business Review*; Vol.(43) 1, 3-20.

Bourdieu, Pierre (1984) Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. Harvard University Press, Cambridge MA.

Braidotti, Rossi (2011) Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory. Second Edition. Columbia University Press, New York.

Briody, Elizabeth K. & Chrisman, Judith Beeber (1991) Cultural Adaptation on Overseas Assignments. *Human Organization*, Vol 50, Issue 3, 264-282.

Brown, Gillian & Yule, George (1983) *Discourse Analysis*. Cambridge University Press, Cambridge.

Burkert, Walter (1982) *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*. University of California Press, London.

Burr, Vivien (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. Routledge, London.

Calhoun, Lawrence G. & Tedeschi, Richard G. (2006) The Foundations of Posttraumatic Growth: An Expanded Framework. In: Calhoun, Lawrence G. & Tedeschi, Richard G. (Edit.) *Handbook of Posttraumatic Growth. Research and Practice*. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey, 1-23.

Campbell, Colin (1987) *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Basil Blackwell Ltd, Oxford, UK.

Campbell, Joseph (2008/1949) *The hero with a thousand faces*. Third edition. New World Library, Novato, California.

Castells, Manuel (2010) *The rise of the network society. The information age: economy, society, and culture; Vol. I. Second Edition*. Wiley-Blackwell, Malden, Oxford.

Castles, Stephen, Haas, De Hein & Miller, Mark J. (2014) *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World. Fifth Edition*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Castrén, Anna-Maija (2009) *Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe*. Gaudeamus, Helsinki.

Cawelti, John G. (1976) *Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture*. The University of Chicago Press, London.

Cerdin, Jean-Luc & Brewster, Chris (2014) Talent management and expatriation: Bridging two streams of research and practice. *Journal of World Business*, Vol. 49, Issue 2, 245-252.

Chaloff, J. and G. Lemaître (2009) "Managing Highly-Skilled Labour Migration: A Comparative Analysis of Migration Policies and Challenges in OECD Countries", *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 79, OECD Publishing. doi: [10.1787/225505346577](https://doi.org/10.1787/225505346577)

Coulthard, Malcolm. (1977) *An Introduction to Discourse Analysis*. Longman, London.

Coulthard, Malcolm & Montgomery, Martin (eds.) (1981) *Studies in Discourse Analysis*. Routledge and Kegan Paul, London.

Crystal, David (2006) *Language and the Internet*. Second Edition. Cambridge University Press, Cambridge.

Darmer, Per & Sundbo, Jon (2008) *Introduction to experience creation*. Teoksessa: Sundbo, Jon & Darmer, Per (Edit.) *Creating experiences in the experience economy*. Edward Elgar Publishing, Glos UK, 1-12.

Davis, Boyd H. & Brewer, Jeutonne P. (1997) *Electronic Discourse. Linguistic Individuals in Virtual Space*. State University of New York Press, Albany.

Defillippi, Robert J. & Arthur, Michael B. (1994) The boundaryless career: a competency-based perspective. *Journal of Organizational Behavior* (1986-1998); Jul 1994; vol. 15 (4), 307-324.

De Leeuw, Edith Desiree (1992) *Data Quality in Mail, Telephone and Face to Face Surveys*. TT-Publications, Amsterdam.

Dickmann, Michael (2012) Why do they come to London? Exploring the motivations of expatriates to work in the British capital. *Journal of Management Development*. Vol. 31, No. 8, 783-800.

Dickmann, Michael, Doherty, Noeleen, Mills, Timothy & Brewster, Chris (2008) Why do they go? Individual and corporate perspectives on the factors influencing the decision to accept an international assignment. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 19, No. 4, 731–751.

Dickmann, Michael & Harris, Hilary (2005) Developing career capital for global careers: The role of international assignments. *Journal of World Business*, (40), 399-408.

Diener, Ed, Suh, Eunkook M., Lucas, Richard E. & Smith, Heidi L. (1999) Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin*, Vol. 125, No. 2, 276-302.

Diener, Ed & Biswas-Diener, Robert (2008) *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth*. Blackwell, Oxford.

Dillman, Don A., Smyth, Jolene D. & Christian, Leah Melani (2009) *Internet, Mail and Mixed-Mode Surveys: The Tailored Design Method*. Third edition. John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey.

Edley, Nigel (2001) Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions. In: Wetherell, Margaret, Taylor, Stephanie & Yates, Simeon J. (Edit.) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. Sage, London, 189-228.

Ehnrooth, Jari (1992) Intuitio ja analyysi. Teoksessa: Mäkelä, Klaus (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus, Helsinki, 30-41.

Erskine, Kathryn & Anderson, Jon (2014) Traveller Trails: Locating the Lifestyle Traveller. In: Duncan, Tara, Cohen, Scott A. & Thulemark, Maria (Edit.) *Lifestyle Mobilities. Intersection of Travel, Leisure and Migration*. Ashgate, Farnham, 129-142.

Eskola, Jari (2004) Tutkijan monet valinnat. Teoksessa: Eskola, Jari & Pihlström, Sami (toim.) *Ihmistä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä*. Kuopio University Press, Kuopio, 137-160.

Eskola, Jari (2010) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. *Laadullisen tutkimuksen analyysi*

vaihe vaiheelta. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uud. ja täyd. painos. PS-kustannus, Jyväskylä, 179-203.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. painos. Vastapaino, Tampere.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus, Jyväskylä, 24-42.

Euroopan komissio (2010) KOM (2010) 373 lopullinen: Komission tiedonanto neuvostolle, Euroopan parlamentille, talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Annettu 13.7.2010. ”Työntekijöiden vapaan liikkuvuuden vahvistaminen: oikeudet ja tärkeimmät kehityssakeet.” Luettu 3.1.2014 osoitteesta: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0373:FIN:FI:PDF>

Fairclough, Norman (2003) *Analysing Discourse. Textual analysis for social research.* Routledge, London.

Fairclough, Norman (1995) *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language.* Harlow. Longman.

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change.* Polity Press, UK.

Falk, Pasi & Campbell, Colin (1997) *The Shopping Experience.* SAGE, London.

Farndale, Elaine, Pai, Avinash, Sparrow, Paul & Scullion, Hugh (2014) Balancing individual and organizational goals in global talent management: A mutual-benefits perspective. *Journal of World Business*, Vol. 49, Issue 2, 204-214.

Favell, Adrian (2008) Rebooting Migration Theory: Interdisciplinarity, Globality, and Postdisciplinarity in Migration Studies. In: Brettell, Caroline B. & Hollifield, James F. (Edit.)

Migration Theory: Talking Across Disciplines. 2nd Edition. Routledge, New York, 259-278.

Favell, Adrian, Feldblum, Miriam & Smith, Michael Peter (2006) The Human Face of Global Mobility: A research Agenda. In: Smith, Michael Peter & Favell, Adrian (Edit.) The Human Face of Global Mobility. International Highly Skilled Migration in Europe, North America and the Asia-Pacific. Transaction, New Brunswick, New Jersey, 1-28.

Forsander, Annika, Raunio, Mika, Salmenhaara, Perttu & Helander, Mika (2004) Sykettä ja suvaitsevaisuutta. Globaalien osaamisen kansalliset rajat. Edita, Helsinki.

Foucault, Michel (1970) The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. Tavistock, London.

Foucault, Michel (1986) The Archaeology of Knowledge. Tavistock, London.

Franke, Johann & Nicholson, Nigel (2002) Who shall We Send? Cultural and Other Influences on the Rating of Selection Criteria for Expatriate Assignments. International Journal of Cross Cultural Management. SAGE, London. Vol. 2 (1), 21-36.

Frye, Northrop (1976) The Secular Scripture: A Study of the Structure of Romance. Harvard University Press, London.

Gati, Itamar, Gadassi, Reuma, Saka, Noa, Hadadi, Yael, Ansenberg, Neta, Friedmann, Ronit & Asulin-Peretz, Lisa (2011) Emotional and Personality-Related Aspects of Career Decision-Making Difficulties: Facets of Career Indecisiveness. Journal of Career Assessment 19 (1), 3-20.

Gilbert, G. Nigel & Mulkay, Michael (1984) Opening Pandora's box. A sociological analysis of scientists' discourse. Cambridge University Press, Cambridge.

Goffman, Erving (1971) Arkielämän roolit. Werner Söderström, Porvoo.

Gronow, Jukka & Töttö, Pertti (1996) Max Weber – kapitalismi, byrokraatia ja länsimainen rationaalisuus. Teoksessa: Gronow, Jukka, Noro, Arto & Töttö, Pertti (toim.) Sosiologian

klassikot. Gaudeamus, Helsinki, 262-329.

Grönfors, Martti (1982) Kvalitatiiviset kenttätö-menetelmät. Werner Söderström, Porvoo.

Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2003) From the Individual Interview to the Interview Society. Teoksessa: Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (Edit.) Postmodern interviewing. Sage Publications, Thousand Oaks, CA., 21-50.

Guimarães-Costa, Nuno & Cunha, Miguel Pina E (2009) Foreign Locals: A Liminal Perspective of International Managers. *Organizational Dynamics* Vol 38, Issue 2, 158-166.

Hall, Douglas T. (1996) Protean Careers of the 21st Century. *Academy of Management Executive* Vol. 10, Issue 4, 8-16.

Hall, Jeffrey A. (2012) Friendship standards: The dimensions of ideal expectations. *Journal of Social and Personal Relationships*. 29 (7), 884–907.

Hall, Stuart (2003) Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa: Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Vastapaino, Tampere, 85-128.

Harinen, Päivi (2000) Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta. Nuorisotutkimusseura; Julkaisuja 11. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.

Hannerz, Ulf (2003) Kulttuurin määritelmien yhteentörmäys. Teoksessa: Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Vastapaino, Tampere, 213-232.

Harvey, Michael. G. (1985) The Executive Family: An Overlooked Variable in International Assignments. *Columbia Journal of World Business*, Vol. 20, Issue 1, 84–92.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009) Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Tammi, Helsinki.

Hodkins, Phil & Sparkes, Andrew C. (1997) Careership: A Sociological Theory of Career Decision Making. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 18, No. 1, 29-44.

Hoekstra, Hans A. (2011) A career roles model of career development. *Journal of Vocational Behavior* (78), 159-173.

Hoffrén, Jukka, Lemmetyinen, Inka & Pitkä, Leeni (2010) Esiselvitys hyvinvointi-indikaattoreista. Mittareiden vertailu ja kehittämiskohteet. Sitran selvityksiä 32. Sitra, Helsinki.

Hoffrén, Jukka & Rättö, Hanna (2011) Hyvinvoinnin mittarit. Teoksessa: Saari, Juho (toim.) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Gaudeamus, Helsinki, 219-239.

Häkkinen, Iida (2000) Muuttopäätös ja aluevalinta Suomen sisäisessä muuttoliikkeessä. VATT Tutkimuksia 65. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.

Hämäläinen, Timo J. (2014) In search of coherence: sketching a theory of sustainable well-being. In: Hämäläinen, Timo J. & Michaelson, Juliet (Edit.) Well-being and Beyond. Broadening the Public and Policy Discourse. New Horizons in Management. Edward Elgar, Cheltenham, 17-67.

Hämäläinen, Timo (2013) Hyvinvointi. Teoksessa: Saari, Juho (toim.) Suomen sillat tulevaisuuteen. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 8. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki, 209-235.

Illouz, Eva (1997) Consuming the romantic utopia: love and the cultural contradictions of capitalism. University of California Press, London.

Ilmonen, Kari (2001) Eräs tie diskurssianalyysiin. Esimerkkinä Chydenius-instituutin vaikuttavuustutkimus. Teoksessa: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus, Jyväskylä, 100-115.

Inkson, Kerr, Gunz, Hugh, Ganesh, Shiv & Roper, Juliet (2012) Boundaryless Careers: Bringing Back Boundaries. *Organization Studies* 33 (3), 323-340.

Inkson, Kerr & Myers, Barbara A. (2003) "The Big OE": Self-directed travel and career

development. *Career Development International* 8 (4), 170-181.

Jallinoja, Riitta (2009) Vieras perheessä: suhteen hahmotus. Teoksessa Jallinoja, Riitta (toim.) (2009) *Vieras perheessä*. Gaudeamus, Helsinki, 11-31.

Jallinoja, Riitta (2006) Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Gaudeamus, Helsinki.

Jallinoja, Riitta (2000) *Perheen aika*. Otava, Helsinki.

Jallinoja, Riitta (1997) Moderni säädyllisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset. Gaudeamus, Helsinki.

Jallinoja, Riitta (1985) *Johdatus perhesosiologiaan*. WSOY, Porvoo.

Jallinoja, Riitta (1984) Moderni perhe familistisen ja individualistisen perhekäsityksen ristiaallokossa. Teoksessa: Haavio-Mannila, Elina, Jallinoja, Riitta & Strandell, Harriet (1984) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. WSOY, Juva, 37-57.

John, Oliver P., Naumann, Laura P. & Soto, Christopher J. (2008) Paradigm Shift to the Integrative Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Conceptual Issues. In: John, Oliver P., Robins, Richard W. & Pervin, Lawrence A. (Edit.) *Handbook of personality: theory and research*. 3rd edition. The Guilford Press, New York, 114-158.

Jokinen, Arja (1999a) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere, 37-53.

Jokinen, Arja (1999b) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere, 126-159.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991a) Pohjimmaiset asuntomarkkinat - diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991b) Diskursseja rakentamassa. Näkökulmia sosiaalisten käytäntöjen tutkimukseen. Tutkimuksia / Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Sarja A, Nro. 2. Tampereen yliopisto, Tampere.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, 75-108.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, 54-97.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere.

Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Gaudeamus, Helsinki.

Jokinen, Eeva & Veijola, Soile (1990) Oman elämänsä turistit. Alkoholipoliittinen Tutkimuslaitos. Valtion Painatuskeskus, Helsinki.

Jokinen, Eeva & Veijola, Soile (1997) The disoriented tourist: The figuration of the tourist in contemporary cultural critique. In: Rojek, Chris & Urry, John (Edit.) Touring Cultures. Transformations of Travel and Theory. Routledge, London, 23-51.

Jokinen, Tiina, Brewster, Chris & Suutari, Vesa (2008) Career capital during international work experiences: contrasting self-initiated expatriate experiences and assigned expatriation. The International Journal of Human Resource Management, Vol. 19, No. 6, 979–998.

Juhila, Kirsi (1993) Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, 151-188.

Juhila, Kirsi (1999a) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, 160-198.

Juhila, Kirsi (1999b) Tutkijan positiot. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, 201-232.

Julkunen, Raija (2008) Uuden työn paradoksit: keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista. Vastapaino, Tampere.

Kannisto, Päivi (2013) Elämäni nomadina. Irtolaisia, seikkailijoita ja elämäntapamatkaajia. Atena Kustannus, Jyväskylä.

Keskitalo-Foley, Seija & Naskali, Päivi (2013) Tracing Places and Deconstructing Knowledge. In: Keskitalo-Foley, Seija, Naskali, Päivi & Rantala, Pälvi (Edit.) Northern Insights. Feminist Inquiries into Politics of Place, Knowledge and Agency. Lapland University Press, Rovaniemi, 7-15.

Keskitalo-Foley, Seija (2004) Kohti kuulumisen maisemia. Toimijuuden tilat ja paikat lappilaisen maaseudun naisten elämäkerroissa. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Kiriakos, Carol Marie (2011) Finns in Silicon Valley: motivations and identities in relation to place. In: Heikkilä, Elli & Koikkalainen, Saara (eds.) Finns Abroad. New Forms of Mobility and Migration. Migration Studies C 21. Institute of Migration, Turku, 103-126.

Kinnunen, Ulla, Feldt, Taru, Geurts, Sabine & Pulkkinen, Lea (2006) Types of Work-Family Interface: Well-Being Correlates of Negative and Positive Spillover between Work and Family. *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol. 47, Issue 2, 149-162.

Kivimäki, Riikka & Otonkorpi-Lehtoranta, Katri (2003) Pomot ja perheet. Työelämä ja perheiden hyvinvointi. Edita, Helsinki.

Kofman, Eleonore & Raghuram, Parvati (2005) Gender and Skilled Migrants: Into and Beyond the Workplace. *Geoforum* (2005) Vol. 36, Issue 2, 149-154.

Kohonen, Eeva (2006) *Essays on the Consequences of International Assignments on Expatriates' Identity and Career Aspirations*. University of Vaasa, Vaasa.

Koikkalainen, Saara (2011a) *Highly skilled Finns in the European labor market: why do they move abroad?* In: Heikkilä, Elli & Koikkalainen, Saara (eds.) *Finns Abroad. New Forms of Mobility and Migration*. Migration Studies C 21. Institute of Migration, Turku.

Koikkalainen Saara (2011b) *Free Movement in Europe: Past and Present*. Luettu 13.3.2014 osoitteesta: <http://www.migrationpolicy.org/article/free-movement-europe-past-and-present/>

Koikkalainen, Saara (2013) *Making it abroad. Experiences of highly skilled Finns in the European Union labour markets*. Acta Universitatis Lapponiensis. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Korkiasaari, Jouni (1989) *Suomalaiset maailmalla. Suomen siirtolaisuus ja ulkosuomalaiset entisajoista tähän päivään*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.

Korkiasaari, Jouni (2008) *Yleiskatsaus*. Teoksessa: Björklund, Krister & Koivukangas, Olavi (toim.) *Suomalaiset Euroopassa. Suomalaisen siirtolaisuuden historia*. Osa 6. Siirtolaisinstituutti, Turku, 14-24.

Korkiasaari, Jouni & Söderling, Ismo (2007) *Muuttoliike*. Teoksessa: Koskinen, Seppo, Martelin, Tuija, Notkola, Irma-Leena, Notkola, Veijo, Pitkänen, Kari, Jalovaara, Marika, Mäenpää, Elina, Ruokolainen, Anne, Rynänen, Markku & Söderling, Ismo (toim.) *Suomen väestö*. 2. uud. laitos. Gaudeamus, Helsinki, 239-270.

Kortteinen, Matti (1982) *Lähiö*. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava, Keuruu.

Kuusipalo, Jaana T. (2008) *Identities at Work – Narratives from a Post-Bureaucratic ICT Organization*. Acta Universitatis Ouluensis. Oulun yliopisto, Oulu.

Kvale, Steinar (1996) *InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Sage Publications, London.

Kylänen, Mika (edit. 2005) *Articles on Experiences 2*. Lapland Centre of Expertise for the Experience Industry, Rovaniemi.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999) Sisällön analyysi. *Hoitotiede*, Vol. 11, nro. 1, 3-12.

Lagerspetz, Eerik (2011) *Hyvinvoinnin filosofia*. Teoksessa: Saari, Juho (toim.) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Gaudeamus, Helsinki, 79-105.

Latomaa, Timo & Karppinen, Seppo J.A. (2010) *Seikkaillen elämyksiä II. Elämyksen käsitehistoriaa ja käytäntöä*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Lazarova, Mila B. & Cerdin, Jean-Luc (2007) Revisiting Repatriation Concerns: Organizational Support versus Career and Contextual Influences. *Journal of International Business Studies*, Vol. 38, No. 3, 404-429.

Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (2003) *Miksi erilaisuus?* Teoksessa: Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Vastapaino, Tampere, 7-17.

Lehtonen, Mikko (1996) *Merkitysten maailma: kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere.

Lehtonen, Turo-Kimmo & Mäenpää, Pasi (1997) *Shopping in the East Centre Mall*. In: Falk, Pasi & Campbell, Colin (Edit.) *The Shopping Experience*. Sage, London, 136-165.

Linnossuo, Outi (2007) *Seikkailukokemusten vaikuttavuuden tutkimus*. Teoksessa: Karppinen, Seppo J.A. & Latomaa, Timo (toim.) *Seikkaillen elämyksiä. Seikkailukasvatuksen teoriaa ja sovelluksia*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 201-223.

Lowell, Lindsay B. (2007) *Trends in International Migration Flows and Stocks, 1975-2005*. OECD: OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 58. Luettu 22.2.2014 osoitteesta: <http://www.oecd.org/els/workingpapers>.

Lunnas, Jani (2005) *Kiipeilijän elämys: Seikkailullinen ja urheilullinen luontokokemus*. *Kulttuurintutkimus* 22 (3), 31-43.

Lyubomirsky, Sonja (2009) Kuinka onnelliseksi? Uusi tieteellinen lähestymistapa. Basam Books, Helsinki.

Mahroum, Sami (2000) Highly skilled globetrotters: mapping the international migration of human capital. *R&D Management*, 30 (1).

Mann, Chris & Stewart, Fiona (2000) *Internet Communication and Qualitative Research. A Handbook for Researching Online*. Sage Publications, London.

Mann, Chris & Stewart, Fiona (2001) Internet Interviewing. In: Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A (Edit.) *Handbook of interview research: Context & method*. Sage Publications, London, 603-628.

Massey, Doreen (2003) Paikan käsitteellistäminen. Teoksessa: Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Vastapaino, Tampere, 51-83.

Massey, Doreen (1994) *Space, Place and Gender*. Polity Press, Cambridge.

Mattila, Antti (2011) *Näkökulman vaihtamisen taito*. WSOY, Helsinki.

Mattila, Antti S. & Aarninsalo, Pekka (2012) *Onnentaidot. Kohti hyvää elämää*. Duodecim, Helsinki.

Mauno, Saija, Rantanen, Johanna & Kinnunen, Ulla (2009) Palautuminen työn ja perheen yhdistämisen palapelissä. Teoksessa: Kinnunen, Ulla & Mauno, Saija (toim.) *Irtiottoja työstä: Työkuormituksesta palautumisen psykologia*. Tampereen yliopistopaino, Tampere.

Michaelson, Juliet & Hämäläinen, Timo J. (2014) New theories and policies for well-being: introduction. In: Hämäläinen, Timo J. & Michaelson, Juliet (Edit.) *Well-being and Beyond. Broadening the Public and Policy Discourse. New Horizons in Management*. Edward Elgar, Cheltenham, 1-13.

Morley, David (2003) Kuulumisia. Aika, tila ja identiteetti medioituneessa maailmassa. Teoksessa: Lehtonen, Mikko & Löytty, Olli (toim.) *Erilaisuus*. Vastapaino, Tampere, 155-186.

Munton, Anthony G. (1990) Job relocation, stress and the family. *Journal of Organizational Behavior*. Vol. 11, Issue 5, 401-406.

Mäkelä, Klaus (1992) Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa: Mäkelä, Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus, Helsinki, 42-61.

Mäkelä, Kristina & Suutari, Vesa (2009) Global careers: a social capital paradox. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 20, No. 5, 992–1008.

Mäkinen, Jarkko, Olkinuora, Erkki, Rinne, Risto & Suikkanen, Asko (2006) Elinkautisesta työstä elinikäiseen oppimiseen. PS-Kustannus, Jyväskylä.

Nikander, Pirjo (2008) Constructionism and Discourse Analysis. In: Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F (Edit.) *Handbook of Constructionist Research*. Guilford Press, New York, 413-428.

Noro, Arto (1995) Gerhard Schulzen elämysyhteiskunta. Teoksessa: Rahkonen, Keijo (toim.) *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Gaudeamus, Helsinki, 120-140.

Nyrhinen, Jussi & Wilska, Terhi-Anna (2012) Kohti vastuullista ylellisyyttä? Eettiset ja ekologiset trendit sekä luksuskulutus Suomessa. *Kulutustutkimus*. *Nyt-lehti* 1/2012. Finnish Association of Consumer Research. Published online (in Finnish): http://www.kulutustutkimus.net/nyt/wp-content/uploads/2012/05/Nyrhinen_Wilska_KTS_1_2012.pdf

OECD (2001) *International Mobility of the Highly Skilled*. OECD Publishing, 13-38. doi: [10.1787/9789264196087-en](https://doi.org/10.1787/9789264196087-en)

OECD (2008) *The Global Competition for Talent. Mobility of the highly skilled*. DOI: [10.1787/9789264047754-en](https://doi.org/10.1787/9789264047754-en)

OECD (2011a) "Subjective Well-Being" in *How's Life?: Measuring Well-being*, OECD Publishing. [Http://dx.doi.org/10.1787/9789264121164-14-en](https://doi.org/10.1787/9789264121164-14-en)

OECD (2011b) "Life Satisfaction" in Better Life Index. Luettu 4.7.2013 osoitteesta: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/life-satisfaction/>

OECD (2013) How's life? Measuring well-being. Luettu 22.1.2014 osoitteesta: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/economics/how-s-life-2013_9789264201392-en#page5

Oksanen, Annika (2007) Siirtonaisena Singaporessa: ulkomaantyökomennuksille mukaan muuttaneet suomalaisnaiset kertovat kokemuksistaan. Minerva, Helsinki.

Oltra, Victor, Bonache, Jaime & Brewster, Chris (2013) A New Framework for Understanding Inequalities Between Expatriates and Host Country Nationals. *Journal of Business Ethics*, Vol. 115, Issue 2, 291-310.

O'Reilly, Camille (2005) Tourist or Traveller? Narrating Backpacker Identity. In: Jaworski, Adam & Pritchard, Annette (Edit.) *Discourse, Communication and Tourism*. Channel View Publications, Clevedon, 150-169.

O'Reilly, Karen (2012) *International Migration and Social Theory. Themes in social theory*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

O'Reilly, Karen & Benson, Michaela (2009) Lifestyle Migration: Escaping to the Good Life? In: Benson, Michaela & O'Reilly, Karen (Edit.) *Lifestyle Migration: Expectations Aspirations and Experiences*. Ashgate, Farnham, 1-14.

Osland, Joyce Sautters (1995) *The Adventure of Working Abroad. Hero Tales from the Global Frontier*. Jossey-Bass Publishers, San Francisco.

Paajanen, Pirkko (2007) Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997. Väestöntutkimuslaitos, katsauksia E30. Perhebarometri 2007. Väestöliitto, Helsinki.

Paso, Eija (2007) Työkyky merkitsee. Työkyvyn merkityksen ja maailman rakentuminen lehtiteksteissä. *Acta Universitatis Ouluensis*. Oulun yliopisto, Oulu.

Peltonen, Tuomo (1998) *Expatriate experience and career: Studies on cross-cultural transfers, modern ordering and the limits of career management in multinational corporations*. Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis. Helsinki School of Economics and Business Administration, Helsinki.

Penninx, Rinus & Roosblad, Judith (2000) *Conclusion*. In: Penninx, Rinus & Roosblad, Judith (Edit.) *Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe 1960-1993. A Comparative Study of the Actions of Trade Unions in Seven West European Countries*. Berghahn Books, New York, 183-212.

Pessi, Anne Birgitta & Seppänen, Marjaana (2011) *Yhteisöllisyys*. Teoksessa: Saari, Juho (toim.) *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Gaudeamus, Helsinki, 288-313.

Pietilä, Ilkka (2010a) *Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi*. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 212-241.

Pietilä, Ilkka (2010b) *Vieraskielisten haastattelujen analyysi ja raportointi*. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere, 411-423.

Pine, B. Joseph II & Gilmore, James H. (2011) *The experience economy*. Updated edition. Harvard Business School Press, Boston (MA).

Pitkänen, Kari (2007) *Suomen väestön historialliset kehityslinjat*. Teoksessa: Koskinen, Seppo, Martelin, Tuija, Notkola, Irma-Leena, Notkola, Veijo, Pitkänen, Kari, Jalovaara, Marika, Mäenpää, Elina, Ruokolainen, Anne, Ryyänen, Markku & Söderling, Ismo (toim.) *Suomen väestö*. 2. uud. laitos. Gaudeamus, Helsinki, 41-75.

Potter, Jonathan (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. Sage, London.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1989) *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*. Reprinted. Sage Publications, London.

Raijas, Anu (2011) Arjen hyvinvointi. Teoksessa: Saari, Juho (toim.) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Gaudeamus, Helsinki, 243-263.

Rastas, Anna (2005) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere, 78-102.

Rauhala, Lauri (1995) Tajunnan itsepuolustus. Yliopistopaino, Helsinki.

Rauhala, Lauri (1990) Humanistinen psykologia. Yliopistopaino, Helsinki.

Raunio, Mika (2005) Aivovuodosta aivokiertoon. Huippuosajat talouden voimavarana. Eva raportti. Yliopistopaino, Helsinki.

Recchi, Ettore (2008) Cross-State Mobility in the EU. Trends, Puzzles and Consequences. European Societies 10 (2), 197-224.

Richardson, Julia & Mallon, Mary (2005) Career interrupted? The case of the self-directed expatriate. Journal of World Business 40, 409–420.

Ridell, Seija (1994) Kaikki tiet vievät genreen. Tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen rajamaastossa. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Julkaisuja Sarja A 82. Tampereen yliopisto, Tampere.

Rimmon-Kenan, Shlomith (1999) Kertomuksen poetiikka. Tietolipas 123. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Rojek, Chris (1997) Indexing, dragging and the social construction of tourist sights. In: Rojek, Chris & Urry, John (edit.) Touring Cultures. Transformations of Travel and Theory. Routledge, London, 52-74.

Roos, J.P (1985) Elämäntapaa etsimässä. Tutkijaliiton julkaisusarja 34. Tutkijaliitto, Helsinki.

Roper, Juliet, Ganesh, Shiv & Inkson, Kerr (2010) Neoliberalism and knowledge interests in

boundaryless careers discourse. *Work, employment and society*. Vol. 24 (4), 661–679.

Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere, 9-36.

Räisänen, Arja-Liisa (1995) Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Räisänen, Heikki, & Schmid, Günther (2008) Transitional Labour Markets and Flexicurity from the Finnish Labour Market Point of View. Publications of the Ministry of Employment and the Economy 42. Ministry of Employment and the Economy, Helsinki.

Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (2009) Kun työstä tulee vieras perheessä. Teoksessa: Jallinoja, Riitta (toim.) Vieras perheessä. Gaudeamus, Helsinki, 83-105.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2009) Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV. Kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, Tampereen yliopisto. Luettavissa osoitteesta: http://www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/motv_pdf/KvaliMOTV.pdf

Saari, Juho (2011) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Gaudeamus, Helsinki.

Saari, Jarkko (toim. 2002) Elämys. Teollisuutta, taloutta vai jotakin muuta? Lapin yliopiston menetelmätieteellisiä tutkimuksia 2. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Salmi, Minna (1991) Ajatteletko arkena? Arkielämä ja tietoisien toiminnan mahdollisuus. *Sociologia* 28:4, 237-249.

Salonen, Toivo (2007) Tieteenfilosofia. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Salner, Marcia (1989) Validity in Human Science Research. In: Kvale, Steinar (Edit.) *Issues of Validity in Qualitative Research*. Studentlitteratur, Lund, 47-72.

Saussure, Ferdinand De (1983) *Course in general linguistics*. Gerald Duckworth & Co., London.

Schein, Edgar H. (1978) *Career dynamics: Matching individual and organizational needs* Addison-Wesley: Reading, MA.

Schein, Edgar H. (1996) *Career anchors revisited: Implications for career development in the 21st century*. *Academy of Management Executive* 10 (4), 80–88.

Schmid, Günther (2002a) *Employment systems in transition: explaining performance differentials of post-industrial economics*. In: Schmid, Günther & Gazier, Bernard (Edit.) *The Dynamics of Full Employment. Social Integration Through Transitional Labour Markets*. Edward Elgar, Cheltenham, 23-80.

Schmid, Günther (2002b) *Towards a theory of transitional labour markets*. In: Schmid, Günther & Gazier, Bernard (Edit.) *The Dynamics of Full Employment. Social Integration Through Transitional Labour Markets*. Edward Elgar, Cheltenham, 151-195.

Sennett, Richard (2002) *Työn uusi järjestys: miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Tampere, Vastapaino.

Shaffer, Margaret A., Kraimer, Maria L., Chen, Yu-Ping & Bolino, Mark C. (2012) *Choices, Challenges, and Career Consequences of Global Work Experiences: A Review and Future Agenda*. *Journal of Management* Vol. 38, No. 4, 1282-1327.

Shaffer, Margaret A., Harrison, David A., Gilley, K. Matthew & Luk, Dora M. (2001) *Struggling for balance amid turbulence on international assignments: work–family conflict, support and commitment*. *Journal of Management* Vol. 27, Issue 1, 99–121.

Shaffer, Margaret A., & Harrison, David A. (1998) *Expatriates' psychological withdrawal from international assignments: Work, nonwork, and family influences*. *Personnel Psychology* Vol. 51, Issue 1, 87–118.

Shuy, Roger W. (2001) *In-Person versus Telephone Interviewing*. In: Gubrium, Jaber F. &

Holstein, James A (Edit.) Handbook of interview research: Context & method. Sage Publications, London, 537-556.

Siekkinen, Kirsi (2001) Syvähaastattelu. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus, Jyväskylä, 43-58.

Siltala, Juha (2004) Työelämän huonontumisen lyhyt historia: muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Helsinki, Otava.

Simmel, Georg (1959) The Adventure. In: Wolff, Kurt H. (Edit.) Georg Simmel, 1858-1918: A Collection of Essays, with Translations and a Bibliography. The Ohio State University Press, Columbus, 243-258.

Simpura, Jussi (2012) Taasko keisarin uudet vaatteet? Koettu hyvinvointi eurooppalaisessa puntarissa. Teoksessa: Tammi, Tuukka (toim.) YP Yhteiskuntapolitiikka. Vol. 77 (6). Terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki, 688-692.

Simpura, Jussi & Uusitalo, Hannu (2011) Hyvinvointi ja sosiaalinen kehitys. Teoksessa: Saari, Juho (toim.) Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Gaudeamus, Helsinki, 106-139.

Stahl, Günter K., Miller, Edwin L., & Tung, Rosalie L. (2002) Toward the boundaryless career: a closer look at the expatriate career concept and the perceived implications of an international assignment. *Journal of World Business* 37, 216-227.

Starr, Tina L. (2009) Repatriation and short-term assignments: an exploration into expectations, change and dilemmas. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 20, No. 2, 286-300.

Steger, Manfred B. (2002) Globalism: the new market ideology. Rowman & Littlefield Publishers. Lanham.

Storti, Craig (2001) The Art of Crossing Cultures. Second Edition. Nicholas Brealey Publishing/Intercultural Press, London.

Strandell, Harriet (1995) Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Gaudeamus, Helsinki.

Suikkanen, Asko, Linnakangas, Ritva, Martti, Sirpa & Karjalainen, Anne (2001) Siirtymien palkkatyö. Sitran raportteja 16. Sitra, Helsinki.

Sulkunen, Pekka (1997) Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa: Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Gaudeamus, Helsinki, 13-53.

Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (1997) Puhujakuva: enonsiaation rakenteet. Teoksessa: Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys. Gaudeamus, Helsinki, 96-126.

Suoninen, Eero (1992) Perheen kuvakulmat. Diskurssianalyysi perheenäidin puheesta. Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia Sarja A, Nro. 24. Tampere.

Suoninen, Eero (1993) Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, 48-74.

Suoninen, Eero (1997) Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä. Tampereen yliopisto, Tampere.

Suoninen, Eero (1999) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, 17-36.

Suutari, Vesa & Brewster, Chris (2000) Making their Own Way: International Experience Through Self-Initiated Foreign Assignments. *Journal Of World Business* 35 (4), 417-436.

Suutari, Vesa & Brewster, Chris (2003) Repatriation: empirical evidence from a longitudinal study of careers and expectations among Finnish expatriates. *International Journal of Human*

Resource Management 14 (7), 1132-1151.

Telemäki, Matti (1998) Johdatus seikkailukasvatuksen teoriaan. Oulun yliopiston Kajaanin opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja. Sarja B: opetusmonisteita ja selosteita 11. Kajaanin opettajankoulutuslaitos, Kajaani.

Tharenou, Phyllis (2010) Women's Self-Initiated Expatriation as a Career Option and Its Ethical Issues. *Journal of Business Ethics* 95, 73-88.

Tharenou, Phyllis (2008) Disruptive decisions to leave home: Gender and family differences in expatriation choices. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 105, 183–200.

Therborn, Göran (1995) *European Modernity and Beyond: The Trajectory of European Societies 1945-2000*. Sage, London.

Thorn, Kaye (2009) The relative importance of motives for international self-initiated mobility. *Career Development International*, Vol. 14 No. 5, 441-464.

Tiittula, Liisa, Rastas, Anna & Ruusuvuori, Johanna (2005) Kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta tietokonevälitteiseen viestintään. Virtuaalihaastattelun näkymiä. Teoksessa: Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Tampere, 264-271.

Tilastokeskus (2014a) Suomen virallinen tilasto (SVT): Muuttoliike [verkojulkaisu]. ISSN=1797-6766. 2013. Tilastokeskus, Helsinki. Luettu 27.5.2014 osoitteesta: http://stat.fi/til/muutl/2013/muutl_2013_2014-04-29_tie_001_fi.html

Tilastokeskus (2014b) Maastamuutto lähtö- ja määrämaan, iän, sukupuolen ja kansalaisuuden mukaan 1990-2013. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat, muuttoliike. Tilastot saatu 27.5.2014 osoitteesta: http://193.166.171.75/database/StatFin/vrm/muutl/muutl_fi.asp

Titz, Karl (2008) Experiential Consumption: Affect - Emotions – Hedonism. In: Oh, Haemoun & Pizam, Abraham (Edit.) *Handbook of Hospitality Marketing Management*. Butterworth-

Heinemann, Oxford, 324-352.

Tourangeau, Roger, Rips, Lance J. & Rasinski, Kenneth (2000) *The Psychology of Survey Response*. Cambridge University Press, Cambridge.

Tung, Rosalie L. (1981) Selection and Training of Personnel for Overseas Assignments. *Columbia Journal of World Business* 16 (1), 68-78.

Tung, Rosalie L. (1998) American Expatriates Abroad: From Neophytes to Cosmopolitans. *Journal of World Business* 33 (2), 125-144.

Tung, Rosalie L. (2008) Brain circulation, diaspora, and international competitiveness. *European Management Journal* 26 (5), 298-304.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 5., uudistettu laitos. Tammi, Jyväskylä.

Turner, Victor (2007/1969) *Rituaali. Rakenne ja communitas*. Suomen antropologinen seura. Summa, Helsinki.

UN Population division (2013) *Levels and Trends in International Migrant Stock*. United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division. *International Migration Report 2013*, 1-9. Luettu 27.3.2014 osoitteesta: http://esa.un.org/unmigration/documents%5Cworldmigration%5C2013%5CFull_Document_final.pdf

Urry, John (2002) *The Tourist Gaze*. Second Edition. Sage, London.

Van Gennep, Arnold (1960) *The Rites of Passage*. Routledge, London.

Varjonen, Johanna & Peltoniemi, Ari (2012) *Kodin ulkopuolella ruokailu osana ruokailutottumusten muutosta 1990-2010*. Julkaisuja 1/2012. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki. Luettu 8.8.2013 osoitteesta:

http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/files/5597/2012_01_julkaisu_kodin_ulkopuolella_ruok

Vidal, M. Eugenia Sánchez, Valle, Raquel Sanz & Aragón, M. Isabel Barba (2008) International workers' satisfaction with the repatriation process. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 19, No. 9, 1683-1702.

Vikman, Juha-Pekka (1982) Perheen muutto lasten ongelmatilanteena. *Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A, Vol. 143*. Tampereen yliopisto, Tampere.

Weber, Max (1978) *Economy and Society*. University of California Press, London.

Weber, Max (1980) Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. WSOY, Juva. (Alkuteos: *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*.) Suomentanut Timo Kyntäjä.

Weenink, Don (2008) Cosmopolitanism as a Form of Capital: Parents Preparing their Children for a Globalizing World. *Sociology* Vol. 42, 1089-1106.

Willman, Arto (2001) Yhteistyön ristiriitaiset puhetavat: diskurssianalyttinen näkökulma luokanopettajien tulkintoihin tiimityössä. *Acta Universitatis Ouluensis*. Oulun yliopisto, Oulu.

Woodward, Kath (2004) Questions of identity. In: Woodward Kath (Edit.) *Questioning identity: gender, class, ethnicity*. Second edition. Routledge, London, 5-42.

Wooffitt, Robin (1992) *Telling tales of the Unexpected. The Organization of Factual Discourse*. Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead.

Wooffitt, Robin (2005) *Conversation Analysis and Discourse Analysis. A Comparative and Critical Introduction*. Sage Publications, London.

LIITE 1. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt.

- H1N-78 Nainen (30-35v.) ekspatriaattina Aasiassa
Lapsia: kyllä
Aikaisemmat ulkomaantyökokemukset: ei ole
Komennukselle lähtö: 2007
- H2N-75 Nainen (30-35v.) ekspatriaattina Aasiassa
Lapsia: kyllä
Aikaisemmat ulkomaantyökokemukset: opiskeluun liittyvä harjoittelu (3kk)
Euroopassa
Komennukselle lähtö: 2007
- H3M-75 Mies (30-35v.) ekspatriaattina Aasiassa
Lapsia: kyllä
Aikaisemmat ulkomaantyökokemukset: opiskeluun liittyvä harjoittelu
Euroopassa
Komennukselle lähtö: 2007
- H4M-74 Mies (30-35v.) ekspatriaattina Aasiassa, siirtyi myöhemmin toiselle
komennukselle Eurooppaan
Lapsia: kyllä
Aikaisemmat ulkomaantyökokemukset: opiskeluun liittyvä harjoittelu (4kk)
Euroopassa
Komennukselle lähtö: 2007
- H5N-82 Nainen (25-30v.) itsenäisesti työllistynyt Eurooppaan
Lapsia: ei ole
Aikaisemmat ulkomaantyökokemukset: ei ole
Työllistyminen ulkomaille: 2008
- H6N-68 Nainen (40-45v.) itsenäisesti työllistynyt Eurooppaan
Lapsia: kyllä
Aikaisemmat ulkomaantyökokemukset: ei ole
Työllistyminen ulkomaille: 2007
- H7N-71 Nainen (35-40v.) itsenäisesti työllistynyt Eurooppaan
Lapsia: ei ole
Aikaisemmat ulkomaantyökokemukset: työskentely opintojen ohessa kahdessa
Euroopan maassa, joista toinen nykyinen asuinmaa
Työllistyminen ulkomaille vakituisesti: 1999
- H8M-77 Mies (30-35v.) eurooppalainen, itsenäisesti työllistynyt Aasiaan
Lapsia: ei ole
Aikaisemmat ulkomaantyökokemukset: ei ole
Työllistyminen ulkomaille: 2005

LIITE 2. Haastattelurunko.

Avoimet kysymykset:

1. Valmistautuminen:

Milloin päätös ulkomailla työskentelystä alkoi muotoutua?

Miten päätöksenteko eteni?

Mikä oli pääasiallinen syy siihen, että päätit lähteä ulkomaille töihin?

Mitkä muut seikat motivoivat lähtemään ulkomaille?

2. Odotukset tulevan suhteen:

Mitä odotuksia sinulla oli tulevien:

- a) Työtehtävien ja -ympäristön suhteen?
- b) Kulttuurierojen ja fyysisen ympäristön suhteen?
- c) Yksityiselämän muutosten suhteen?
- d) Jotain muita odotuksia? Mitä?

Aiheuttiko jokin matkaan liittyvä asia ennakkoluuloja tai epäilyksiä?

Miten sukulaiset, perhe ja ystävät suhtautuivat lähtöösi?

3. Haasteet kohdemaassa:

Miten kuvailisit ulkomailla työskentelyä?

Mikä on osoittautunut kaikkein haasteellisimmaksi asiaksi ulkomailla ollessasi? Miksi?

Millaisia haasteita olet kohdannut:

- a) Työssä?
- b) Paikallisissa olosuhteissa?
- c) Yksityiselämässä?
- d) Jokin muu kohtaamasi asia, mikä?

Onko jokin asia ollut ulkomailla asuessasi paremmin kuin Suomessa? Mikä?

4. Paluu Suomeen:

Millä mielin suhtaudut komennuksen päättymiseen ja Suomeen palaamiseen?

Millaisten asioiden uskot helpottavan / vaikeuttavan sopeutumista takaisin Suomeen?

Oletko harkinnut jatkavasi ulkomailla työskentelyä vielä nykyisen komennuksen jälkeen?

Mikä on tällä hetkellä mielestäsi kokemuksen paras anti?

Mitä merkityksiä uskot työkomennuksella olevan tulevaisuutesi kannalta?

Taustatiedot: (monivalintakysymyksissä vastaa lisäämällä x sopivan vastausvaihtoehdon kohdalle.)

1. Sukupuoli:

- 1 Mies
- 2 Nainen

2. Syntymävuotesi:

3. Siviilisääty:

- 1 Avio - tai avoliitossa
- 2 Naimaton
- 3 Eronnut tai leski

4. Kuuluuko kotitalouteesi lapsia: (myös avopuolison)

- 1 Ei
- 2 Kyllä, kotitalouteeni kuuluu _____ alle 7 - vuotiasta
(ilmoita lasten lukumäärä) _____ 7-16 - vuotiasta
_____ yli 16-vuotiasta

5. Mikä on korkein suorittamasi tutkinto ja tutkinnon suorittamisvuosi? Jos sinulla on useita samantasoisia tutkintoja, ilmoita kaikki.

Tutkintonimeke, pääaine & suorittamisvuosi:

Jos olet suorittanut tutkijakoulutusasteisen tutkinnon (lisensiaatti tai tohtori), ilmoita myös ylempi korkeakouluasteen tutkinto ja suorittamisvuosi.

6. Kuvaile lyhyesti nykyisiä työtehtäviäsi:

7. Arvioi, kuinka monen työnantajan palveluksessa olet ollut valmistumisesi jälkeen: (nykyinen mukaan lukien)

_____ kpl

8. Oletko ollut samassa työpaikassa koko ajan valmistumisesi jälkeen?

- 1 Kyllä, sama työpaikka ja samat tehtävät tai asema
- 2 Kyllä, sama työpaikka, tehtäväni ja/tai asemani ovat muuttuneet
- 3 En, vaihdoin työpaikkaa edellisen kerran vuonna _____

9. Oletko tällä hetkellä ensimmäistä kertaa ulkomailla töissä?

- 1 Kyllä
- 2 En, olen työskennellyt ulkomailla ennenkin

10. Mikäli olet työskennellyt ulkomailla aiemmin kerro lyhyesti, minkälaisesta työstä oli kyse:
(Esim. opiskeluun liittyvä harjoittelu, työkomennus, itsenäinen työllistyminen jne.)

11. Koska nykyinen työkomennuksesi alkoi?

12. Milloin komennus päättyi?

13. Mihin maahan tai alueeseen koet nykyään samastuvasi? Valitse seuraavista vaihtoehtoista itseäsi parhaiten kuvaava määritelmä.

- 1 suomalainen
- 2 nykyisen asuinmaani asukas
- 3 eurooppalainen
- 4 maailmankansalainen
- 5 jokin muu, mikä?

14. Millä perusteella valitsit vastauksesi edellisessä kysymyksessä?

Ja lopuksi,

Voit kertoa, kysyä tai kommentoida vapaasti. Mikäli mielessäsi on jotain työkomennukseen liittyviä asioita tai kokemuksia, jotka koet tärkeäksi, mutta ne eivät tulleet esiin edellisissä kysymyksissä, voit kertoa niistä tässä osiossa.

Open questions:

1. Preparations:

When did you begin to consider working abroad?

In your own words, explain the process of moving and finding a job abroad.

(for example: How did you choose the country where you moved? How did you find your job abroad?)

What was the main reason that motivated you to work abroad?

Which other factors motivated you to move abroad?

2. Expectations about the forthcoming:

Prior to moving, what kind of expectations did you have about the upcoming:

- a) Work opportunities and working conditions?
- b) Cultural differences and physical environment?
- c) Possible changes, that you might face in private life?
- d) Other expectations, what?

Were you concerned or suspicious about something concerning your travel?

How did your family, relatives and friends react when you told them about your decision to move?

3. Challenges abroad:

How would you describe working abroad?

What would you consider as the most challenging thing in living abroad? Why?

What challenges have you faced in:

- a) Work?
- b) Cultural and physical circumstances?
- c) Private life?
- d) Something else not mentioned above? What?

Has something proved to be better in the country you are currently staying compared to your native country? What?

4. Return to homeland:

How do you feel about the idea of returning to your native country? Why?

What kind of things would make it easier to adapt yourself back?

What would make it more difficult?

In the future, are you planning to continue working abroad?

Working abroad has probably helped you with gaining valuable experiences. At the moment, what would you consider as the most important thing you've learned in working abroad?

What kind of significance do you think that the experience in working abroad has to your future career?

Background information: *(In multiple questions, please use x to mark the chosen answer.)*

1. Date of birth:

2. Sex:

1 Man

2 Woman

3. Nationality:

4. Marital status:

1 Married

2 Single

3 Divorced or widow

5. Children:

1 No

2 Yes *(state the number and age of your children)*

6. Name your highest degree, major and the year it was accomplished:

(If you have many degrees of the same level, you can name them all)

7. Describe shortly your current occupation:

8. Estimate how many employers you have had since graduation: *(including your current employer)*

9. Have you been in the same workplace since graduation?

1 Yes, same work and same tasks or position

2 Yes, same work but different tasks or position

3 No, I changed my job previously in the year:

10. Is this your first time working abroad?

1 Yes

2 No, I have worked abroad before

11. If you have worked abroad before, describe shortly your assignment: *(For example, study related practice, work command, independent employment etc.)*

12. When did your current work task abroad begin?

13. When will the task end? (*if you have a temporary contract*)

14. At the moment, which of the following concepts would describe your identity best:

- 1 Citizen of your homeland
- 2 Citizen of the country you are currently living in
- 3 European
- 4 A world citizen
- 5 Something else, what?

15. In previous question, why does the concept you chose describe you best?

Lastly,

If you have any comments or questions, feel free to express them here. Also, if you feel that there are still important things left unsaid about your work-related experiences abroad, please share this information on this section.